

ЕФЕКТИВНА ОДБРАНА ВО КРИВИЧНИТЕ ПОСТАПКИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Едиција: Примената на законите под лупа
ЕФЕКТИВНА ОДБРАНА ВО КРИВИЧНИТЕ ПОСТАПКИ
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Издавач:

Фондација Отворено општество - Македонија

За издавачот:

Владимир Милчин, извршен директор

Уредници:

Данче Даниловска - Бајдевска

Нада Наумовска

Автор:

проф. д-р Гордан Калајџиев

Со соработниците:

доц. д-р Бобан Мисоски (автор на 13 и 14 глава)

доц. д-р Дивна Илиќ (автор на 7, 8 и 9 глава)

м-р Андреј Божиновски (помогна во собирањето и во обработката на расположливите податоци)

Лектура:

Абакус

Ликовно и графичко обликување:

Кома

Печат:

Пропоинт

Тираж:

600

Бесплатен/некомерцијален тираж

Скопје, јуни 2014 година

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

343.131.5(497.7)

КАЛАЈЦИЕВ, Гордан

Ефективна одбрана во кривичните постапки во Република Македонија
/ [автори Гордан Калајциев ; уредници Данче Даниловска-Бајдевска,
Нада Наумовска]. - Скопје : Фондација Институт отворено општество -
Македонија, 2014. - 159 стр. : граф. прикази ; 21 см. - (Едиција Примената на
законите под лупа)

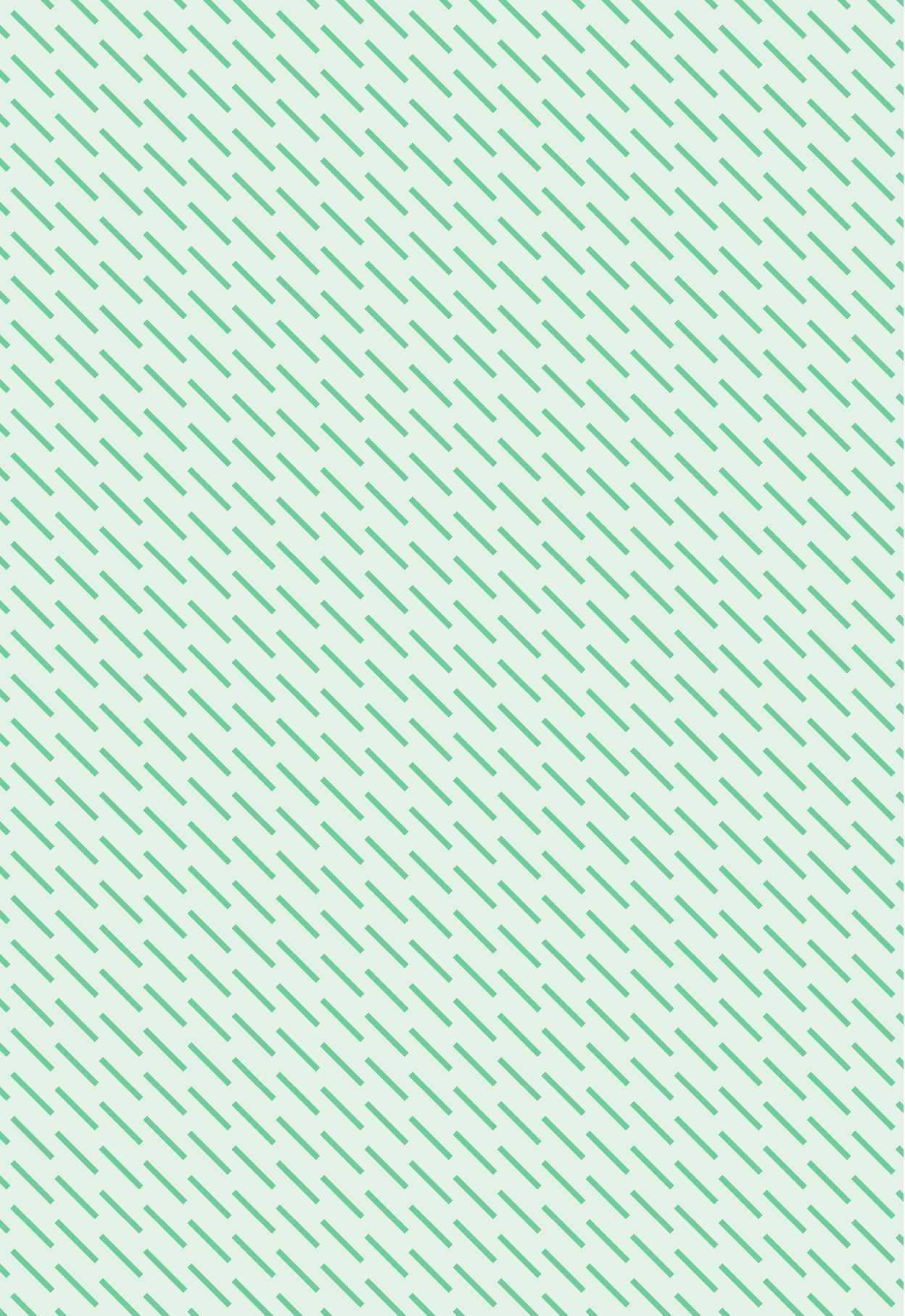
Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр.146-159

ISBN 978-608-218-217-9

а) Кривични постапки - Право на одбрана - Македонија б) Право на бранител
- Социјално загрозени лица - Македонија COBISS.MK-ID 97508106

КОРИСТЕНИ КРАТЕНКИ

ДЗС	Државен завод за статистика
ЕК	Европска комисија
ЕКЧП	Европска конвенција за човекови права
ЕСЧП	Европски суд за човекови права
ЕУ	Европска унија
ЗА	Закон за адвокатура
ЗБПП	Закон за бесплатна правна помош
ЗВР	Закон за внатрешни работи
ЗЈО	Закон за јавно обвинителство
ЗКП	Закон за кривична постапка
ЗП	Закон за полиција
ЗФП	Закон за финансиска полиција
ЗЦУ	Закон за царинска управа
ЗПД	Закон за правда за децата
ЗМП	Закон за малолетничка правда
ЈО	Јавно обвинителство
КЗ	Кривичен законик на Република Македонија
КСТ	Комитет за спречување на тортура
МВР	Министерство за внатрешни работи
МПП	Меѓународен пакт за граѓански и политичка права
МРКПК	Македонска ревија за казнено право и криминологија
ОБСЕ	Организација за безбедност и соработка во Европа
РМ	Република Македонија
СЕ	Совет на Европа
ФООМ	Фондација Отворено општество – Македонија

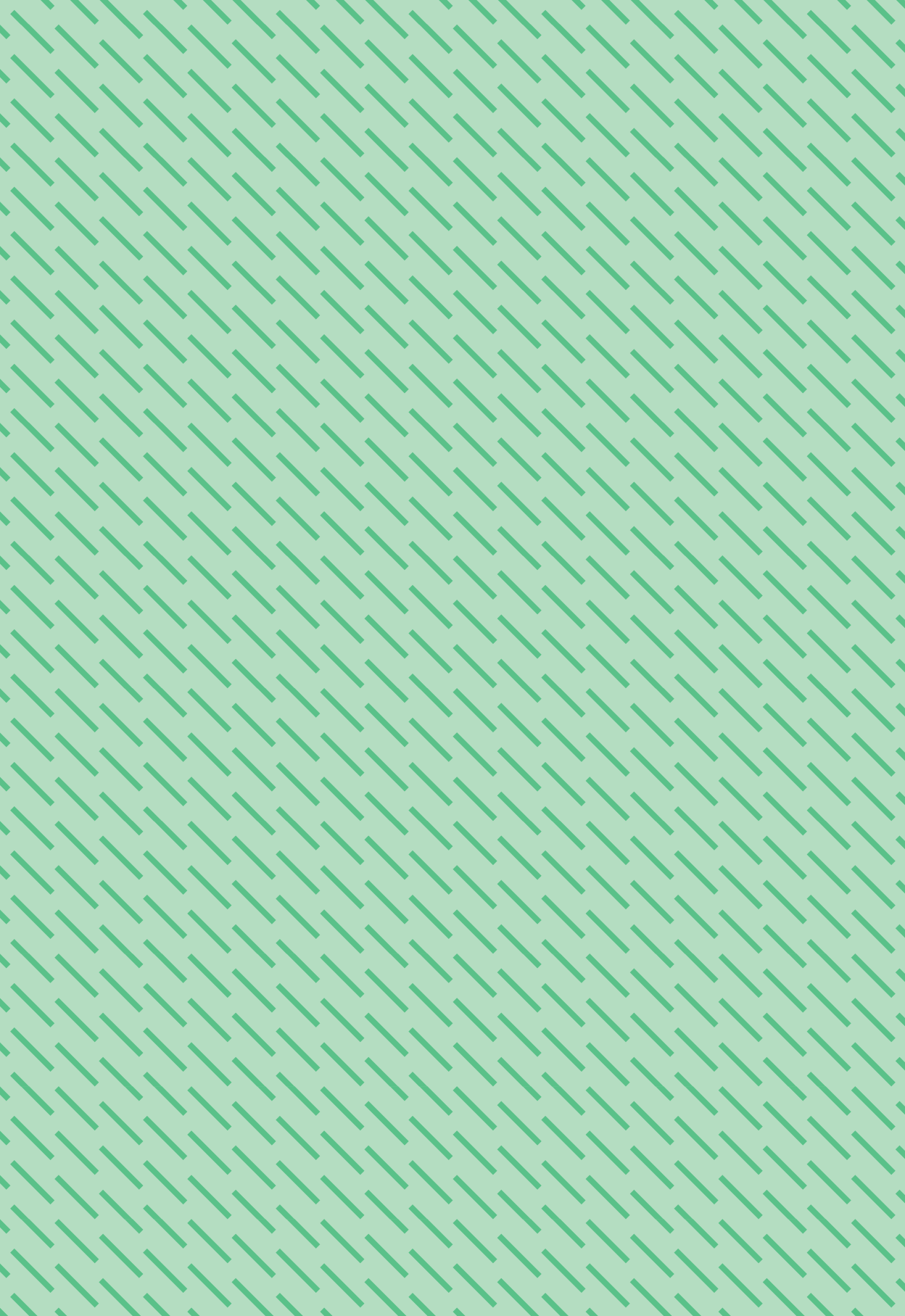

СОДРЖИНА

КОРИСТЕНИ КРАТЕНКИ	5
ПРЕДГОВОР	11
1. ВОВЕД	13
2. СТАТИСТИЧКИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА КАЗНЕНОПРАВНИОТ СИСТЕМ	17
3. ПОЛОЖБАТА НА ОБВИНЕТИОТ ВО РЕФОРМИРАНАТА КРИВИЧНА ПОСТАПКА	27
3.1. ПОЛОЖБАТА НА ОДБРАНАТА И ИСКУШЕНИЈАТА ЗА ПРАВАТА НА ОСОМНИЧЕНИОТ	29
3.2. ИСКЛУЧУВАЊЕ НА ОДБРАНАТА ОД ИСТРАГИТЕ НА ОБВИНЕТЕЛОТ	30
3.3. СОПСТВЕНИ ИСТРАГИ НА ОДБРАНАТА	33
4. ПРАВОТО НА БРАНИТЕЛ	36
4.1. НОВАТА УЛОГА НА БРАНИТЕЛОТ	37
4.1.1. Бранителот во претходната постапка	37
4.1.2. Бранителот во постапката за спогодување	38
4.1.3. Бранителот и вкрстеното испрашување	39
4.2. ПРИСТАП ДО АДВОКАТ	39
4.2.1. Контакт со избран или дежурен бранител	42
4.2.2. Заинтересирани или дежурни бранители	44
4.2.3. Контрола на условите во кои е задржано лицето	45
4.3. ДОВЕРЛИВОСТ НА КОМУНИКАЦИЈАТА	46
5. ПРАВО НА БРАНИТЕЛ ЗА СИРОМАШНИ И ЗА ДРУГИ РАНЛИВИ ГРУПИ	48
5.1. ЗАДОЛЖИТЕЛНА ОДБРАНА	49
5.2. ОДБРАНА ЗА СИРОМАШНИ	51
5.2.1. Критериуми за доделување бранител за сиромашни	52
5.2.2. Избор на бранител за сиромашни	54

5.2.3. Бесплатно	55
5.2.4. Од кога сиромавиот има право на бранител?	56
5.3. НАДОМЕСТОТ КАКО ГАРАНЦИЈА ЗА КВАЛИТЕТНА ОДБРАНА	57
5.4. БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ ЗА МАЛОЛЕТНИ.....	62
5.5. ЕФИКАСЕН СИСТЕМ НА БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ	62
5.5.1. Приватни бранители наспроти јавни бранители	63
5.5.2. Pro bono publico	63
5.5.3. Грижа на судот	66
6. ДОПОЛНИТЕЛНИ ГАРАНЦИИ	
ЗА ЛИЦЕТО ЛИШЕНО ОД СЛОБОДА.....	67
6.1. ПРАВО НА ИНФОРМИРАЊЕ НА СЕМЕЈСТВОТО	67
6.2. КОНТАКТ СО ДИПЛОМАТСКО	
ИЛИ КОНЗУЛАРНО ПРЕТСТАВНИШТВО	69
6.3. ПРАВО НА ЛЕКАР	70
6.4. ПРАВИЛА ЗА РАСПИТИТЕ	71
6.5. ПРАВО ДА СЕ БИДЕ ИЗВЕДЕН ПРЕД СУДИЈА И КОНТРОЛА	
НА ЗАКОНИТОСТА НА ЛИШУВАЊЕТО ОД СЛОБОДА.....	72
6.5.1. Проверка на законитоста на лишувањето од слобода	73
7. ПРАВО НА ИНФОРМИРАЊЕ	75
7.1. ИНФОРМИРАЊЕ ЗА ПРАВАТА.....	75
7.2. ИНФОРМИРАЊЕ ЗА ОБВИНЕНИЈАТА	80
8. ДОВОЛНО ВРЕМЕ И МОЖНОСТИ	
ЗА ПОДГОТВУВАЊЕ НА ОДБРАНАТА.....	85
8.1. ДОВОЛНО ВРЕМЕ ЗА ПОДГОТВУВАЊЕ НА ОДБРАНАТА	85
8.2. ДОВОЛНО МОЖНОСТИ ЗА ПОДГОТВУВАЊЕ НА ОДБРАНАТА	86
8.2.1. Увид во списите	86
9. ПРАВО НА МОЛЧЕЊЕ	91
10. ПРАВО НА ТОЛКУВАЧ И ПРЕВЕДУВАЧ.....	95
10.1. КОРИСНИЦИ НА ПРАВОТО НА ПРЕВЕДУВАЧ	95
10.2. ШТО СЕ ПРЕВЕДУВА?	97
11. ПРАВО ДА СЕ БИДЕ ПРИСУТЕН	
НА СУДЕЊЕТО И СУДЕЊЕ ВО ОТСУСТВО.....	99
12. ЕДНАКВОСТ НА ОРУЖЈЕТО	
ВО ИСПРАШУВАЊЕТО НА СВЕДОЦИТЕ.....	104
12.1. КОНТРАДИКТОРНА ГЛАВНА РАСПРАВА ВО НОВИОТ ЗКП	105

13. ОДБРАНАТА ВО ПОСТАПКАТА ЗА СПОГОДУВАЊЕ	108
13.1. ПОСТАПКА ЗА СПОГОДУВАЊЕ БЕЗ ИЗРЕЧНО ПРИЗНАНИЕ НА ВИНАТА	108
13.2. ПРИЗНАНИЕТО НА ВИНАТА КАКО ПРЕДУСЛОВ ЗА ПРИМЕНА НА ПОСТАПКАТА ЗА СПОГОДУВАЊЕ.....	110
13.3. ОЦЕНА НА ПРЕДЛОГ-СПОГОДБАТА	111
13.4. ПРИЗНАНИЕТО НА ВИНАТА КАКО ОСНОВА ЗА РАЦИОНАЛИЗИРАЊЕ НА ДОКАЗНАТА ПОСТАПКА БЕЗ ПРИМЕНА НА ПОСТАПКАТА ЗА СПОГОДУВАЊЕ.....	113
13.5. ЗАБЕЛЕШКИ ЗА ПРИМЕНАТА НА СПОГОДУВАЊЕТО ВО ПРАКТИКАТА.....	114
14. ПРИМЕНА НА МЕРКИТЕ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПРИСУСТВО	123
14.1. ПРИМЕНА НА МЕРКАТА ПРИТВОР	123
14.2. ПРИМЕНА НА ПОЛЕСНИТЕ МЕРКИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПРИСУСТВО	128
14.3. ПРЕДЛОЗИ ЗА ПОГОЛЕМА ПРИМЕНА НА ПОЛЕСНИТЕ МЕРКИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПРИСУСТВО НАМЕСТО МЕРКАТА ПРИТВОР	130
15. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ	137
16. БИБЛИОГРАФИЈА.....	146

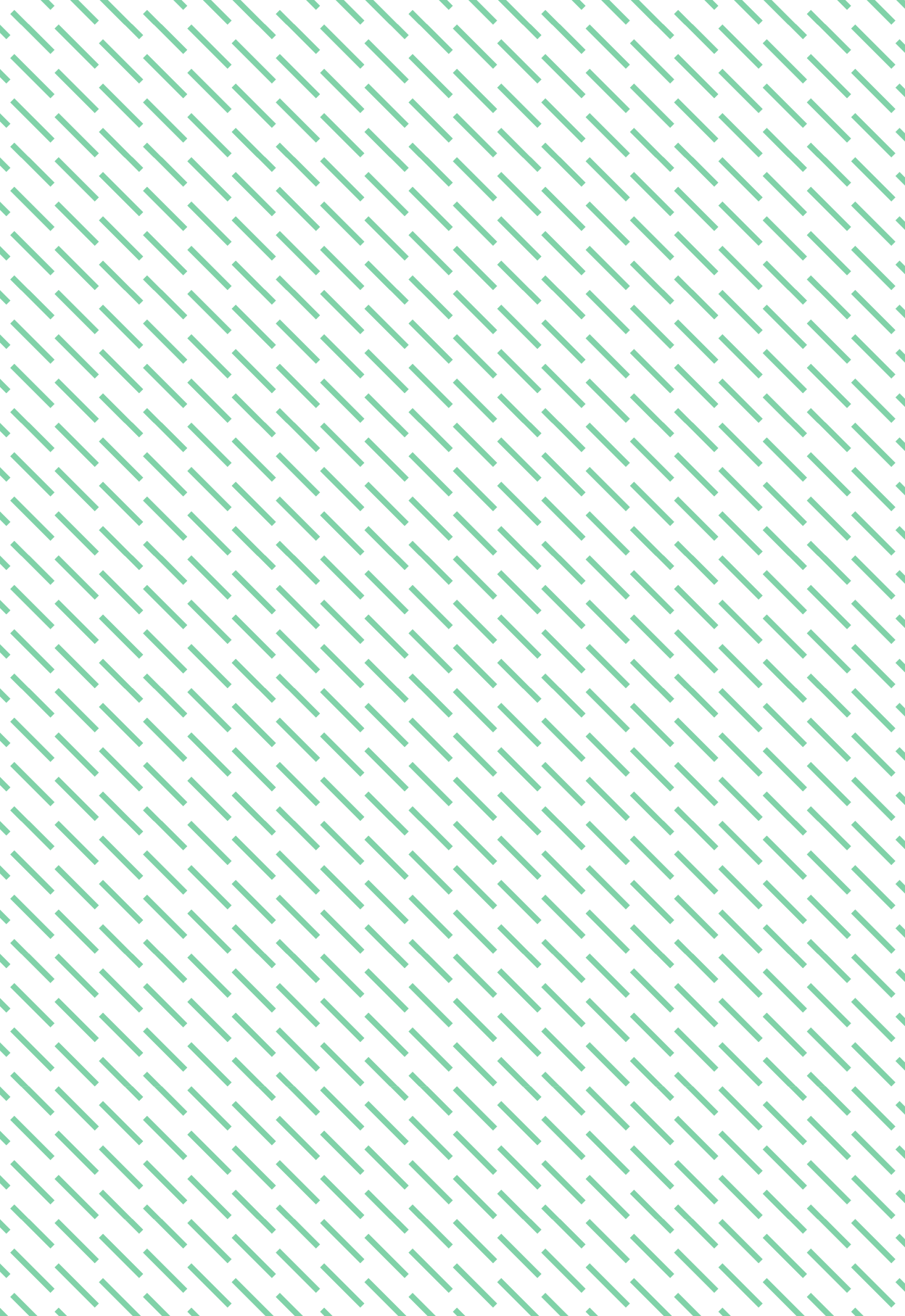
ПРЕДГОВОР

Во рамките на едицијата „Примената на законите под лупа“ досега беа објавени 8 правни анализи, а пред вас се наоѓа првото издание посветено на кривичното право. Меѓутоа, без разлика на темата, човековите права се секогаш во фокусот на едицијата. Овој пат, во средиштето се правата на ефикасна одбрана и на фер судење. При објавувањето на ова издание, имавме два предизвика. Првиот, да подготвиме истражување кое ќе биде еднакво квалитетно како истражувањата кои ни послужија како урнек, а кои беа спроведени во повеќе европски држави со помош на Иницијативата за правда при Отворено општество (Open Society Justice Initiative). Вториот предизвик беше да се спроведе истражување за системските проблеми при остварувањето на правото на ефикасна кривична одбрана во момент кога се на сила два закона за кривична постапка.

Она што го прави ова истражување особено значајно е темелноста во прибирањето на податоците. Истражувањето во голема мера се заснова на податоците прибрани од правните практичари преку прашалници. Обработените податоци беа дискутирани во фокус групи, а беа спроведени и дополнителни интервјуа за прашањата што се наметнаа како проблематични.

И ова издание ја задржува основната цел на едицијата „Примената на законите под лупа“ – да понуди податоци за тоа колку успешно се спроведуваат законите поврзани со приближувањето на законодавството на Република Македонија кон меѓународните стандарди, особено кон законодавството на Европската унија. Па така, авторите на истражувањето ќе заклучат дека домашното право и практика, главно, се усогласени со европските стандарди за правично судење, но посочуваат низа недоследности при остварувањето на правото на одбрана. Истражувањето посочува конкретни решенија за надминување на слабостите, и наша искрена надеж е дека препораките ќе бидат земени предвид како од правните практичари така и од институциите.

Од уредниците

1. ВОВЕД

Целта на ова истражување е да ги детектира нормативните, системските и практичните проблеми во остварувањето на правото на ефикасна одбрана и правично судење, согласно востановените меѓународни стандарди и добрите практики на развиените европски демократии. Урнек за истражувањето е студијата спроведена во повеќе европски држави,¹ а нашето истражување треба да покаже дали во Македонија се остваруваат меѓународните стандарди и добрите практики на европските демократии.

Спроведувањето на ваква студија во Република Македонија е деликатна и сложена поради фактот што казненоправниот систем е среде голема реформа. Имено, на сила се два сосема различни закона за казнената постапка: еден „стар“, изграден според моделот на европската континентална традиција и со силни инквизиторни елементи, кој се применува на претходно започнатите постапки, и еден „нов“ закон, донесен во 2010 година, којшто започна да се применува од декември 2013 година.

Идејата е да се обезбеди ефикасна имплементација на гаранциите за правата на одбраната, особено во светлина на новините воведени со реформата. Во фокусот на нашето внимание ќе биде прашањето како да се обезбедат правично судење и т.н. „еднаквост на оружјето“

1 Види: E. Cape, J. Hodgson, T. Prakken and T. Spronken, “Suspects in Europe”, Antwerp: Intersentia, 2007; E. Cape, Z. Namoradze, R. Smith and T. Spronken, “Effective Criminal Defence in Europe”, Antwerp: Intersentia, 2010 (резимето е достапно на <http://www.soros.org/sites/default/files/criminal-defence-europe-summary.pdf>); E. Cape and Z. Namoradze (eds.), “Effective Criminal Defence in Eastern Europe”, 2012 (достапно на <http://www.soros.org/sites/default/files/criminal-defence-20120604.pdf>); T. Spronken, G. Vermeulen, D. de Vocht and L. Van Payenbroeck, “EU Procedural Rights in Criminal Proceedings”, Maastricht/Brussels, 2009 (достапно на <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=16315>)

во ситуација кога судот и страните во кривичната постапка имаат сосема нова улога. Имено, клучната промена што ја носи оваа реформа е напуштање на судскиот патернализам окарактеризиран со активна улога на судот кој по службена должност се грижи не само за сестрано и целосно утврдување на вистината туку едновременно води грижа и за остварување на правата и интересите на поединците вклучени во постапката, пред сè, обвинетиот и жртвата. Со напуштањето на овој концепт на активен суд, иницијативата во текот на целата постапка се префрла врз страните, со што се очекува судот да биде ставен во позиција на поголема непристрасност при одлучувањето, а страните, како најзаинтересирани, да ги преземат собирањето и изведувањето докази во една нагласено контрадикторна постапка.

Во оваа прилика, ќе се обидеме да провериме дали во новиот концепт одбраната ќе има чесна прилика да се спротивстави на државните обвиненија на начин кој го гарантираат меѓународните инструменти, вклучително и оние на ЕУ од понов датум. Имено, истражувањата и студиите во споредбеното право и практика, кои се инспирација за ова домашно истражување, покажуваат дека законското пропишување определени гаранции за одбрана или определени заштитни механизми при судот и другите надлежни органи е само прв и најлесен чекор во обезбедувањето на правата на осомничените. Илустративен пример за ова е остварувањето на правото на бранител во полициска станица, право кое според наодите на Комитетот за спречување на тортура и на Народниот правобранител, во практика, го користат само 5% од осомничените. Повеќе од јасно е дека доследното остварување на правата на обвинетите е многу покомплексно прашање од голите законски одредби.

Во фокусот на оваа студија првенствено се Директивите на ЕУ за правата на осомничените. Тие се донесени во рамките на планот за зајакнување на процедуралните права на осомничените во кривичната постапка,² кој досега резултиреше во донесување на три директиви: Директивата за правото на преведувач и толкувач во кривичната постапка од 2010 година, Директивата за правото на информирање во кривичната постапка од 2012 година, и Директивата за правото на бранител од 2013 година.³ Неодамна беше објавен

2 Resolution of the Council of Europe of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings

3 Directive 2010/64/EU of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings, Directive 2012/13/EU of 22 May 2012 on

нацртот на најновата директива за пресумпција на невиност и правото да се присуствува на судењето.⁴ Овие директиви се усвоени по донесувањето на новиот ЗКП во 2010 година, па оттука, тие не се земени предвид во неговата подготовка.

Истражувањето се спроведе преку анализа на постојните податоци со кои располагаат државните органи, односно нивните годишни извештаи и статистичките податоци, од кои може да се добијат информации за прашањата што се предмет на истражувањето. За жал, тоа покажа дека во Македонија има малку солидни емпириски истражувања, иако се работи за извонредно значајни прашања. Од друга страна, расположливите статистички податоци на надлежните државни органи се изградени врз невоедначена методологија, поради што, неретко, значително се разликуваат за исти работи. Затоа, во добар дел од истражувањето ги користиме постојната литература и извештаите, анализите и проектите на владините и невладините организации и извештаите од различните експертски мисии, чести во последниве десетина години. Покрај вака прибавените податоци, за потребите на истражувањето беа искористени дополнителни инструменти – прашалници, фокус групи и интервјуа.

Прашалниците беа подготвени врз основа на слични прашалници користени во скорешните споредбено правни истражувања. Истите беа дистрибуирани на прикладен примерок од 95 испитаници од редот на практичарите: судии, јавни обвинители, адвокати и полициски инспектори. *Фокус групите* пак беа наменети за анализа на некои од аспектите и прашањата кои беа идентификувани како критични, врз основа на добиените согледувања од прашалниците, како и врз основа на евидентните најчувствителни проблеми во практиката. За некои чувствителни прашања спроведовме продлабочени *интервјуа* со дваесетина експерти-практичари. На овој начин, направен е напор за разјаснување на некои дилеми што произлегоа од податоците во прашалниците, и за проверка на нивната веродостојност.

the right to information in criminal proceedings и Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty.

4 Directive on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings (достапно на http://www.ecba.org/extdocserv/projects/poi/20132711_PropEC_PoI.pdf)

Со помош на компаративниот метод ја анализиравме усогласеноста на националната рамка со меѓународните стандарди за правата на одбрана, што ни овозможи да ги увидиме добрите практики од поразвиените европски држави кои би можеле да се понудат како излезно решение за надминување на детектираните слабости, како од легислативен, така и од практичен аспект.

2. СТАТИСТИЧКИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ФУНКЦИОНИРАЊЕТО НА КАЗНЕНОПРАВНИОТ СИСТЕМ

Според објавените статистички податоци за криминалот во Република Македонија, во последниве петнаесет години може да се забележи *пораст на криминалот*.⁵ Бројот на пријавени кривични дела, од просечно 20.000 пријавени сторители во текот на 1990-те, нагло расте од почетокот на новиот милениум, па така, во последниве пет години бројката на пријавени сторители се искачи на повеќе од 30.000 пријавени полнолетни сторители на кривични дела,⁶ што е пораст за цели 50% во однос на 1990-те!⁷ Статистичките показатели за криминалот укажуваат дека состојбите со криминалот се сериозни, но сепак, не се разликуваат значително од оние во регионот, и може да се каже дека Македонија е држава со просечна стапка на криминалитет.⁸

5 За разлика од Македонија, криминалитетот во САД и во Европа, со одредени исклучоци, покажува тенденција на опаѓање! Види P. Buonanno, F. Drago, R. Galbiati and Giulio Zanella, "Crime in Europe and in the United States: Dissecting the 'Reversal of Misfortunes'", *Economic Policy*, vol. 26, issue 67, 2011, стр. 347-385, (достапно на http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1889952)

6 Падови во регистрираниот криминал има само во 2001 и 2002 год., што повеќе може да се објасни со конфликтот отколку како вистинско опаѓање на криминалот. Од помалиот број регистрирани кривични дела во МВР се извлекува погрешен заклучок дека во 2003 год. криминалот нагло пораснал за цели 23%. Види <http://www.mvr.gov.mk>

7 Малолетничкиот криминалитет, исто така, е во пораст, со учество во вкупниот криминалитет од околу 20%. Види <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=392>

8 Навистина, стапката на криминал (број на кривични дела на 100.000 жители) кај нас константно расте, од 840 во 2001 год., на 1.331 во 2009 год. и 1.543 во 2013 год. Слично, стапката на притвореници и затвореници во 2012 год. била 123,5 и е речиси еднаква со европскиот просек од 126. Спореди <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Табела 1. Пријавени, обвинети и осудени полнолетни лица (2002-2012 год.)

Година	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Пријавени	18.171	20.161	22.591	23.814	23.514	23.305	26.409	30.404	30.004	31.284	31.860
Познати сторители	11.057	12.150	13.503	14.866	14.646	15.019	15.462	15.565	15.383	14.627	15.480
Непознати сторители	7.114	8.011	9.088	8.948	8.868	8.286	10.947	14.893	14.621	16.657	16.380
Отфрлена пријава	2.425	2.585	2.956	3.346	3.006	3.123	3.341	3.503	3.580	3.727	4.385
Делото нема белези на кривично дело	1.493	1.381	1.551	1.660	1.500	1.426	1.423	1.647	1.729	1.810	2.099
Дело од мало значење	11	38	24	19	19	13	20	9	18	16	29
Околностите го исклучуваат гоњењето	392	488	595	763	719	896	1.037	941	1.146	1.226	1.545
Нема основано сомнение	529	678	786	904	768	788	861	906	687	675	712
Прекината истрага	148	121	208	190	149	117	172	166	162	114	103
Настапило привремено душевно заболување	1	-	-	2	-	-	-	3	-	-	2

Не е достапен	147	121	208	188	149	117	172	163	162	114	101
Запрена истрага	728	630	698	807	734	741	768	618	651	735	641
Делото нема белези на кривично дело	194	167	227	191	223	265	277	200	263	240	244
Дело од мало значење	3	9	2	1	1	2	2	-	3	6	1
Околностите го исклучуваат гонењето	140	59	52	35	98	51	76	65	66	148	105
Постојат околности што исклучуваат одговорност	12	28	26	30	22	18	23	31	13	25	14
Нема докази	379	367	391	550	390	405	390	322	306	316	277
Поднесено обвинение	7.756	8.814	9.641	10.523	10.757	11.038	11.181	11.224	10.990	10.051	10.351
Непосредно	4.194	4.938	4.553	5.961	6.356	6.966	6.657	6.335	6.263	5.948	6.035
По спроведена истрага	3.562	3.876	5.088	4.562	4.401	4.072	4.524	4.889	4.727	4.103	4.316
Осудени	6.383	7.661	8.097	845	9.280	9.639	9.503	9.801	9.169	9.810	9.042

Извор: Државен завод за статистика (www.stat.gov.mk)

Во последно време, вниманието на јавноста се свртува кон организираните криминали и кон тероризмот, при што се создава лажна претстава за некаков голем пораст на сериозниот криминал.⁹ Ваквата слика се злоупотребува за почесто користење на интрузивните методи, како што се: посебните истражни мерки, заштитата на сведоци преку користење анонимни сведоци и слични мерки со кои се ограничуваат правата на граѓаните на приватност и на фер судење.¹⁰ Сепак, од статистиките се гледа дека во Македонија доминираат полесните дела, и тоа: кражби и други *дела ѝрошив имошои*, со дури две третини од вкупниот број пријавени сторители (70%), по што следуваат делата против сообраќајот (околу 10%), делата против животот и телото (помалку од 5%), итн.

Од статистиките се гледа дека полицијата не успеала да открие голем дел од сторителите на регистрираните кривични дела. Овој број постојано расте, на пример, од 7.114 во 2002 год. (39%) до 16.657 во 2011 год. (53%). Јавното обвинителство, пак, отфрлило значителен број пријави (на пример, во 2011 год. отфрлени се 3.727 пријави, односно 12% од вкупниот број пријавени или 25,5% од вкупниот број познати сторители).

Од објавените податоци може да се забележи дека процентот на *отфрлени* кривични пријави е многу мал, околу 12%, додека процентот на поднесени обвиненија е релативно висок, околу 70% од познатите сторители (но само 30% од сите пријавени кривични дела, со оглед на тоа што повеќе од 50% од сторителите останале непознати за државните органи на прогонот). Бројот на отфрлени пријави драстично се разликува зависно од тоа дали пријавителот е МВР или тоа непосредно го сториле граѓани и правни лица. Имено, обвинителството одбива половина од пријавите непосредно поднесени од граѓаните и од други субјекти, а ги прифаќа и ги процесира речиси сите пријави за кривични дела поднесени од полицијата или преку неа (повеќе од 90%)! Не е спорно дека полицијата е постручна од граѓаните да оцени дали има основано сомнение дека е сторено кривично дело и слично. Сепак, потребна е подетална анализа за малиот процент на отфрлени пријави поднесени од МВР и преку него.

9 Притоа, процентот на „реализација“ на Одделот за организиран криминал при МВР наводно е 100%! Види <http://moi.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=393>

10 Види Г. Калајџиев, „За борбата со организираните криминали и правната држава“, ФООМ, Скопје, 2012 год. (достапно на <http://soros.org.mk/dokumenti/za-borbata-so-organiziraniot-mk.pdf>)

Ако ги анализираме податоците што се однесуваат на барањата за поведување казнен прогон, ќе видиме дека и бројот и процентот на непознати сторители и отфрлени кривични пријави растат!¹¹ Имено, пред неполни десет години, во повеќе од половина од случаите кои се откриени, односно, пријавени, сторителот е непознат или барањето е одбиено! Денес, само бројот на непознати сторители е поголем од 50%! Тоа, генерално, покажува дека постои голема неефикасност на системот на казнена правда во сузбивањето на криминалот уште на самиот почеток на постапката!

Затоа, во оваа студија повеќе нè интересираат податоците кои покажуваат „кој е кој“ на теренот на казнената правда. Како прво, стапката на откриен и разјаснет криминал – или како што МВР го нарекува, „реализиран“ криминал – е прилично ниска. Од друга страна, како што ќе видиме подолу, индикативен е и односот помеѓу пријавениот и пресудениот криминал: додека бројот на пријавени случаи расте, бројот на обвинети и осудени лица бележи помал пораст, така што разликата помеѓу пријавениот и пресудениот криминал се зголемува!

Оштетените и другите пријавувачи поднесуваат голем број пријави до МВР, наместо до јавното обвинителство.¹² Деловните субјекти и правните лица, по правило, пријавуваат директно до јавното обвинителство, додека оштетените и другите граѓани често пријавуваат во полиција. Фактот што од непосредно пријавените, јавното обвинителство одбива речиси половина, а отфрла само мал од пријавените преку МВР, ја потврдува тезата дека полицијата не само што не ги пријавува сите дела за кои дознава самата туку не

11 Така, според податоците на ДЗС, во 1997 година, поднесени биле вкупно 19.277 пријави, од кои 2.497 се отфрлени од јавното обвинителство, а сторителите останале непознати во 7.939 или 42% од случаите; во 1998 година, поднесени биле вкупно 20.582 пријави, одбиени се 2.859, а сторителите останале непознати во 7.605 случаи; во 1999 година, поднесени биле вкупно 19.383 пријави, одбиени се 2.552, а сторителите останале непознати во 7.492 случаи; во 2000 година, поднесени биле вкупно 20.220 пријави, одбиени се 2.370, а сторителите останале непознати во 8.438 случаи. Ваквиот тренд на диспаритет се задржува и во последниве неколку години, со таа разлика што постои значителен пораст на вкупниот број пријавени, обвинети и осудени лица. Од вкупно 31.284 пријавени во 2011 год., непознати останале дури 53%, односно, 16.657 сторители, отфрлени се 3.727 пријави или 12%, а обвинети се само 32% или 10.051 лица.

12 Причини за ова има повеќе, но како најзначајни се посочуваат јавната перцепција за полицијата наспроти судот и обвинителството, непознавањето на прописите и сл.

проследува и дел од пријавите што ги добива од граѓаните. Очигледно е дека полицијата претходно селектирала дел од овие пријави. Како инаку би се објаснила дискрепанцијата во проодноста на пријавите од граѓаните и од правните лица која значително се разликува во зависност од тоа дали пријавата е поднесена директно или преку полицијата?¹³

Мора да се забележи дека статистиките на релевантните државни органи не се методолошки усогласени. Бројот на пријавени сторители и другите податоци во извештаите и во статистиките на МВР се разликуваат од оние на јавното обвинителство и на Државниот завод за статистика.¹⁴ Освен тоа, не може премногу да им се верува на статистиките поради површниот приод на органите при наведувањето на правните основи врз кои е донесена некоја процесна одлука.¹⁵

Неефикасноста, пак, на судскиот систем се огледува во *бавноста на правосудниот процес*. Така, според податоците од 2012 година за траењето на постапката од пријавата до донесувањето одлука во случаите на познат сторител, од вкупно 15.480 пријави, постапката траела: до 1 месец во 4.492 случаи; од 1 до 2 месеца во 1.872 случаи; од 2 до 4 месеци во 2.203 случаи; од 4 до 6 месеци во 1.124 случаи; од 6 месеци до 1 година во 2.313 случаи; повеќе од 1 година во 3.270 случаи. И овие показатели укажуваат на своевидна константност и пропорционалност на системот. Така, од година во година, сликата е речиси иста, со тоа што бројките растат, но соодносите се речиси идентични!

13 Еден дел, веројатно, навистина немаат основ, што ќе рече полицијата ги отфрла *bonafide* и не сака да го оптоварува обвинителството со неосновани пријави од граѓаните. Но, од друга страна, допрво треба да се истражи дали и во која мера полицијата го присвојува за себе овластувањето да одлучи наместо обвинителот да не поведе постапка за некои кривични дела, како и дали постои одредена темна бројка на пријави кои воопшто не се регистрирани бидејќи во практиката се забележани случаи полицијата да ги одврка граѓаните од формално поднесување пријава.

14 Според МВР, во 2010 год. имало вкупно 21.093 пријавени сторители, од кои 3.415 малолетни. Според ДЗС, истата година имало вкупно 31.248 пријавени лица, од кои 1.244 малолетни!

15 Пример за тоа се причините за отфрлање на пријавата; не е веројатно да има толку голем број отфрлени пријави од полицијата поради тоа што пријавеното дело воопшто нема елементи на кривично дело, што е наведено како основ за отфрлање во секој втор случај! Спореди D. Krapac, D. Novosel, "Rad državnog odvjetnika u predistražnom postupku i razlozi odbacaja kaznenih prijava prema odredbama zakona o kaznenom postupku", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 17, br. 1/2010, стр. 125-174 и 160-67

Табела 2. Траење на постапката

	Вкупно	ТРАЕЊЕ НА ПОСТАПКАТА ОД ПРИЈАВА ДО ОДЛУКА					
		до 1 месец	1 до 2 месеца	2 до 4 месеци	4 до 6 месеци	6 месеци до 1 год.	повеќе од 1 година
2003 год.	12.150	3.523	1.372	1.562	1.124	1.942	2.627
2011 год.	14.627	4.477	1.755	1.920	1.249	2.198	3.028
2012 год.	15.480	4.492	1.872	2.203	1.330	2.313	3.270

Извор: Државен завод за статистика (www.stat.gov.mk)

Може да се каже дека моделот на т.н. мешовита постапка обременета со судскиот патернализам траеше предолго и не беше ефикасен ниту од аспект на истрагите (не се откриваат нови докази, туку пред истражниот судија само формално се изведуваат доказите веќе собрани од полицијата и од јавното обвинителство) ниту од аспект на гарантната функција на судот за заштита на правата и слободите на осомничените и другите засегнати во казнената постапка. Така, судот потфрла не само како учесник во постапката туку и од аспект на неговата улога во системот на поделба на власта во демократското општество и правната држава – да ги заштити граѓаните од неоснованото упаѓање на органите на прогонот во приватноста и во слободата. Најголем дел од предлозите на полицијата и на јавното обвинителство за определување, приведување, притвор, претрес, посебни истражни мерки и сл. (мерки со кои се негира пресумпцијата на невиност и се ограничуваат основните права и слободи на осомничените и на другите засегнати лица) лесно се одобруваат од страна на судот.

Ваквата статистичка слика делумно може да се објасни со системските проблеми на казнената правда во една изразено инквизиторна постапка, каква што беше нашата постапка до реформата. Ако овој податок се спореди со големиот број неоткриени сторители и големиот број отфрлени кривични пријави (25% до 30%),¹⁶ може да се заклучи дека проблемот не е само во моделот на кривичната постапка. Според некои аналитичари, овие податоци покажуваат дека проблемите со ефикасноста во борбата со криминалот

¹⁶ Види Извештај на Јавното обвинителство на Република Македонија за 2011 год.

се поголеми во фазата на откривање и на гонење (т.н. предистражна постапка) отколку во судската постапка (истражна постапка и главен претрес).¹⁷

Лесно може да се воочи *монопол на полицијата* врз откривањето и врз истражувањето на криминалот. Полицијата не само што е најчестиот пријавувач на кривични дела – многу пред граѓаните и пред другите државни органи со вакви функции и капацитети – туку е и толку доминантна во овие почетни фази на постапката што наспроти „словото на законот“, најголемиот број кривични пријави, наместо до јавното обвинителство, се поднесуваат до МВР. Ова, меѓу другото, се објаснува со монополот врз истражните капацитети и со активната улога на полицијата која, наспроти законскиот концепт според кој јавниот обвинител раководи со предистражната постапка, во најголем број случаи, во суштина, самата ги завршува истрагите за кривичните дела. За волја на вистината, неопходен е определен простор за автономија на полицијата во овие почетни истраги, пред сè, поради итноста на постапувањето, но и поради реалноста на односот на силите, односно, капацитетите на терен, кои се во корист на полицијата. Буџетот и севкупните персонални и материјални капацитети на јавното обвинителство се повеќе од скромни. Иако бројот на обвинители не е мал, јавните обвинителства немаат доволно стручни соработници и друг помошен персонал и возила, а буџетските средства не ги задоволуваат дневните потреби за канцелариска работа. Ова покажува дека се работи за државна политика која ја занемарува и ја маргинализира оваа институција веќе подолг временски период.

Фокусот на вниманието во реформите на казнената постапка беше ставен врз истрагите. Во литературата, подолго време се среќава становиштето дека судската истрага е една од главните причини за долготраењето на кривичните постапки. Статистичките показатели потврдуваат дека во Република Македонија имало *премногу истраги*. Во практиката, пак, тие повеќе не ја играат функцијата на заштита на осомничениот од неосновано судење, со сиот негативен публицитет и другите штетни ефекти врз неговата слобода и приватниот живот (старата доктрина за тајноста на истрагата заради избегнување на ваквите штетни ефекти за обвинетиот практично е напуштена), туку за главна цел имаат да обезбедат докази против обвинетиот, со нивно полноважно изведување уште пред судењето, со што истрагата стана

17 Види I. Josipović, „Istražni zatvor vs. pritvor: reforma ili restauracija“, Hrvatski ljetopis za kazнено право i praksu, vol. 15, br. 2/2008, стр. 915-938

повеќе „судење пред судење“ отколку некаков заштитен филтер за обвинетиот.¹⁸

Сепак, од податоците се гледа дека „заштитната“ улога на истрагата како некаков филтер од неосновани обвиненија не е така неефикасна. На прв поглед, изгледа дека во многу мал број случаи постапката се запира поради недостиг на докази. Но, ако бројот на прекинати или запрени истраги се стави во корелација со вкупниот број истраги, бројката не е мала. Тоа се околу 20% од истрагите (20% во 2002 год., односно 17% во 2011 год.). Имено, бројот на покренати обвиненија по спроведена истрага е константен и се движи околу 4.000 годишно, додека бројот на непосредни обвиненија постојано расте.¹⁹ Само истражување може да покаже дали обвинителството барало спроведување истрага „за секој случај“ кога, веројатно, воопшто не требало да се поведе постапка или, пак, судот покажал определена критичност. Ако се има предвид ставот на судот видлив кај контролата на обвинението по приговор на обвинителниот акт, каде судот ги отфрла речиси сите приговори, второто се чини малку веројатно.

Проблемот на судските истраги е тесно поврзан со проблемот на притворот. Бројот на *притворени* пораснал значително во последниве неколку години. Имено, согласно Годишниот извештај на Управата за извршување санкции од 2011 год., во 2010 год., вкупниот број притворени бил 1.219, што во споредба со 673 притворени во 2008 год. и 955 притворени во 2009 год., е пораст за цели 45%! Веќе споменавме дека стапката на притворени (на 100.000 жители) кај нас е релативно ниска, но поилустративен е соодносот помеѓу обвинетите и притворените: овој процент двојно се зголемил за само неколку години!²⁰

Уште поиндикативен е податокот дека притворот трае долго (приближно една третина од притворените останале во притвор подолго од 6 месеци!) и покажува тенденција на раст. Имено, додека во 2009 год. притвор во траење подолго од 150 дена се среќавал кај само

18 Истрагите се прекинати во мал број случаи поради тоа што обвинетиот бил во бегство или им бил недостапен на државните органи од други причини (околу 150 случаи годишно или 0,5%). Позначителен дел од истрагите се запрени најчесто затоа што делото немало елементи на кривично дело или немало доволно докази (околу 700 случаи годишно).

19 Процентот на непосредни обвиненија е околу 60%.

20 Во 2008 год., процентот на притворени во однос на обвинети бил само 5% за да почне набргу нагло да расте: 7,4% во 2009 год., 9,6% во 2010 год., 10,1% во 2011 год. и 9,6% во 2012 год.

10% од вкупниот број притвори, во 2012 год. речиси 50% од притворите траеле над 150 дена!²¹ Растот на бројот и на траењето на притворот во последно време се должи на редовното користење на притворот во постапките за дела од областа на организираниот криминал и корупцијата, каде долгите притвори станаа правило.

На крајот, она што посебно паѓа во очи е огромниот процент од обвинетите лица кои се *осудени!* Така, во 2011 год., од 10.051 обвинет, осудени се дури 9.810 лица или феноменални 93%! Се работи за неверојатен „успех“ на македонското обвинителство или, подобро речено, на системот во целина, вклучувајќи ги и судовите. Ваквите статистички показатели ја потврдуваат основаноста на тезата дека судовите се гледаат себеси повеќе како орган што треба да се бори со криминалот и да ги осуди осомничените криминалци отколку како некаков гарант за законито и фер судење во кое обвинетите ќе имаат чесна прилика да се бранат од обвиненијата против нив. Во таа смисла, судиите повеќе се сојузници на полицијата и на обвинителството во борбата со криминалот (олицетворен во обвинетите) отколку заштитници на процедуралната правда!

Од осудените лица, помалку од 30% се осудени на казна затвор, а околу 25% се осудени со парична казна (од 9.810 осудени во 2011 год., на казна затвор се осудени 3.020,²² а парично, 2.223 лица). Ова покажува дека од 10 „сторители“ на пријавени кривични дела (без темната бројка на криминал), на крајот, со казна затвор е осуден само еден сторител! Кај изречените казни доминираат кратките казни (над 60% од осудените) и условната осуда (околу 50%), што се критикува во литературата.²³ Во 2010 година, од вкупниот број осудени, односно 9.169, условно биле осудени 4.138 сторители или 45%, а во 2011 година, од вкупно 9.810 осудени, условно биле осудени 4.241 сторители или 43%!

21 Види М. Јовески, „Стапка на притворени лица“, магистерски труд одбранет на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје, 2014 год., стр. 150

22 Најголем број од осудените на казна затвор се осудени за крајби и за други дела против имотот – дури 1.772 лица.

23 Види В. Камбовски, „10 години од примената на Кривичниот законик на Република Македонија (криминално-политичка анализа, состојби и тенденции)“, МРККП, бр. 2, 2006, стр. 9 и 26-28.

3. ПОЛОЖБАТА НА ОБВИНЕТИОТ ВО РЕФОРМИРАНАТА КРИВИЧНА ПОСТАПКА

Казненото право, а особено казненопроцесното право, денес е предмет на големи реформи. Главни насоки и двигатели на реформите се меѓународните стандарди за човековите права и конституционализмот, од една страна, и порастот на криминалитетот и корупцијата, од друга страна. Развојот на меѓународното право за човековите права значително влијаеше врз нашето законодавство, а казнената постапка се менуваше за да се усогласи со меѓународните норми за човекови права. Европската конвенција за човекови права изврши особено големо влијание врз правото и врз практиката и беше еден од главните двигатели на реформите на казнената постапка.²⁴

Македонскиот законодавец се определи за целосно напуштање на судскиот патернализам и за воведување на странечка постапка.²⁵ Основна *цел* на реформата беа забрзувањето на постапката и поголемата правичност, со задоволување на сите стандарди за фер судење и за заштита на човековите права. По примерот на реформата во Италија и во Босна и Херцеговина, нашиот законодавец го напушти судскиот патернализам и се впушти во деформализација на претходната постапка. Така, наместо трансформација на судската во обвинителска истрага, со задржување на истрагата како некакво

24 По неколку години подготовки, новиот ЗКП е донесен во ноември 2010 год. и требаше да стапи на сила за две години од донесувањето, во ноември 2012 год. Сепак, поради доцнењето со подготовките за имплементација на новиот Закон со кој не се менува само кривичната постапка туку и целиот систем на казнена правда, примената на Законот се одложи за уште една година.

25 Види Д. Крапац, Г. Калајџиев, В. Камбовски и Г. Бужаровска, „Стратегија за реформа на казненото право на Р. Македонија“, Министерство за правда на Република Македонија, Скопје, 2007 год.

„судење пред судење“ (како што направија Хрватска и Србија), Македонија се определи за целосно напуштање на формалната истрага. Зад оваа концепција стои идејата дека единствено место за изведување на доказите е јавното судење, каде доказите прибрани во истрагата ќе се изведат и тестираат на јавна расправа.²⁶ Во таа насока, според новиот ЗКП, исказите од испрашувањето на осомничениот и на сведоците имаат многу ограничена примена во судењето.

Причините поради кои се укинува судската истрага се јасни. Не само што истражниот судија, како активен истражител, не беше во позицијата на непристрасен заштитник на човековите права и слободи бидејќи беше блокиран од судирот на интереси помеѓу заштитната и истражната функција туку тој не се покажа ни како многу способен истражувач во практиката затоа што во судската истрага одново се изведуваат доказите веќе собрани од полицијата и од обвинителството. Од друга страна, судската истрага само непотребно ја одолговлекуваше постапката, а на кривичната постапка ѝ даваше изразито инквизиторен карактер со тоа што во нејзиниот тек, и формално се изведуваа речиси сите најбитни докази кои подоцна се користеа како основа за пресудата.

Сведувањето на судот на контролор на законитоста и гарант на слободите и правата, наместо активен истражувач, му овозможува непристрасно да одлучува за: притворот, посебните истражни мерки, претресите и сл. Без обврска самиот активно да го истражува случајот, судијата на претходната постапка подобро ќе ја изврши оваа заштитна функција отколку што тоа сега го прави истражниот судија оптоварен со истражното начело и со обврската да го расчисти случајот. Од друга страна, мора да се признае дека одбраната сега, сепак, губи еден важен помошник во собирањето докази во нејзина корист. Одбраната нема такви капацитети ниту, пак, јавниот обвинител, и покрај сите декларативни обврски за објективност, некогаш навистина ќе ѝ помага.

Сепак, напуштањето на мешовитиот модел на една изразено инквизиторна постапка како застарен треба да придонесе за унапредување на непристрасноста на судот, со што ќе се создадат

²⁶ Од друга страна, се чини дека зад концептот на формална обвинителска истрага стои стравувањето обвинетиот и сведоците да не ги променат, од различни причини, претходно дадените искази. Оваа теза за ефикасност и денес се смета за легитимна во Хрватска. Види Z. Đurđević, „Osvrt na rezultate rada radne skupine Ministarstva pravosuđa za usklađivanje Zakona o kaznenom postupku s Ustavom Republike Hrvatske“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 1/2013, стр. 3-100

услови за поправично судење во кое наместо да се судира со обвинетиот, судот ќе биде гарант за законитоста на постапката и за неговите слободи и права. Второ, се верува дека растоварувањето на судот битно ќе придонесе за забрзување на постапките и за зголемување на ефикасноста на судството. Се разбира, ова е само релативно растоварување бидејќи овие обврски ќе ги преземат страните, првенствено обвинителството, кое сега и суштински ќе треба да го носи товарот на докажување на вината надвор од секакво разумно сомневање.

Со реструктурирањето од инквизиторна кон акузаторна, се очекува кривичната постапка да добие и во брзина и на правичност. Сепак, за да функционира, ваквиот систем бара две, повеќе или помалку, рамноправни страни. Ова подразбира во казнената постапка, наспроти обвинителството, активна улога да имаат и обвинетиот и неговиот бранител. Овде има сериозен проблем бидејќи во сиромашна држава како Македонија, голем дел од населението не може финансиски да си дозволи бранител, а самата држава, исто така, не може да обезбеди доволно јавни фондови за оваа намена.

3.1. ПОЛОЖБАТА НА ОДБРАНАТА И ИСКУШЕНИЈАТА ЗА ПРАВАТА НА ОСОМНИЧЕНИОТ

Укинувањето на судската истрага се заснова врз тезата дека активната улога на истражниот судија прави од него сојузник на обвинителството, поради што, тој не може непристрасно и доследно да ја игра заштитната функција во однос на основните човекови слободи и права. Така, на пример, обврската да го расчисти случајот го доведува истражниот судија во ситуација да биде склон лесно да определи притвор, претрес, прислушување и слични мерки со кои агресивно се навлегува во сферата на основните права на слобода и приватност, од едноставна причина што така и нему му се олеснува задачата. Ако на ова се додаде дека, во најголем број случаи, истражниот судија не се покажа ни како добар истражител, судската истрага, во суштина, само значително ја одолжува постапката.

Сепак, мора да се признае дека во делот во кој претходната постапка значи подготвување за главната расправа, новиот концепт носи одредени ризици за одбраната. Така, во новата ситуација, обвинетиот практично ќе изгуби еден битен сојузник во однос на собирањето докази на сметка на тоа дека во новиот судија на претходната постапка ќе добие понепристрасен одлучувач за прашањата што ги засегаат

споменатите основни права и слободи.²⁷ Затоа, новиот Закон мора да обезбеди дополнителни гаранции што ќе му обезбедат на обвинетиот каква-таква „еднаквост на оружјето“ со јавното обвинителство во претходната постапка. Како што ќе видиме, новиот Закон се обидува да го надомести ова со пошироки гаранции и процесни можности за одбраната, особено преку обврската на органите на прогонот да ги откријат сите докази во корист на одбраната и преку можности за сопствени истраги во коишто освен бранителот, ќе може да се вклучат и приватни истражители и стручни лица. Се разбира дека ваквите пандани на криминалистичката полиција и на другите капацитети на државните органи речиси никогаш нема да може да ги достигнат можностите што ги има државата со сите ресурси со кои располага, поради што, на многу места во Законот, полицијата и обвинителството се соочуваат со нови повисоки процесни стандарди за исполнување на нивната функција на законит и професионален начин.

3.2. ИСКЛУЧУВАЊЕ НА ОДБРАНАТА ОД ИСТРАГИТЕ НА ОБВИНИТЕЛОТ

Фактот што постапката станува целосно контрадикторна или странечка не значи дека и истрагата ќе биде странечка, во смисла на тоа дека „еднаквоста на оружјето“ меѓу обвинителството и одбраната се овозможува уште во најраните фази на постапката. Имено, во акузаторните постапки воопшто нема формална истрага од типот на онаа на која сме навикнале. Напротив, странечките постапки во правните системи што служеа како модел за новиот Закон подразбираат „еднаквост на оружјето“ дури по завршувањето на истрагата. Тогаш, страните мора да ги откријат доказите со кои располагаат и да ги тестираат на јавна расправа пред независен и непристрасен суд. Суштината на фер судењето и еднаквоста на оружјето, како негов есенцијален елемент, не се остваруваат во истрагата, која е неформална, туку на главната расправа каде двете страни треба да имаат прилика да ги презентираат своите докази и да ги оспоруваат доказите на другата страна.²⁸

27 Имено, истражниот судија имаше обврска да ги прибира и доказите во прилог на обвинението и оние во корист на одбраната. За таа улога на објективен истражител, истражниот судија дава повеќе гаранции отколку јавниот обвинител бидејќи и покрај обврските за објективност, обвинителот, сепак, е орган чија првенствена задача е кривично гонење.

28 Види пресудата на Европскиот суд за човекови права, *Солаков Ыројшив Република Македонија* (достапно на www.pravda.gov.mk).

Мора да се признае дека големи контроверзии се отворија првенствено во однос на правата на осомничениот и неговата положба во претходната постапка. Македонија се определи за неформална странечка истрага во која доказите самосесобираат, а не се изведуваат, при што, на прв поглед, изгледа дека се обезбедуваат помалку гаранции за осомничениот кој учествува на многу помалку истражни дејствија.²⁹ Активното учество на обвинетиот во обвинителската истрага, според нас, е само наизглед многу поповолно за него бидејќи тој се вовлекува во еден вид „судење пред судење“, каде што можноста за оспорување и за тестирање на веродостојноста на доказите е многу помала отколку на главната расправа, со што обвинетиот, всушност, ја легитимира – на своја штета – истрагата против него!

Ова не значи дека нашиот законодавец ги решил сите проблеми на одбраната со напуштањето на изведувањето на доказите пред судењето. Далеку од тоа! Иако може да се тврди дека неучеството на одбраната во истрагите на државните органи (раководени од јавното обвинителство) во новиот концепт на постапката има определени предности за обвинетиот, држењето на одбраната настрана од истрагите на обвинителството на начин на кој тоа кај нас е доведено до крајност со новиот ЗКП е проблематично од аспект на правата на одбраната во смисла на европските стандарди кои овде детално ќе ги анализираме.³⁰

Прво, осомничениот сега воопшто нема можност да бара **судска контрола** врз отворањето на истрагата.³¹ Истрагата се поведува по наредба на обвинителот која не може да се побива со правен лек. Во таа смисла, положбата на осомничениот ја карактеризира извесна амбивалентност: додека, од една страна, со низа процесни механизми му се гарантира заштита на неговите права во согласност со меѓународните стандарди, од друга страна, моментот на неговото

29 Некои држави од поранешна Југославија се определија за прилично формална обвинителска истрага и остануваат, во суштина, на стариот патерналистички концепт - осомничениот да учествува во истрагата и да присуствува на истражните дејствија. На прв поглед, изгледа дека неговото информирање за отворање на истрагата и неговото учество во истрагата обезбедуваат повеќе права во смисла на некаква наводна „еднаквост на оружјето“

30 Види J. Hodgson, “Safeguarding Suspects’ Rights in Europe: A Comparative Perspective”, *New Criminal Law Review* 14 (4), 2011, стр. 611–665.

31 Во ЗКП е дадена можност и за судска контрола врз законитоста на преземените полициски и обвинителски дејствија, но не и врз одлуката да се поведе истрага! Во Хрватска, Уставниот суд отиде во крајно спротивна насока, враќајќи го судот „на голема врата“. Види Z. Đurđević, *supra*.

сознание и на активно учество во истрагата е условен со одлуката на обвинителот да биде известен за тоа, за разлика од поранешната процесна положба во која уште од донесувањето на решението за спроведување истрага осомничениот можеше да ја побива основата за водење истрага против него.³² Ваквото законско решение му дава можност на обвинителот да го преземе, од тактички причини, сослушувањето на осомничениот на крајот од истрагата што ја води, и во меѓувреме, во тајност да ги прибере сите податоци за можните сведоци на обвинението и на одбраната.

Најспорно беше и останува прашањето дали обвинетиот треба да се **извести** за поведувањето на истражната постапка. При донесувањето на новиот ЗКП, судиите- и обвинителите-практичари инсистираа на решението осомничениот да не се известува за поведувањето на истражната постапка за да не се осуети ефикасноста на истрагата со бегство, криење на доказите, влијаење врз сведоците и сл. Како дополнителни аргументи беа наведени и избегнувањето непотребно вознемирување во случаите кога нема да дојде до истрага, како и тоа дека овие ситуации се ретки бидејќи кога ќе биде испитуван, претресуван и сл., обвинетиот секако ќе се информира за тоа дали против него има некакви обвиненија или истрага.³³ Згора на тоа, информирањето, наводно, не би му одговарало бидејќи ако дознае, опасноста од бегство или влијаење врз доказите ќе ја зголеми веројатноста за определување на мерката притвор.³⁴

Според новиот ЗКП, обвинетиот повеќе не присуствува на испитувањето на сведоците од страна на јавниот обвинител, освен оние кои јавниот обвинител ќе ги испита во корист и на предлог на одбраната. Со тоа, обвинетиот и бранителот многу рестриktivно и на малку видоизменет начин присуствуваат на истражните дејствија спроведени од јавниот обвинител како овластен државен орган кој сега ја води претходната постапка.

32 Спореди В. Dodik "Tužiteljska istraga - iskustva Bosne i Hercegovine, Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti)", Beograd, 2012, стр. 24

33 Ова, се разбира, не е сосема едноставно бидејќи во практиката, лицето испитано во т.н. информативни разговори во предистражната постапка нема право да дознае дали врз основ на тие разговори и други информации, подоцна е поведена истражна постапка.

34 Законот, сепак, не дава некои важни одговори за тоа дали обвинетиот има право да бара и да дознае дали против него има истрага и како во истрагата ќе ги остварува своите права ако не знае дека има истрага против него и ако не може да се легитимира како процесен субјект!?

Покрај контроверзното прашање за неинформирањето и за неучеството на одбраната во истрагите на обвинителството, што е особено проблематично бидејќи во голем број случаи, обвинетиот практично нема да може да ги користи правата што му ги дава Законот, одбраната се соочува со низа други проблеми на кои посебно ќе се осврнеме.³⁵

3.3. СОПСТВЕНИ ИСТРАГИ НА ОДБРАНАТА

По примерот на Италија, нашиот ЗКП сега предвидува можност одбраната да води сопствени истраги, со цел да прибира докази во своја полза за да може ефикасно да се брани, со што веќе во оваа рана фаза може да има некаква „еднаквост на оружјето“.³⁶ Во таа насока, бранителот може да презема определени дејствија заради пронаоѓање и собирање докази во корист на одбраната.³⁷ Бранителот на осомничениот може ваквите дејствија да ги презема сам, преку свој заменик или со ангажирање овластени приватни детективи и технички советници, кога има потреба од стручни лица.

Прво, заради собирање потребни известувања, бранителот или приватен истражител овластен од него може да разговара со лица кои можат да изнесат околности корисни за целите на истражните дејствија.³⁸ Доколку бранителот одлучи да побара писмена изјава или известување од лицето со кое разговара, изјавата или известувањето

35 За Хрватска, види V. Drenški, Lasan, J., Novak, L., Valković, „Pravni i praktični problemi dobre obrane okrivljenika“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2/2009, стр. 521-541

36 Проф. Дамашка со право тврди дека „ако спроведувањето на истрагата се довери на јавното обвинителство, логиката на странечката постапка бара самостојното собирање докази да ѝ се допушти и на одбраната, а не таа да се ограничи на ставање предлози и други форми на учество во истрагата на својот процесен противник“. Види М. Damaška, „O nekim učincima stranački oblikovanog pripremnog postupka“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 1/2007, стр. 3-14

37 Нашиот Закон им дава речиси иста вредност на вака прибраните докази како и на оние на обвинителството, додека во Србија и во Хрватска, тоа не е случај. Велиме речиси иста вредност бидејќи за разлика од одбраната, јавното обвинителство може да ги снима исказите и да бара тие, под определени услови, да се репродуцираат на судењето, додека одбраната не го може тоа.

38 Членовите 307 и 308 од ЗКП попрецизно ги опишуваат дејствијата кои бранителот на осомничениот може да ги преземе во правец на собирање известувања од лица за кои смета дека можат да изнесат околности корисни за одбраната, како и начинот на кој ги презема овие дејствија.

ќе го забележи согласно одредбите од ЗКП кои се однесуваат на начинот на водење записник.³⁹

Во новиот ЗКП е предвидено и правото на бранителот на обвинетиот да побара пристап до приватни простории или простории кои не се отворени за јавноста, во дом и други простории поврзани со домот. Доколку лицата, кои располагаат со овие простории, не му дозволат пристап, бранителот е овластен да се обрати до судот со барање за пристап до нив, а судот ќе го одобри пристапот со наредба која мора да е образложена и во која ќе се наведе и начинот на нејзиното конкретно спроведување.

Бранителот има право да побара *погашоци и известувања* од државни органи, органите на единиците на локалната самоуправа, правни и физички лица што вршат јавни овластувања и од други правни лица, и да бара да му се достават документи, списи и известувања. Наведените органи се должни да постапат по барањето на бранителот во рок од 30 дена од денот на приемот на барањето, а доколку се работи за постапка во која на осомниченото лице му е определена мерка притвор, во рок од седум дена од денот на приемот на барањето.⁴⁰

Бранителот на осомничениот е овластен непосредно да им ги презентира на јавниот обвинител и на судијата на претходната постапка информациите и доказите кои се во полза на осомничениот. Ваквата законска формулација, всушност, му овозможува на бранителот на осомничениот секогаш, во кој било дел од претходната постапка, кога располага со сознанија или докази кои се однесуваат на конкретното дело и осомничен, а се во негова корист, да ги презентира пред органот кој постапува за да биде запознаен и да може правилно

39 Доколку некое лице може да даде информации корисни за одбраната, а не сака да даде изјава, бранителот може да побара од јавниот обвинител да го повика и да го испита лицето. Ваквото испитување се спроведува во присуство на бранителот кој прв поставува прашања. Ова право на бранителот има едно ограничување: доколку се работи за осомничени или обвинети во иста постапка, тоа не се применува, што е и разбирливо бидејќи во постапката која се води против него осомниченото и обвинето лице има определени права, кои би биле нарушени доколку лицето биде повикано пред јавниот обвинител за да даде свој исказ во својство на сведок.

40 Во случај субјектите до кои се обратил да не одговорат во рокот предвиден во Законот, бранителот може да бара од судијата на претходната постапка да нареди да му се достават бараните податоци, додека во текот на главната расправа, ваквото барање се упатува до судот. Доколку не се постапи ниту по барањето доставено од судот, предвидено е судот да изрече парична казна за одговорното лице.

да одлучи во однос на водењето на постапката против осомничениот или во однос на конкретен предлог на едната или другата страна.⁴¹

Во оваа смисла, некои зборуваат за „бранителска истрага“.⁴² На осомничениот, покрај бранителот, во тоа ќе може да му помагаат и приватни истражители и експерти ангажирани како т.н. технички советници. Посебно прашање е дали ваквите можности за еден вид активна „истражувачка адвокатура“ се реални во една сиромашна држава.⁴³

41 Види М. Тромбева и др., „Истражна постапка“, прирачник, ОБСЕ, Скопје, 2013 год. (достапно на <http://www.jpacademy.gov.mk/upload/PDF%20Files/Priracnik%20za%20modul%20%2011.04.2013.pdf>)

42 Види В. Pavišić, „Novi hrvatski Zakon o kaznenom postupku, Novine u kaznenom zakonodavstvu“, Inženjerski biro, Zagreb, 2009; V. Drenški Lasan, J. Novak, L. Valković, „Pravni i praktični problemi dobre obrane okrivljenika“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2/2009, стр. 521-541

43 Павишиќ тврди дека во Италија, ваквата бранителска истрага не дала резултати. *supra*

4. ПРАВОТО НА БРАНИТЕЛ

Правото на бранител, како едно од основните права на обвинетиот во кривичната постапка, несомнено е етаблирано во нашиот правен систем. Сепак, како што ќе видиме, практичното користење на ова право има сериозни проблеми и недостатоци. Како што може да се види од јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права, од извештаите на Комитетот за спречување на тортура и од бројните компаративни студии,⁴⁴ битката правото на бранител да биде реално и ефикасно, а не само теоретско и илузорно, е - повеќе или помалку - глобален проблем.⁴⁵ Како резултат на овие напори, минатата година донесена е најновата европска директива за пристап на осомничените до бранител, директива за која неколку години се водеше жестока дебата.⁴⁶

Со новиот ЗКП се воведува акузаторен модел на кривична постапка според кој товарот на докажување во целост преминува врз страните во постапката, а судијата ќе има пасивна улога, со цел да остане непристрасен. Една од главните грижи во овој модел е тоа што обвинетиот може да нема адекватен пристап до средства или експертско знаење. Затоа, во фокусот на нашето внимание ќе биде прашањето како да се обезбедат правично судење и „еднаквост на

44 Види Cape, Namoradze, Smith, and Spronken, *supra*

45 Види “EU Procedural Rights – the Right to Legal Advice during Pretrial Detention”, Universiteit Gent, Dissertation for Master Degree in European Criminology and Criminal Justice Systems by (00907253) Opdenakker Sarah, academic year 2009-2010

46 Види Directive 2013/48/EU of the European parliament and of the council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty (достапно на <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:294:0001:0012:EN:PDF>)

оружјето“ во ситуација кога судот и страните во кривичната постапка имаат комплетно нова улога.

Зголемениот ангажман на адвокатите како бранители, бездруго, ќе има сериозни финансиски импликации. Особено на главниот претрес, вкрстеното испрашување ќе го стави во незавидна положба обвинетиот кој нема средства за бранител.⁴⁷ Во таа насока, треба да се разгледа можноста за формирање економичен систем на јавни адвокати, како и афирмација на *pro bono* одбраната.

4.1. НОВАТА УЛОГА НА БРАНИТЕЛОТ

4.1.1. Бранителот во претходната постапка

Од една страна, новиот концепт на истрага го редуцира во значителна мера учеството на бранителот во истражните дејствија кои ги презема обвинителството и тој не може да оствари увид во списите на обвинителството во толку рана фаза на постапката, како што беше случај досега. Член 79 од ЗКП предвидува бранителот да има увид само во списите од истражните дејствија на кои одбраната може да присуствува! Сепак, освен кај испитувањето на сведоците,⁴⁸ адвокатите, како бранители, ќе може да присуствуваат на: претресите,⁴⁹ испитувањето на обвинетиот, вештачењата и увидот.

Новиот ЗКП за првпат ја уредува постапката на **препознавање** во полиција која досегашната практика ја подведуваше под утврдување на идентитетот на лице, што беше сосема неадекватно. Имено, една работа е утврдување на идентитетот на конкретно лице, а сосема друга работа е дали жртвата или сведоците ќе го препознаат осомничениот како сторител на делото. Со оглед на значењето на ова дејствие во

47 Законот за бесплатна правна помош не ја уредува помошта во кривичните предмети. Имено, ЗБПП погрешно упатува на фактот дека одредбите содржани во тој закон не се однесуваат на задолжителната одбрана според ЗКП, со што, практично, не се решава ништо бидејќи задолжителноста на бранител во некои ситуации не упатува на тоа кој ќе ги поднесе трошоците за неговиот ангажман.

48 Иако ЗКП изречно не го предвидува тоа, се чини логично дека одбраната ќе треба да може да присуствува на испитувањето на сведоците кои самата му ги предложила на јавниот обвинител согласно член 305 од ЗКП.

49 За волја на вистината, ЗКП не предвидува на претресите да присуствува бранителот на обвинетиот, туку држателот на станот!

постапката, новиот ЗКП предвидува присуство на бранителот при препознавањето како гаранција за одбраната на обвинетиот.⁵⁰

На крајот, но не и најмалку важно, е тоа што по примерот на Италија, новиот ЗКП воведува и сопствени **истраги на одбраната**. Законот предвидува од почетокот на извршувањето на својата должност, бранителот да може да презема определени дејствија заради пронаоѓање и собирање докази во корист на одбраната. Оваа новина ќе претставува голем предизвик за одбраната. Тоа не само што ќе бара посебни вештини туку ќе значи и многу поголем ангажман на адвокатите. Така, доследната имплементација на овие законски одредби, веројатно, ќе доведе до значителен пораст на трошоците за адвокатските услуги од едноставна причина што новата улога на бранителите ќе значи поголем број работни часови за подготвување на одбраната, како и дополнително ангажирање приватни истражители, експерти од различни области, итн.⁵¹

4.1.2. Бранителот во постапката за спогодување

Голем предизвик за бранителите ќе биде и можноста за спогодување што, исто така, ќе бара совладување нови вештини, но и нов фонд на работни часови, како и нова активност на бранителите. Новиот ЗКП предвидува задолжително учество на бранителот во спогодувањето. Притоа, не е доволно јасно кога точно започнува постапката за спогодување, за да се определи бранител на обвинетиот доколку тој самиот не ангажирал бранител.⁵²

50 Не е јасно како бранителот ќе може да присуствува на т.н. „групно препознавање“, под кое се подразбира препознавање лице помеѓу поголема или помала група лица во природна средина (на пример, при излез од училиште, фабрика и сл.)! Урнек за правното уредување на препознавањето беше британската регулатива. Види Police and Criminal Evidence Act 1984, Codes of Practice, Code D, Code of Practice for the Identification of Persons by Police Officers. Ова прашање, бездруго, треба подобро да се проучи и доуреди од она што е направено со подзаконската регулатива на МВР. Спореди Правилник за препознавање, „Службен весник на РМ“ бр.153/2012

51 До неодамна, ваквите ангажмани на одбраната беа непознати за европскиот континент. Англо-американските искуства не познаваат вакво експлицитно уредување на активностите на одбраната во процесните закони, поради што, новиот ЗКП ги преземал одредбите од италијанскиот ЗКП. Одредбите за истрагите на одбраната, впрочем, не беа дел од новиот италијански ЗКП во времето на неговото донесување во 1988 година, а големите трошоци се наведуваат како една од главните причини за нивно то слабо заживување во практиката.

52 Член 486 од новиот ЗКП вели дека „осомничениот мора да има бранител од моментот на започнувањето на постапката за спогодување. Осомничениот избира бранител по сопствен избор. Ако самиот не избере бранител,

4.1.3. Бранителот и вкрстеното испрашување

Во новиот концепт се инсистира целокупниот докажен материјал да се изведе на главниот претрес пред судот. Не треба да се заборави и фактот дека подготвувањето на главната расправа сега ќе зависи во голема мера од страните кои самите ги предлагаат доказите што ќе се изведат пред судот. Не само што судот нема да изведува докази по службена должност туку судот може и да го санкционира ненавремено предлагање докази за судењето.

Навидум, со реструктурирањето од инквизиторна во акузаторна постапка, главниот претрес лесно ќе добие и во брзина и на правичност. Сепак, за да функционира, ваквиот систем бара рамноправни страни. Ова подразбира во казнената постапка, наспроти обвинителството, активна улога да имаат и обвинетиот и неговиот бранител. Не треба да се биде многу паметен да се види дека овде имаме сериозен проблем бидејќи во сиромашна држава како нашата, голем дел од населението не може финансиски да си дозволи бранител, а самата држава, исто така, не може да обезбеди доволно јавни фондови за оваа намена.

4.2. ПРИСТАП ДО АДВОКАТ

Нема подетални стандардизирани пишани процедури и механизми што ќе го обезбедат или олеснат остварувањето на правото на бранител на осомничениот кога тој е повикан на испитување во полиција и пред јавниот обвинител, особено ако е лишен од слобода, задржан или притворен. Веројатно, ова е само една од причините што осомничените во Македонија речиси никогаш не користат бранител во полиција.

Имено, според објавените извештаи на Комитетот за спречување на тортура при Советот на Европа, изготвени врз основа на нивните бројни посети на Република Македонија, само 6% од осомничените имале бранител во полициската станица Гази Баба, а сличен бил процентот и во другите станици кои ги посетиле.⁵³ До слични податоци за малиот број случаи во кои осомничените користеле

претседателот на надлежниот суд му поставува бранител по службена должност“

53 Види CPT Report Macedonia, стр. 16 (достапно на <http://www.cpt.coe.int/documents/mkd/2012-04-inf-eng.pdf>)

адвокат во полиција дошол и националниот превентивен механизам при Народниот правобранител на РМ.⁵⁴

Според она што му било претставено на КСТ, главна причина за некористењето бранител била неможноста да се стапи во контакт со бранител и да се плати за него.⁵⁵ Токму затоа, новиот ЗКП предвидува наместо полицијата само да овозможува информација за адвокатите во РМ, во соработка со Адвокатската комора, да обезбеди листа на дежурни адвокати кои ќе бидат достапни.⁵⁶ Поучени, пак, од искуствата со проблематичното договарање и исплата на хонорарите за адвокатите ангажирани во полициската постапка, новиот ЗКП предвидува адвокатите кои ќе бидат ангажирани ноќе да бидат исплатени од Буџетот на РМ.

Меѓу нашите адвокати и полициски инспектори, како причина за слабото користење на бранителите најчесто се наведува притисокот од страна на инспекторите дека ако осомничениот се откаже од правото на бранител, ќе помине полесно, побргу ќе си оди дома, и сл. Ова упатува на размислувањето дека можно решение, кое би ги намалило ваквите појави, е поуките за правото на бранител и за другите права да ги дава лице што не е вклучено во конкретната истрага, пред сè, службеникот за прифат.⁵⁷

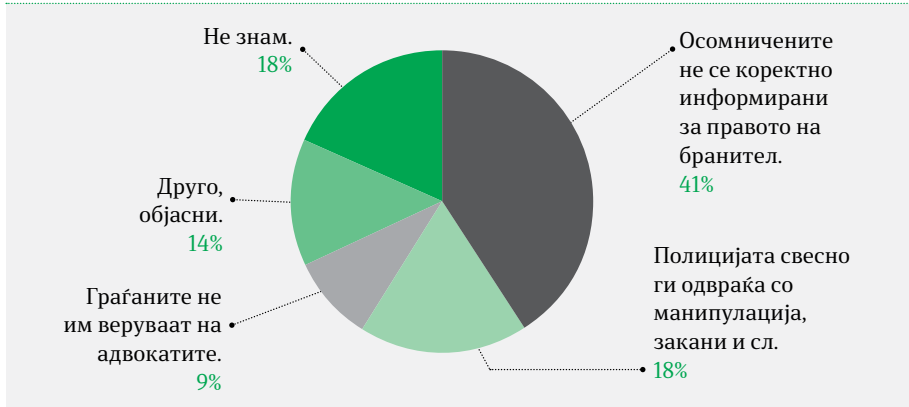
54 Види наоди на КСТ (www.cpt.coe.int) и на Народниот правобранител (достапно на <http://ombudsman.mk/upload/NPM-dokumenti/2014/NPM%20Godisen%20izvestaj-2013.pdf>)

55 Според извештајот на КСТ, исклучок била полициската станица во Велес каде, наводно, имало листа на бранители по службена должност кои биле достапни (не се кажува дали за нивните услуги требало да си платат граѓаните или биле *ex officio* или, можеби, *pro bono* ангажирани).

56 Види Report of the Open-ended Intergovernmental Expert Group Meeting on Strengthening Access to Legal Aid in Criminal Justice Systems, Vienna, 16-18 November 2011 (достапно на http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/DRAFT_report_IEGM_legal_aid.web.pdf)

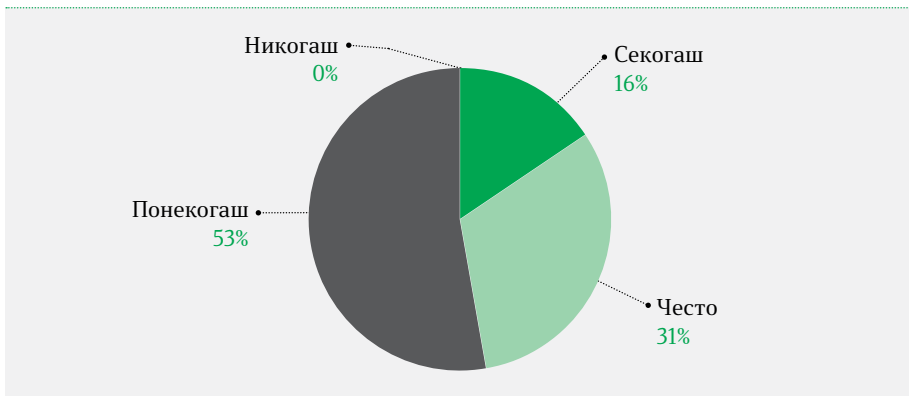
57 Види Г. Калаџијев, „Кон Предлог-законот за измени и дополнување на Законот за полиција“, МРККП, бр. 1-2, 2011/ 2012 год., стр. 49-69

Кои се причините за реткото користење бранител во полициските станици?

Уставот на РМ мудро предвидува дека секое лице може да има бранител доколку е повикано, лишено од слобода или приведено, и дека треба да му бидат соопштени причините за повикувањето или лишувањето од слобода. Сепак, со оглед на практиката да не им се кажува на лицата причината за повикување на т.н. информативни разговори уште во поканата, туку да се повикуваат на некаков „службен разговор“ – како разговорот со полиција да може да биде и приватен! – граѓаните ретко се појавуваат со бранител на разговор во полиција.

Лицето има бранител

4.2.1. Контакт со избран или дежурен бранител

Осомничениот повикан во полиција или кај јавниот обвинител најпрво има право да одбере бранител по *сојсџивен избор*.⁵⁸ Сепак, ЗКП предвидува ограничен избор за лицето лишено од слобода, односно осомничениот: или да ангажира „свој“ адвокат или некој од листата на дежурни адвокати составена од Адвокатската комора.⁵⁹ Вака гледано, се чини дека правото на избор на лицата кои немаат свој адвокат е потесно дефинирано од претходно, а се чини проблематично и од аспект на меѓународните стандарди иако има логика, со оглед на итноста во вакви случаи. Последново подразбира „дежурните“ адвокати да се навистина дежурни, во вистинска смисла на зборот, и бргу достапни.

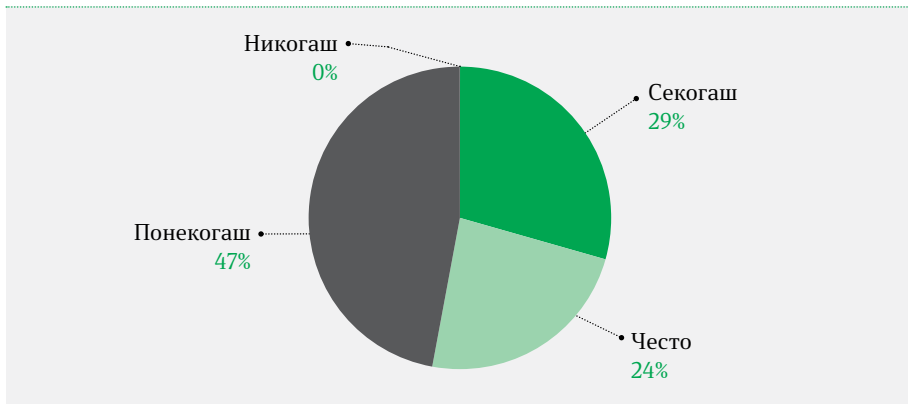
Ова нè води до прашањето за разграничување меѓу адвокатите кои покажале подготвеност и интерес да бидат ангажирани од страна на лица што имаат инстантна потреба од бранител и вистински дежурните адвокати кои навистина се подготвени веднаш да се појават во определени итни ситуации, вклучително и ноќе или за време на викенд или празници. Се чини дека кај нас не се прави ваква разлика, а тоа го среќаваме и во споредбеното право и практика на државите со поразвиени правни системи.⁶⁰

58 Ова произлегува од член 12 од Уставот, член 6 од ЕКЧП, но и експлицитно од член 69 став 2, член 70, член 71 став 2 и член 206 став 1 точка 3 од ЗКП. Инаку, нашите закони сè уште не се приспособени на адвокатските друштва како такви. На пример, британската регулатива предвидува можност осомничениот, наместо бараниот адвокат, да побара друг адвокат од адвокатско друштво каде работи избраниот адвокат. Види *Police and Criminal Evidence Act 1984, Codes of Practice, Code C, Code of Practice for the Detention, Treatment and Questioning of Persons by Police Officers*, 6B (достапно на www.gov.uk/police-and-criminal-evidence-act-1984-pace-codes-of-practice)

59 Така, член 206 став 3 од ЗКП го прецизира правото на бранител при секое испитување на обвинетиот, исто како и член 161 став 1 од ЗКП.

60 Така, во Велика Британија, лицето што сака правен совет има право да се консултира со конкретен адвокат по негов избор, но ако тој не е достапен, прво му се нуди дежурен адвокат, а ако не го сака него, може да избира од листата на адвокати кои изјавиле подготвеност да дадат правна помош во вакви случаи. Ако, пак, и адвокатот избран на овој начин не е достапен, лицето може да бира до две алтернативи од листата. Ако и овие обиди да се обезбеди адвокат не бидат успешни, службеникот за прифат има дискреционо право да одлучи дали ќе дозволи натамошни обиди да се контактира друг адвокат. Како и да е, стриктно е забрането полицијата самата да сугерира одреден адвокат! Види *Codes of Practice, Code C, supra*

Полицијата/ЈО му помагаат да најде бранител

Натаму, полицијата е должна да му овозможи *контакт* со тој адвокат. Контактот кај нас се сведува само на *нейосреден*, иако некои држави експлицитно предвидуваат можност и за пишан или телефонски контакт.⁶¹ За волја на вистината, законот не ги исклучува ваквите контакти, што значи, не ги забранува, но тие не се среќаваат во практиката. Од овие причини, треба да се размисли дали со закон или друг пропис треба да се доуреди можноста за ваков начин на комуникација меѓу осомничените и бранителите, со цел да се прецизира не само можноста како таква, туку и времето дозволено за консултација, доверливоста на комуникацијата и сл.

На вака слободно избраниот бранител, доколку е достапен и се одзве на барањето, му треба определено време да се појави во полиција или кај јавниот обвинител. ЗКП не предвидува некаков временски рок, освен во случаите на лишување од слобода и задржување, со оглед на кратките севкупни рокови за задржување во полиција (6, односно, максимум 24 часа).⁶²

61 Види, за Велика Британија, Codes of Practice, Code C, 6J. Според расположливите податоци, зачудувачки голем број консултации во Англија се остваруваат телефонски! Спореди M. Zander, "The Police and Criminal Evidence Act 1984", Sweet & Maxwell; 6th revised edition, 2013

62 Според новиот ЗКП, лице лишено од слобода може да се задржи подолго од 6 часа само ако службеникот за прифат одлучи, со посебно решение, дека лицето треба да се задржи заради утврдување или проверка на идентитетот, проверка на алибито или од други причини е потребно да се соберат нужни податоци за водење на постапката против тоа лице.

Дали постои дежурна шема или план за повикување адвокат во итни случаи, за да се осигура правото на бранител на лицето лишено од слобода, дури и во случај кога тоа лице не може да си дозволи адвокат?

4.2.2. Заинтересирани или дежурни бранители

Досегашната практика за обезбедување пристап до бранител најчесто се сведуваše на овозможување увид во адвокатскиот именик или некаква листа на адвокати доставена од локалната адвокатска заедница. Практиката е различна од град во град, од станица до станица. Некои полициски станици имаат и сопствени листи на адвокати, но критериумите за нивно составување не се познати. Новиот ЗКП прави чекор напред со тоа што предвидува т.н. дежурна шема, но тоа не е доволно. Искуството од Хрватска покажува дека не е доволно да се состави листа на адвокати кои прифатиле да бидат повикани во полиција на барање на осомничените или на друго лице повикано на „информативен разговор“. Така, практиката покажала дека адвокатите не ги сметаат овие листи за некоја сериозна обврска, туку повеќе како израз на начелна *заинтересираност*! Мора да постои потесна листа на навистина *дежурни* адвокати кои задолжително ќе се одзват на повикот. Освен тоа, се подразбира и дека Адвокатската комора треба да ги санкционира неодзивањата на пријавените адвокати, особено на дежурните!

Не помалку значајно е прашањето за буџетот, односно, кој ќе ги покрие трошоците за адвокатот. ЗКП сега експлицитно предвидува дека трошоците за адвокат од листата на дежурни адвокати, кој ќе биде ангажиран ноќе (помеѓу 22 часот навечер и 6 часот наутро), ќе паднат на Буџетот на РМ, што не е доволно прецизно (чл. 161 ст. 1 од

ЗКП). За другите важат одредбите за сиромашни кои очигледно се дизајнирани за судската фаза од постапката. Тоа што во ЗКП и во другите законски прописи нема предвидено подетална процедура за остварување на правото на бранител во полиција, како и фактот дека полицијата и јавното обвинителство воопшто немаат предвидено вакви ставки во буџетот, јасно кажуваат дека ова право и натаму нема лесно да се остварува во практика.

Од податоците што ги добивме од Кривичниот суд Скопје 1, може да се види дека адвокатите се ангажираат во релативно мал број случаи (просечно, околу 1.500 годишно), при што им се исплаќа скромен надомест од околу 5.500,00 ден. за просечно по две судски рочишта по предмет.⁶³ Ако се спореди вкупниот број решени предмети со бројот на исплатени адвокати (кои *de facto* се исплаќаат за решени предмети), се гледа дека адвокати се ангажираат како бранители „по службена должност“ во кривичните предмети само во околу 2% од случаите.

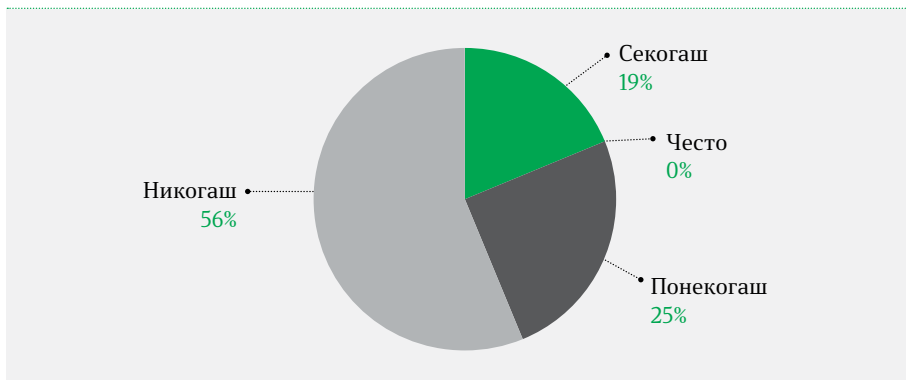
4.2.3. Контрола на условите во кои е задржано лицето

Комитетот за спречување на тортура, како и националниот превентивен механизам при Народниот правобранител со сличен мандат како Комитетот, постојано упатуваат сериозни критики за условите во кои се држат лицата лишени од слобода.

63 Имено, во 2009 год., во 1.646 предмети се донесени решенија за ангажирање по службена должност на адвокати, за што се потрошени 8.768.851,00 ден. (просечно, по 5.327,00 ден.). Во 2010 год., бројот на предмети во кои судот ангажирал и исплатил адвокати по службена должност бил 1.549, за што се потрошени 9.949.687,00 ден. (просечно, по 6.423,00 ден.). Во 2011 год., на 1.884 адвокати им се исплатени 9.126.000,00 ден. (просечно, по 4.844,00 ден.). Во 2012 год., по основ задолжителна одбрана, поставени се вкупно 1.178 адвокати, а во текот на 2013 год., вкупно 1.432 адвокати. Во 2013 год., за оваа цел се потрошени вкупно 6.128.260,00 ден. Сите адвокати постапувале во случаи на задолжителна одбрана. Не се регистрирани исплати на бранители за сиромашни!

Некои адвокати се ангажирани повеќепати, па за нас беше интересно да го провериме тврдењето дека судовите ангажираат релативно мал круг адвокати со кои имаат некакви врски, но такви податоци, сепак, не успеавме да добиеме.

Дали му е дозволено на адвокатот да ги прегледа материјалните услови на задржаното лице (состојба на ќелијата, хигиена и др.)?

Она што беше посебен исчекор напред во предлогот на европската директива, а не е опфатено со донесената директива, е одредбата од член 6 од предлогот каде беше предвидено адвокатот да има право да ги провери условите на притвор на осомничениот или обвинетиот и, за таа цел, да има пристап до местото каде што е притворено лицето.⁶⁴ Ова решение не е усвоено во донесената директива, иако неговото постоење ќе значеше и можност за зголемување на значењето и на улогата на адвокатот, но ќе беше и услов за подобрување на условите во истражните затвори и за избегнување на можните злоупотреби. Како и да е, ова барање може да се смета за европски стандард бидејќи на него инсистира и Европскиот суд за човекови права во Стразбур.⁶⁵

4.3. ДОВЕРЛИВОСТ НА КОМУНИКАЦИЈАТА

Следејќи ја јуриспруденцијата на ЕСЧП, Директивата на ЕУ за пристап до бранител инсистира на доверливост на комуникацијата помеѓу бранителот и осомничениот. За ова, се чини, не треба посебно образложение. Оттука, во домашната литература, врз основа на правото на лицето да се советува со бранител се извлекуваше толкување дека доверливоста се смета за *condition sine qua non*.⁶⁶ Сепак, нашата полиција не дозволуваше ваква доверливост, бидејќи

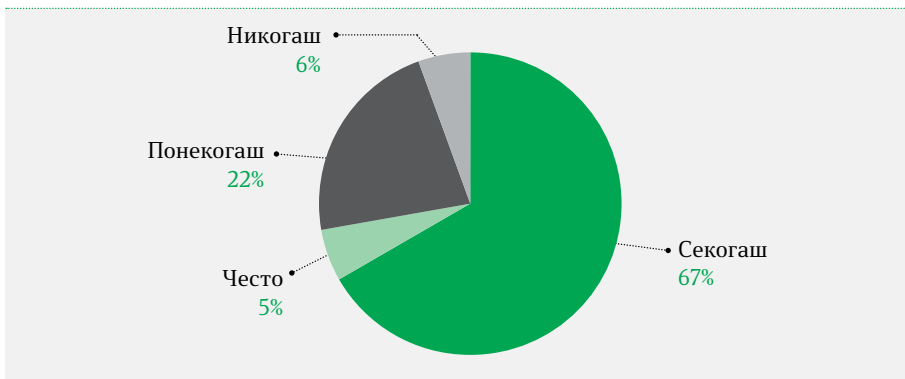
⁶⁴ Види J.P.W. Temminck Tuinstra, "The Right to Legal Assistance", Faculty of Law, University of Amsterdam, 2009 (достапно на <http://dare.uva.nl/document/122658>); Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and on the right to communicate upon arrest, Brussels, 8.6.2011, COM (2011)

⁶⁵ Види *Dayanan v Turkey*, пресуда од 13 октомври 2009 год., бр. 7377/03, параграф 32

⁶⁶ Види Г. Калаџиев, „Правична постапка“, докторска дисертација, Правен факултет, Скопје, 2004

тоа никаде не го пишуваало!? Затоа, новиот ЗКП во повеќе одредби го повторува барањето да му се овозможи на лицето да се советува „насамо“ со бранителот (чл. 69 ст. 2, чл. 71 ст. 2. и чл. 206 ст. 1 т. 3 од ЗКП).

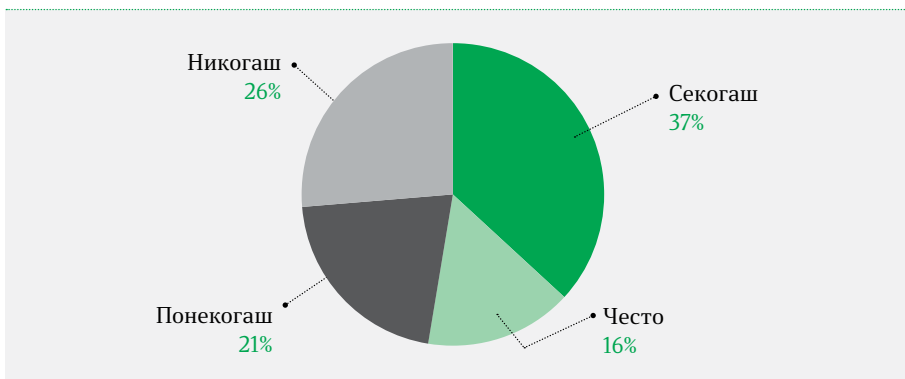
Дали може осомничениот да се консултира со бранител пред првото испрашување?

Сепак, од извештаите на Народниот правобранител се гледа дека посебни простории, како услов за вакви доверливи комуникации, има само во неколку реновирани и посебно опремени полициски станици. Од друга страна, новиот Закон за полиција,⁶⁷ намерно или ненамерно, го пренебрегнува ова експлицитно барање на ЗКП.⁶⁸

Во разговорите со испитаниците се потврди тезата дека улогата на бранителите при испрашувањето е главно пасивна, но тие, сепак, се најдобра гаранција за процесните права на осомничените, како и за спречување на можните притисоци и злоупотреби.

Дали му е дозволено на бранителот да го советува лицето за време на испрашувањето?

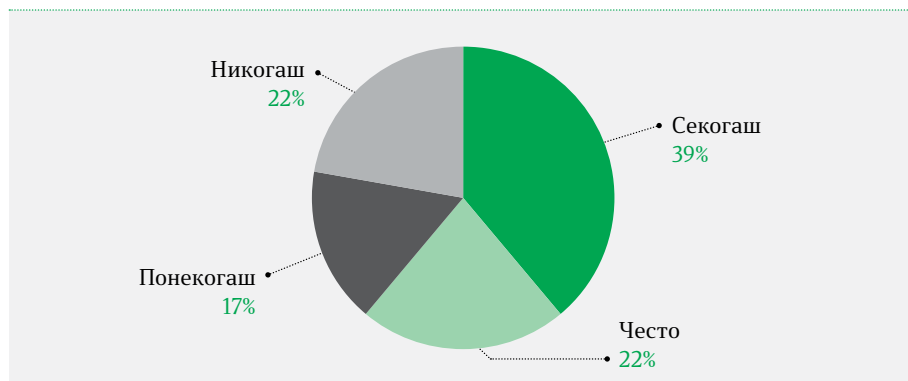
⁶⁷ Закон за измени и дополнување на Законот за полиција, „Службен весник на РМ“ бр.145/12

⁶⁸ Види Г. Калаџиџиев, „Кон Предлог-законот за измени и дополнување на Законот за полиција“, МРККП, бр. 1-2, 2012, стр. 49 и 62-63

5. ПРАВО НА БРАНИТЕЛ ЗА СИРОМАШНИ И ЗА ДРУГИ РАНЛИВИ ГРУПИ

Иако правото на бранител и, посебно, правото на сиромашните да имаат бранител во казнената постапка, кога тоа го бараат интересите на правдата и правичноста, е едно од основните човекови права гарантирани со меѓународните инструменти, Уставот и законите, тоа е речиси целосно дисфункционално во практиката. Расположливите податоци покажуваат дека во Македонија, сиромашните лица тешко можат да го остварат правото на бранител во кривичната постапка, а одбраната што ја добиваат е несоодветна и не обезбедува правда за нив. Малкумина знаат дека надвор од случаите на задолжителна одбрана, практично, нема случаи обвинетите да добијат бранител само врз основ на сиромаштија. Перцепцијата (мислењето) на интервјуираните експерти, сепак, беше значително поинаква, што упатува на фактот дека понекогаш постои сериозна разлика помеѓу фактите и перцепциите.

Ако лицето не е во можност финансиски да си дозволи бранител, дали му се доделува адвокат за сиромашни?

5.1. ЗАДОЛЖИТЕЛНА ОДБРАНА

Институтот задолжителна одбрана се разликува од одбраната за сиромашни, но бидејќи тоа се најчестите (а во практиката, и единствените) случаи каде сиромашните добиваат бранител „по службена должност“,⁶⁹ во јавноста постојат збрка и поистоветување на овие два института.⁷⁰ Имено, како и повеќе други европски држави, нашиот ЗКП предвидува задолжителна одбрана со адвокат како бранител во ситуации каде поради тежината на обвинението или поради некаков друг очигледен хендикеп, обвинетиот нема да може успешно да се брани самиот. Во такви случаи, обвинетиот (или неговото семејство и сл.) може самиот да ангажира бранител по сопствен избор, но доколку не го стори тоа, судот ќе му постави бранител по службена должност.

Друго прашање е кој ќе го плати бранителот. Државата ја презема обврската однапред да плати за овие бранители, но овие трошоци, по правило, сепак, паѓаат на товар на осудениот на крајот на постапката,⁷¹

69 Изразот „по службена должност“ е погрешен бидејќи не се работи за некакви јавни бранители кои тоа би го работеле како државни службеници, туку за приватни адвокати кои државата ги ангажира во определени ситуации, а нивните услуги се надоместуваат од Буџетот.

70 Во јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права, исто така, не се прави јасна разлика меѓу случаите на задолжителна одбрана и оние на бесплатна правна помош за сиромашни. Ова е разбирливо од аспект на еден меѓународен инструмент што ги гарантира само минималните стандарди за одбраната и не може да ги опфати сите финеси и различности на домашните правни системи. Изгледа чудно што токму англосаксонските постапки не познаваат *задолжителна* одбрана, што произлегува од индивидуалистичката филозофија врз која се темели тој казненоправосуден систем. Институтот задолжителна одбрана, сепак, го задржаа повеќето европски држави, иако преминаа на акузаторни кривични постапки. На тој начин, либерализмот се комбинира со социјалните становишта дека треба да му се помогне на обвинетиот.

71 Според Законот, трошоците за постапката и „неужните издатоци“ на назначениот бранител треба да се исплатат *однајпред* од средствата на органот што ја води кривичната постапка, а подоцна може да се наплатат од лицата кои според Законот, се должни да ги надоместат. Во практиката, трошоците најчесто се исплаќаат од судскиот буџет, најчесто, со задоцнување од една година и повеќе, а нема достапни податоци за тоа колку од овие трошоци државата подоцна успеала да ги наплати од обвинетиот. Инсистирањето на Законот само на „неужните издатоци“, исто така, предизвикува некои недоумици: дали, можеби, само тие се исплаќаат однапред; значи ли тоа дека овие адвокати ќе се ангажираат „економично“ и сл., и бездруго, се одразува врз висината и врз квалитетот на бранителските услуги.

освен ако тој не го убеди судот дека плаќањето на ваквите трошоци ќе ја загрози неговата издршка или издршката на неговото семејство.

Под различни околности, Законот предвидува различни *фази* од постапката во кои мора да се вклучи бранител, но – освен за малолетници – тој секогаш мора да биде вклучен во судската фаза на постапката, но не и во полициската постапка или постапката пред јавниот обвинител.⁷² Така, според член 74 од ЗКП, ако обвинетиот е нем, глуп или *несиособен самиоѝ усѝешно да се брани* или ако против него се води кривична постапка за кривично дело за кое во законот е пропишана казна *доживоѝен заѝвор*, тој мора да има бранител уште при првото испитување (се мисли на првото испитување пред судот). Неспособноста на лицето да се брани е фактичко прашање кое е оставено на оцена на судот. Академските коментари и судската практика немаат јасен одговор за тоа кога лицето не е способно самото да се брани до таа мера да мора да има бранител.⁷³ Практичарите со кои разговаравме споменуваат и ниско ниво на интелигенција и неуост, но во практиката, главната грижа е да не застари предметот.

Од понов датум е и задолжителноста обвинетиот да има бранител ако против него е определен *ѝриѝвор* за времетраење на притворот. Идејата е јасна: обвинетиот во притвор не е во можност успешно да организира одбрана, но и овде не треба да се заборава дека обвинетиот претходно, најчесто, веќе бил испрашан од полицијата и од обвинителството.

По подигнатиот обвинителен акт поради кривично дело за кое со закон е пропишана казна *заѝвор од десетѝ години* или потешка казна затвор, обвинетиот мора да има бранител во времето на доставувањето на обвинителниот акт. Обвинетиот на кого му се суди

72 За разлика од полицијата, јавното обвинителство ретко ги испитува осомничениот и сведоците пред да одлучи дали ќе бара поведување формална истрага поради тоа што обвинителството нема соодветни услови, во смисла на простории, дактилографи и сл.

73 Проф. Марина смета дека неспособноста за одбрана се оценува со оглед на својствата на лицето, при што како пример наведува дека неспособно е лице кое има тешка говорна мана, како пелтечење од потешок вид. Види П. Марина, „Коментар на Законот за кривичната постапка“, Култура, Скопје, 1978 год., стр. 68. Павишиќ укажува на хендикеп во смисла на телесни недостатоци, доколку тие се одразуваат врз способноста на лицето да се брани. Види В. Pavišić, M. Vučković, P. Veić, A. Radulović, „Zakon o kaznenom postupku“, Zagreb, 1998, стр. 50. Шкулиќ, пак, пишува дека неспособноста може да биде причинета и од физички и од психички недостатоци. Види М. Шкулиќ, „Коментар Законика о кривичном поступку“, Сл. Гласник, Београд, 2007. Практичарите со кои разговаравме споменуваат и ниско ниво на интелигенција и неуост.

во *оисусиџво* мора да има бранител штом ќе се донесе решение за судење во отсуство. И конечно, новиот ЗКП предвидува задолжително учество на бранител во постапката за *сиџоџување*.⁷⁴

Ако обвинетиот, во случаите на задолжителна одбрана, самиот не ангажира бранител, претседателот на судот ќе му постави бранител по службена должност за натамошниот тек на кривичната постапка до правосилноста на пресудата. Кога на обвинетиот ќе му се постави бранител по службена должност по подигнатиот обвинителен акт, тој ќе биде известен за тоа заедно со доставувањето на обвинителниот акт.

Кога судот ќе го прогласи обвинетиот за виновен, во пресудата изрекува дека тој е должен да ги надомести трошоците за кривичната постапка. Во одлуката со која решава за трошоците, судот може да го ослободи обвинетиот од должноста да ги надомести, целосно или делумно, трошоците на кривичната постапка врз основ на сиромаштија, доколку плаќањето на овие трошоци би го доведело во прашање издржувањето на обвинетиот или на лицата кои тој е должен да ги издржува. Ако се утврдат овие околности по донесувањето на одлуката за трошоците, судот може, со посебно решение, да го ослободи обвинетиот од должноста за надоместување на трошоците за кривичната постапка.

5.2. ОДБРАНА ЗА СИРОМАШНИ

Другата и, во практиката, многу поретка можност сиромашните бесплатно да добијат бранител е во случаи кога не постојат услови за задолжителна одбрана, но постапката се води за кривично дело за кое со закон е пропишана казна затвор.⁷⁵ И во овие случаи, судот може, на барање на обвинетиот, да му постави бранител на трошок на државата доколку, врз основа на неговата имотна состојба, тој не може да ги поднесе трошоците за одбраната, а „интересите на правдата“ бараат овие граѓани да добијат бранител.

⁷⁴ ЗКП наложува дека „во *џекоџ на џосџаџкаџа* за преговарање и споџоување со обвинителот за признавање на вината, обвинетиот мора да има бранител“ (чл. 74 ст. 4), но не определува јасно кога точно започнува таа постапка, што може да предизвика некои проблеми во практиката.

⁷⁵ Барањето за назначување бранител според стариот ЗКП беше порестриктивно бидејќи бранител можеше да се постави само за потешки кривични дела за кои е предвидена казна затвор над една година - и тоа само по подигнат обвинителен акт!

Претседателот на советот и натаму одлучува по барањето, а бранителот го назначува претседателот на судот. Ваквото нормативно решение очигледно е некритички преземено од стариот закон, со доминантна улога на судот уште во претходната постапка, што не одговара на новиот модел и е крајно непрактично, поради што, сигурно негативно ќе се одрази врз правото на пристап до бранител и затоа, мора итно да се ревидира.

5.2.1. Критериуми за доделување бранител за сиромашни

Нашиот ЗКП, во неколку наврати, направи обид да се приближи до правото и практиката на Европската конвенција за човекови права, па така, прво се внесе фразата „интерес на правдата“, а потоа се спушти и границата на предвидената казна, за на крај новиот ЗКП да направи чекор понатаму во усогласување со јуриспруденцијата на Судот од Стразбур.

Во практиката на Европскиот суд за човекови права се споменуваат неколку критериуми кои ги прецизираат „интересите на правдата“, а некои од нив сега се експлицитно преземени во член 70 од новиот ЗКП. Првиот критериум од кој поаѓа судот се *сериозноста на пресудијата и сигурноста на предвидената казна*, па во таа смисла, треба да се имаат предвид максималната можна казна и реално очекуваната санкција во конкретниот случај.⁷⁶ Следниот критериум, кој е значаен и барем на прв поглед, разумен и лесно разбирлив, е *комплексноста* на конкретниот случај. Може да се работи за комплексност и на фактички и на правни прашања, но правните прашања почесто се јавуваат како причина да се смета дека обвинетиот нема да може успешно да се брани без бранител. Третиот критериум е финансиски – сиромаштијата – со тоа што новиот ЗКП обезбедува ваква помош

⁷⁶ Иако судот, по правило, се држи до конкретните околности на дадениот случај, се чини дека во некои негови пресуди во врска со ова прашање, повеќе ја зема предвид максималната пропишана казна, што со право се критикува во литературата. Види S. Trechsel, “Human Rights in Criminal Proceedings”, Oxford University Press, 2005, стр. 274. Познат е случајот *Кваранта против Швајцарија* (Quaranta v. Switzerland, Series A, no. 205, 1991), каде што законот пропишувал максимална казна од 3 години, иако од околностите на случајот било очигледно дека предвид ќе дојде многу пониска казна, што навистина и се случило бидејќи обвинетиот добил казна затвор од 6 месеци. Овој случај е посебно важен за нас затоа што токму тој беше повод за измени во ЗКП во одредбата за бесплатна правна помош за сиромашни. Имено, старото решение од сојузниот ЗКП – подоцна преземено и во првиот македонски ЗКП од 1997 год. – предвидуваше можност за поставување бранител во вакви околности само за дела за кои е предвидена затворска казна над 3 години, за границата да биде спуштена на 1 година во 2004 год.

за сиромашните во порана фаза од постапката (чл. 75 ст. 1 од новиот ЗКП).⁷⁷

Критериумите за финансиската состојба на лицата кои се квалификуваат за бесплатна правна помош во кривичните предмети не се јасно дефинирани, па оттука и различната практика кај домашните судови, па дури и во рамките на еден суд.⁷⁸ За разлика од Законот за бесплатна правна помош кој се применува во граѓанските и во другите постапки,⁷⁹ во судската практика нема прецизни критериуми (за финансиската состојба) за лицата кои се квалификуваат за бесплатна правна помош во кривичните постапки. Судиите сметаат дека ова не е сериозен проблем и дека сиромаштијата лесно се утврдува ако лицето приложи, како докази, документи дека не е вработено и дека нема други примања или имот (дека е корисник на некоја форма на социјална помош, дека е пријавено како невработено или документи од Управата за приходи, Катастар и сл.).⁸⁰

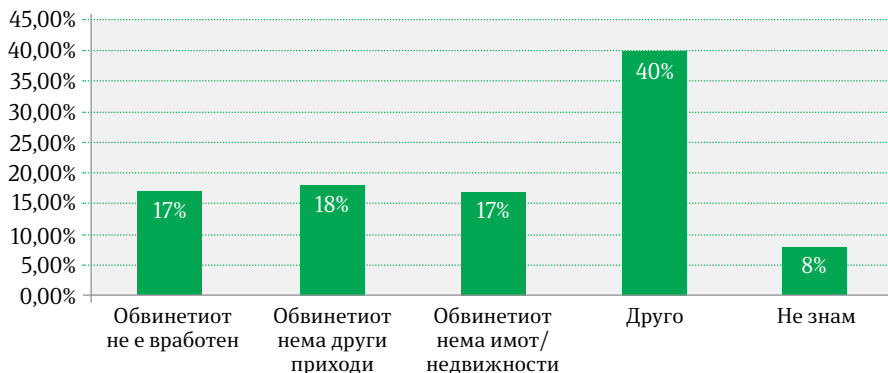
77 Според стариот ЗКП, барањето за назначување бранител по овој основ може да се поднесе само по подигнат обвинителен акт.

78 ЗКП не е јасен ниту за тоа дали критериумите за сиромаштија и документите и процедурата за нивно утврдување во случаите на „одбрана за сиромашните“ се исти со критериумите за ослободување од плаќање во случаите на „задолжителна одбрана“.

79 Право на бесплатна правна помош, согласно ЗБПП, имаат само најсиромашните лица: корисници на социјална помош, корисници на правото на инвалидски додаток, на најниска пензија и сл., кои притоа, немаат никакви други приходи, ниту имот. Не само лицето што аплицира туку и целото домаќинство не смее да остварува приход, по кој било основ, поголем од 50% од просечната плата во државата за последните шест месеци, ниту да поседува некаков имот. Рестриктивниот пристап беше силно критикуван од невладиниот сектор и е една од главните причини што во првите неколку години од примената на Законот, не беа потрошени и онака скромните средства предвидени со државниот буџет.

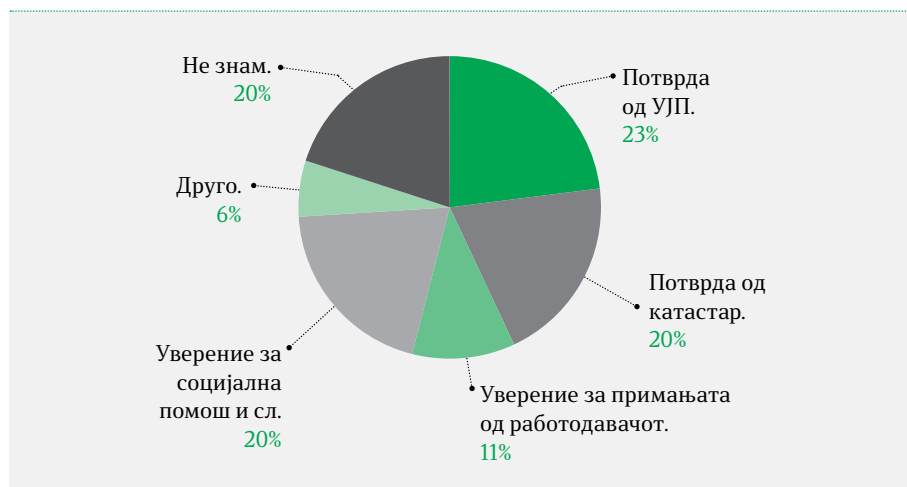
80 Докажувањето на имотната и на финансиската состојба се врши врз основа на уверение од Управата за јавни приходи за имотната состојба на обвинетиот, уверение кое УЈП го издава на барање на обвинетиот. За оваа намена, во Управата постојат посебен формулар за барање и соодветно уверение.

Критериуми за доделување бранител за сиромашни и за ослободување од плаќање на трошоците за бранителот

Како што видовме, финансискиот критериум не е единствен; сложеноста и тежината на случајот, исто така, се значајни, па така, на пример, лице со определена финансиска положба може да не добие бесплатен бранител, а друго лице со подобра финансиска положба да добие поради тежината и комплексноста на случајот. Ова произлегува и од самиот ЗКП.

Кои документи/потврди треба да се поднесат со барањето за доделување бранител за сиромашни, односно, за ослободување од плаќање на трошоците за бранителот по службена должност?

5.2.2. Избор на бранител за сиромашни

Во споредбеното и во меѓународното право, спорно е дали обвинетиот може да го избира бранишелот што му се доделува по службена должност. Според практиката на Судот во Стразбур,

обвинетиот не може да го бира бранителот по службена должност.⁸¹ Становиштата во коментарите и поновата судска практика се поделени за да се форсира поголемо уважување на волјата на обвинетите, по примерот на некои европски држави.⁸²

Нашиот ЗКП досега не предвидуваше право обвинетиот да може да избира бранител доколку бара судот да го постави и плати, ниту, пак, сосема ја исклучуваше таа можност. Новиот ЗКП дава можност обвинетиот да *йосочи* определен адвокат за бранител од листата на адвокати на локалната адвокатска заедница (чл. 75 ст. 1 од ЗКП).⁸³ Ваквиот речник кажува дека обвинетиот нема изречно право самиот да избере адвокат, но сепак, го задолжува судот да ја земе предвид неговата волја. Ова е реалистично и разумно решение кое не значи дека обвинетиот ќе избере бранител од листата по сопствена желба бидејќи сите бранители не се слободни или расположени да работат на вакви случаи, па судовите и Комората ќе треба да формираат посебни листи на адвокати кои сакаат да работат на барање на сиромашните, како што сега судовите имаат слични листи од кои се „регрутираат“ бранителите „по службена должност“ во случаите на задолжителна одбрана.

5.2.3. Бесплатно

Во однос на „*бесџлаиноста*“ на услугите на доделениот бранител, се поставува прашањето дали исплаќањето на адвокатот од буџетските средства е од трајна природа, па обвинетиот не мора повеќе да се грижи за тоа или, пак, од него може да се бара да ги надомести трошоците во иднина ако биде осуден или, пак, ако му се подобри финансиската состојба.⁸⁴ Кај нас, парите за одбрана на

81 Види *Croissant v Germany*, 25 September 1992

82 Така, во Германија, при определување на бранител, претседателот на судот му дава можност на обвинетиот самиот да посочи одреден адвокат за бранител, за што му се остава определен рок. Доколку нема некои важни причини да не се направи тоа, претседателот на судот го определува адвокатот посочен од обвинетиот (чл. 142 од германскиот ЗКП).

83 Анкетираните изјавија дека, во практиката, не се случува обвинетите да не го прифатат адвокатот определен од судот и да бараат друг. Кога сакаат некој конкретен адвокат, страните самите го ангажираат приватно (и самите го плаќаат). Новиот ЗКП од 2010 год. нема изречна одредба за разрешување на бранителот поставен од судот, но ова се подразбира од правото обвинетиот самиот да ангажира бранител.

84 Практиката на Европскиот суд за човековите права прави разлика помеѓу трошоците за бранителот и трошоците за преведувач (чл. 6, ст. 3, т. (е) од ЕКПЧ), со тоа што смета дека вторите никогаш нема да може да се на-

сиромашни (надвор од случаите каде одбраната е задолжителна), се чини, се доделуваат еднаш засекогаш од средствата од Буџетот на РМ,⁸⁵ при што се цени имотната состојба во времето кога се одлучува за барањето, независно дали обвинетиот ќе биде осуден или имотната состојба ќе му се подобри и слично. Од друга страна, трошоците за назначениот бранител за сиромашните кои ги исполнуваат условите за т.н. задолжителна одбрана привремено се исплаќаат *однајред* од средствата на органот што ја води кривичната постапка, а подоцна се наплатуваат од лицата кои се должни да ги надоместат, но тоа не е случај доколку плаќањето на наградата и на „нужните издатоци“ би го довело во прашање издржувањето на обвинетиот или издржувањето на лицето кое тој е должен да го издржува.

5.2.4. Од кога сиромавиот има право на бранител?

Не е спорно дека во кривичната постапка, потребата од бранител е многу важна уште во првите фази од постапката,⁸⁶ па затоа, во новиот ЗКП, правото на бесплатен бранител не е условено со подигнат обвинителен акт!⁸⁷ Американската теорија и судска практика му посветуваат големо внимание на ова прашање, при што се смета дека обвинетиот мора да добие бранител во сите „*критични фази*“ од кривичната постапка против него.⁸⁸ Нема причина ваквата логика и практика да не бидат следени и од нашите судови. Токму поради тоа, условите за задолжителна одбрана од член 74 став 3 од ЗКП не треба да се толкуваат во смисла на тоа дека и лица обвинети за навистина тешки дела за кои е пропишана казна затвор од 10 години или потешка казна не би можеле да се повикаат на член 75 за да добијат бранител на државен трошок уште пред да биде подигнато обвинение. Примената на критериумот правичност за одбраната или „интереси на правдата“, како што се вели во Европската конвенција, судот треба да ја толкува флексибилно и соодветно на критичноста на помошта од бранител во секој одделен случај и во секоја критична фаза од постапката.

платат од обвинетиот. Така, во еден случај против Германија, Комисијата нашла дека нема да има повреда на член 6 од Европската конвенција доколку овој долг се наплати во случај на подобрување на економската ситуација на обвинетиот во мера во која бесплатната правна помош веќе не може да се смета за оправдана, додека, пак, Судот го остави ова прашање отворено. Види *Croissant v Germany*, 25 September 1992

85 Се мисли, сепак, на *судскиот буџет* како дел од Буџетот на РМ.

86 Види Kamishar, LaFave and Israel, *supra*, стр. 100-102

87 Спореди член 69 од постојниот ЗКП, со член 75 од новиот ЗКП.

88 Види J. H. Israel and W. LaFave, “Criminal Procedure – Constitutional Limitations”, West, St. Paul, Minn., 2001, стр. 339, 346, итн.

5.3. НАДОМЕСТОТ КАКО ГАРАНЦИЈА ЗА КВАЛИТЕТНА ОДБРАНА

По правило, наградата за адвокатите ангажирани „по службена должност“ треба да се исплатува согласно адвокатската тарифа, но судовите, поради недостиг на финансиски средства, им плаќаат различно, во зависност од сложеноста на предметот, бројот на обвинети и сл. Според анкетираниите судии и адвокати, *просечната награда* за адвокатите ангажирани како бранители во кривични случаи и определени од судот се движи од 2.000 до 5.000,00 ден. по одржан судски претрес, односно, на ден. Слична сума им се исплаќа на бранителите и за присуство на истражните дејствија, најчесто при испитување на обвинет или сведок пред истражен судија.⁸⁹ Се плаќа паушално, што зависи од судијата и од тоа за каков случај се работи, дали кривичното дело е полесно или потешко, дали случајот бил комплексен и сл. Интересно е дека нема никакви пишани правила според кои се врши исплатата така што се работи за практика која се пренесува од еден на друг колега, поради што, постојат одредени разлики од судија до судија, од суд до суд. Притоа, не се води грижа за часовите поминати во подготовка и работа на случајот и најчесто се исплаќа само за присуството на судските рочишта.

Адвокатите не доставуваат секогаш трошковник, очекувајќи дека судот и така ќе им исплати паушално и само за одржаните судски рочишта. Кај некои судии, доколку бранителот по службена должност достави трошковник, судот го прифаќа само она што смета дека е оправдано, но тоа не е правило на постапување.⁹⁰ Освен тоа, на бранителите им се плаќа наведениот износ само за одржаните рочишта, а за одложените, главно, не им се плаќа. Според анкетираниите

89 Според податоците со кои располага Судскиот буџетски совет, во 2011 год., во сите судови во Македонија, за бранители по сите основи се исплатени вкупно 25.795.957,00 ден. (419.446 евра) во 4.254 предмети или просечно, 6.064,00 ден. (нешто повеќе од 90 евра) по предмет. Оваа сума во 2013 година била значително помала (за околу 30%) и изнесувала вкупно 18.304.779,00 ден.

90 За волја на вистината, самиот ЗКП сугерира судот да води грижа да им се надоместат само „неужните“ трошоци на адвокатите ангажирани по службена должност, што е законски основ за „домаќинското“ однесување на судот. Се чини дека би било покоректно Законот да упатува на оправдани или реални трошоци. Инаку, во практиката, често се мешаат трошоците и наградата. Според некои од анкетираниите адвокати, адвокатите неретко ја ставаат и наградата во трошоци, наводно, заради помало оданочување, што, се разбира, не е коректно ниту законито, како што не е ни коректно ним да им се исплаќа намалена вредност од трошоците, и евентуално, само наградата.

адвокати, судот не плаќа редовно и за вложените правни лекови. Се чини дека постои различна практика и за тоа дали судот им плаќа повисока сума на бранителите ангажирани од него кога во предметот има повеќе обвинети или тие се исплаќаат како да работат само за еден обвинет.⁹¹

Според ЗКП, оваа сума треба да се исплати веднаш, авансно, но во практиката, адвокатите се исплаќаат по завршувањето на предметот, обично, со задоцнување од година и повеќе. Според изјави на адвокатите, понекогаш се случува долгот на судот кон адвокатите да се избрише како застарен. Оваа практика, исто така, се разликува од суд до суд.

Начинот на работа на адвокатите и нормативното уредување на адвокатските трошоци и награда го отсликуваат пасивниот пристап на адвокатите во остварувањето на одбраната во кривичните случаи, определен првенствено од судскиот патернализам и од активната улога на судот, а веројатно, делумно и од слабата платежна моќ на обвинетите и на државата.⁹²

Не е спорно дека во случаите каде адвокатот е поставен за бранител по т.н. „службена должност“ од страна на судот,⁹³ тој - во принцип - добива реално помалку надомест отколку кога обвинетиот плаќа приватно, наводно значително помалку од адвокатската тарифа. Иако со адвокатската тарифа, наводно, се утврдува најнискиот износ на адвокатските услуги, сè зависи од тоа како се договориле странката

91 Според адвокатската тарифа, наградата се зголемува за секој нареден обвинет, но некои адвокати тврдат дека судот им плаќа само како за еден обвинет или нешто повеќе, но никогаш според тарифата, со тоа што во случаите на организиран криминал каде, по правило, има многу обвинети и многу судски рочишта, на адвокатите посебно им е исплатлив ангажманот, па затоа се особено заинтересирани да постапуваат во ваквите случаи.

92 Во постојниот систем, речиси и да нема истражувачка адвокатура (ако може така да се опише проактивниот пристап карактеристичен за акузаторните системи), во смисла на сопствени истражувања на терен, ангажирање експерти и сл., па затоа, во адвокатската тарифа е предвиден надомест само за: присуство во полициската постапка, присуство на истражните дејствија на судот, присуство на судските рочишта, пишување жалби и слични поднесоци. Практиката да им се плаќа на адвокатите само за присуството на судските рочишта е доказ дека тие, во практика, се ангажираат уште помалку и се најчесто пасивни во одбраната.

93 Изразот „по службена должност“ е одомаќинет, иако не постои законска обврска адвокатите да работат на ваквите случаи. Адвокатските прописи, сепак, востановуваат морална обврска адвокатите бесплатно да бранат сиромашни.

и адвокатот бидејќи има многу повеќе адвокати отколку странки кои можат да плаќаат по тарифа, па тие се договараат за износите и поинаку од она што е предвидено со адвокатската тарифа. Освен тоа, и адвокатската тарифа и Кодексот за адвокатската етика, како и Законот за адвокатура, предвидуваат дека адвокатот има морална обврска да наплати помалку или да работи без надомест доколку странката е сиромашна.⁹⁴

Фактот дека судот, односно, државата, им исплаќа помалку пари на адвокатите „по службена должност“ од она што како минимум е определено со адвокатската тарифа несомнено се одразува врз **квалитетот** на одбраната. Ова е комплексно прашање; вообичаено, за бранители по службена должност се поставуваат млади адвокати кои на тој начин, стекнуваат и искуство. Влијанието на финансиските аспекти врз квалитетот на одбраната во овие случаи во Македонија, сепак, се изразува на малку поинаков начин од другите држави во кои биле спроведени слични истражувања.⁹⁵ Имено, кај нас, голем број адвокати, а не само почетниците, изразуваат интерес да се јават како бранители по службена должност определени од судот, иако се помалку платени за тоа. За разлика од побогатите држави, само една мала елита на познати адвокати смета дека им е под честа да бидат ангажирани по службена должност и за скромен надомест. Ова, во прв ред, е затоа што има голем број адвокати, а малку платежно способни клиенти.⁹⁶ Главна причина за големиот интерес за адвокатурата не е повеќе добрата заработка, туку големиот број невработени правници.⁹⁷ Од друга страна, за овие случаи, адвокатите издвојуваат реално помалку време од случаите кои ги добиваат приватно, по народната „колку пари, толку музика“! Се разбира, ова негативно се одразува врз квалитетот на правната помош за сиромашните.⁹⁸

Од податоците до кои дојдовме од судовите и од анкетираниите судии и адвокати, се чини дека нема разлика во однос на надоместот

94 Според Кодексот за адвокатската етика, адвокатите треба да им наплатат поевтино на лицата со слаба материјална положба, и да не бараат никаков надомест од сосема сиромашните.

95 Види Cape and Namoradze (eds.), *supra*

96 Според податоците добиени од Адвокатската комора, само во 2011 год. како адвокати се запишале нови 196 лица! Според истиот извор, во Македонија денес има 2.209 адвокати и 63 адвокатски друштва запишани во именикот на адвокати

97 Според Државниот завод за вработување, бројот на невработени дипломирани правници денес е поголем од 2.000.

98 Некои адвокати се трудат да дадат квалитетна одбрана со цел странките приватно да ги ангажираат.

за услугите на адвокатите помеѓу случаите на задолжителна одбрана и оние на одбрана за сиромашни. Се покажа дека во практиката, многу ретко се сретнува користењето на правото на сиромашните. Многу од анкетираниите судии и обвинители не се ни сеќаваат некој во пракса да се повикал на правото на одбрана за сиромашни бидејќи вообичаено е, за речиси сите посериозни дела, да се поставуваат бранители според прописите за задолжителна одбрана, доколку обвинетиот нема свој бранител (но мислат дека и во таков случај, надоместот би бил ист).⁹⁹

Помалите надомести што се исплатуваат не се единствената работа која се одразува врз квалитетот на одбраната во овие случаи. Сериозен проблем, од друга страна, се и ограничувањата, во смисла на доволно време и можности за подготовка на одбраната. Имено, адвокатите понекогаш се повикуваат преку телефон или дури доколку некој адвокат е слободен и се наоѓа во судската зграда, а судијата сака да избегне непотребни трошоци со тоа што, на пример, обвинетиот ќе биде стражарно спроведен и донесен од истражен затвор од друго место, а нема ангажирано адвокат во случај на задолжителна одбрана, па на адвокатот му се дава набрзина да го разгледа предметот, без да има време да разговара со обвинетиот и да се договори за стратегијата на одбрана.¹⁰⁰

Некои од анкетираниите судии тврдат дека кога се работи за потежок случај или ако нема убедливи докази, совеста ги тера да поставуваат бранители од подобрите адвокати. Други, пак, тврдеа дека тоа се често адвокати со кои судиите имаат добри професионални односи, кои, пак, не се осмелуваат да ги одбијат, иако знаат дека ќе бидат малку платени, но ова е повеќе исклучок отколку правило.

Иако Законот бара во случаите на задолжителна одбрана, поставувањето на конкретен адвокат за бранител по службена должност да го направи претседателот на судот, практиката во судовите е различна и зависи од претседателот на судот, а некогаш,

⁹⁹ Истиот податок – дека нема случаи на адвокат доделен по основ на сиромаштија – произлегува и од одговорите на Судскиот буџетски совет на РМ и на основните и апелациските судови!

¹⁰⁰ Тука има и една друга работа: многу од судиите се лутат кога бранителите по службена должност пишуваат приговори, жалби на одлуките и слично, и не сакаат повеќе да ги поставуваат тие адвокати како бранители по службена должност. Според нашите соговорници, ова „стимулира“ пасивен однос од страна на адвокатите бидејќи тие се помотивирани да му угодат на судијата отколку на обвинетиот. На овој начин, судијата си обезбедува полесно завршување на предметот, а адвокатот има, можеби, помала, но полесна заработка.

и од случај до случај. Имено, од практични причини, адвокатот понекогаш го определува судијата што го води случајот.

Недоволното залагање на адвокатите во случаите кога ги ангажирал судот, секако, е спротивно на прописите кои од судиите и од адвокатите бараат професионален и совесен пристап. Во вакви случаи, обвинетиот може да се жали на квалитетот пред судот или во Адвокатската комора, но и судот мора да внимава на уредното и совесно вршење на должноста.¹⁰¹ Прописите за адвокатура предвидуваат можност за поведување дисциплинска постапка, но во практиката не се среќаваат поплаки и дисциплински постапки од овој вид. Ова се објаснува со фактот дека обвинетите не очекуваат адвокатот многу да се залага. Судот дури може и да поднесе кривична пријава против адвокатот (за злоупотреба на службена положба). Во практиката се среќаваат пријави против адвокати, но за ангажирани адвокати, не и за адвокати по „службена должност“.¹⁰²

Најчесто, во судовите нема некаква листа на адвокати која би се користела во кривичните предмети, туку се користи општата листа од Адвокатската комора.¹⁰³ Судовите ја користат листата на адвокати од подрачјето на судот. Тоа е именик кој го има секој судија, и нема посебни правила кој адвокат ќе се ангажира. Според анкетираниите адвокати, судиите најчесто ангажираат адвокати кои ги познаваат лично за да им направат услуга, но во исто време, и да си обезбедат сојузник кој нема да ја опструира постапката, особено нема да се жали.¹⁰⁴

101 Законот за адвокатура и Кодексот за адвокатска етика бараат совесен и стручен однос на адвокатите, а ЗКП предвидува дека претседателот на судот, на барање од обвинетиот или со негова согласност, може да го разреши назначениот бранител, ако неуредно или несовесно си ја врши должноста, и на негово место да назначи друг бранител. За разрешувањето на бранителот се известува и Адвокатската комора (чл. 77 ст. 4 од ЗКП).

102 Еден од анкетираниите адвокати изјави дека странките се жалат на адвокатите со цел да ја одолжат постапката.

103 Системот воспоставен со ЗБПП користи листа на адвокати кои аплицираат во посебна процедура, односно, се пријавуваат за давање бесплатна правна помош (која тие не ја даваат бесплатно, туку е бесплатна за странките на кои таа ќе им се одобри од државата во посебна процедура). Претходно споменаваме дека, освен за малолетници, прописите од тој закон не се применуваат во кривичните случаи.

104 Треба да се испита дали процентот на жалби во случаите на задолжителна одбрана навистина е значително помал од случаите каде што страните приватно го ангажирале адвокатот.

5.4. БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ ЗА МАЛОЛЕТНИ

Малолетник на кој му се става на товар кривично дело мора да има бранител во сите фази на постапката. Доколку малолетникот и неговото семејство поднесат доказ дека не можат да го исплатат бранителот, трошоците за одбраната паѓаат на товар на *Буџетот на РМ*. Сепак, освен за бранителите кои се исплаќаат во судска постапка, другите надлежни институции кои постапуваат со малолетници немаат посебни буџетски или други фондови и средства, поради што, во досегашната примена на Законот, најпрво беа масовно ангажирани адвокати, но не беа исплаќани, особено во почетните фази од постапката. Од тие причини, по некое време, адвокатите почнаа да одбиваат ангажман во малолетнички постапки што, пак, повлече одредени измени во Законот.

Фијаското со бесплатната правна помош за малолетници беше кулминација на хипокризијата на државата кон малолетничката правда, при што галантниот однос на Законот не е придружен со реални проценки на финансиските можности на државата и на крајот, се сведува на притисок врз адвокатите да работат *pro bono*.¹⁰⁵

5.5. ЕФИКАСЕН СИСТЕМ НА БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

Правото на бранител и другите гаранции за правично судење функционираат како есенцијален елемент на процедурите што денес се применуваат за утврдување вина за сторено кривично дело. Во акузаторната постапка, уредена како борба на страните пред судот, бранителите не се само гарант за остварување на правата на обвинетите туку се и составен дел од системот и предуслов за негово правично и законито функционирање. Затоа, државата ќе мора посериозно да размисли како подобро и поефикасно да обезбеди ефикасен систем за правна помош. Трошоците нужни за еден ефикасен систем за правна помош, секако, се голем проблем за

¹⁰⁵ Законот за малолетничка правда неколку пати го менуваше решението кој, всушност, треба да ги плати бранителите. Според најновиот Закон за правда за детето од 2013 год., родителите ќе се ослободат од плаќањето на бранителот доколку нивните вкупни примања се помали од просечната плата во државата. Пари за тоа ќе се обезбедат од системот за бесплатна правна помош според ЗБПП, односно, преку Министерството за правда на РМ, што, без сомнеж, е подобро од претходното решение кое упатуваше на Министерството за труд и социјална работа!

младите демократии со слаби економии,¹⁰⁶ но тоа не ги ослободува од обврските. Можни решенија кои треба да се разгледаат се воведувањето јавни бранители во поголемите градови и поголем *pro bono* ангажман на адвокатите.

5.5.1. Приватни бранители наспроти јавни бранители

Повеќето европски системи се потпираат врз приватни бранители. Системот на доделување приватни бранители по службена должност на државен трошок обично генерира лошо платени адвокати, слаба одбрана и супстандардна правда. Многу често, исходот од кривичната постапка арбитрарно зависи од финансиските средства на обвинетиот.

Затоа, во САД, покрај тоа што се користи сличен систем за обезбедување одбрана за сиромашното население во помалите заедници, во повеќето големи градови е воспоставен и систем на јавен бранител. Според некои автори, застапувањето од јавен бранител има предност за обвинетиот затоа што адвокатите кои работат таму се специјализирани за кривичната материја.¹⁰⁷

5.5.2. Pro bono publico

Друг можен излез од финансиските проблеми поврзани со обезбедувањето правна помош за сиромашните граѓани е *pro bono* застапувањето од адвокати.¹⁰⁸ Повеќето западни демократии имаат развиена традиција за бесплатно обезбедување правна помош или за намален надомест не само за сиромашни туку и пошироко, за определени невладини организации, граѓански здруженија или поединци.

Иако адвокатурата, во принцип, одамна го поддржува *pro bono* застапувањето, нејзината посветеност во практиката е далеку под декларираното ниво.¹⁰⁹ Во САД, веќе подолго време се води голема

¹⁰⁶ Види R. Smith, “Minimum Standards for the Procedural rights of the Accused in Criminal Proceedings”, Background note for conference at Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 14 November 2006 (достапно на www.fes-forumberlin.de/Bundespolitik/pdf/6_11_14_smith.pdf)

¹⁰⁷ Агенциите за правна помош ангажираат адвокати специјализирани за давање правна помош, кои работат исклучиво за владини агенции за правна помош и не може да бараат потенцијални клиенти или друг работен ангажман.

¹⁰⁸ Види J. Anderson and G. Renouf, “Legal Services ‘For the Public Good’”, *Alternative Law Journal*, Vol. 28, no. 1, February 2003, стр. 13

¹⁰⁹ Се забележува дека вистинските *pro bono* активности се помали од она што го покажуваат статистиките бидејќи добар дел од случаите кои се во-

дебата за ова,¹¹⁰ при што Кодексот за адвокатска етика на Адвокатската комора препорачува давање бесплатни правни услуги на оние кои не можат да ги платат трошоците за адвокат и ги претставува како своевидна обврска на секој адвокат.¹¹¹ Денес, се смета дека постои морална одговорност на адвокатите и на адвокатурата во целина да обезбедат правни услуги за сиромашните слоеви од населението.¹¹²

Должноста на адвокатите за *pro bono* работа произлегува од потребата за застапување луѓе и организации кои немаат доволно средства.¹¹³ Пристапот до правните услуги неоспорно е еден битен општествен интерес затоа што без стручна помош, нема да бидат загрозувани само поединечните интереси на граѓаните туку и заедничкиот интерес на општеството за обезбедување еднаквост, процедурална правичност и социјална правда. Впрочем, воопшто не е спорно дека ова се несомнени општествени вредности. Предмет на дебата е зошто токму адвокатите треба да покажат одредено милосрдие и добра волја за доброволна работа.

Некои сметаат дека секој тип волонтерска работа е, всушност, корисен за самите даватели на услугите и дека кај сите волонтери таа придонесува за намалување на стресот, депресијата и слично, па следствено, позитивно влијае врз физичкото и менталното здравје. На поширок план, волонтерската работа на адвокатите ги подобрува имиџот и вкупната репутација на адвокатурата во целина. Затоа, не е чудно што според анкетите, адвокатите сметаат дека адвокатурата

дат како такви, воопшто не се услуги дадени на сиромашни или за други јавни интереси, туку услуги за пријатели, роднини и слично, како и услуги за кои се покажало дека секако не може да се наплатат.

110 Види Извештај на Комитетот за професионализам на Американската адвокатска комора: ABA Commission on Professionalism, "In the Spirit of Public Service: A Blueprint for the Rekindling of Lawyer Professionalism", 1986

111 Адвокатите во САД се морално обврзани со етичките правила на Американската адвокатска комора да сработат најмалку 50 часа *pro bono* годишно. Ваквата „обврска“ од Кодексот за адвокатска етика се сведува на обична препорака бидејќи нема никаква санкција за нејзиното неисполнување. Види D. L. Rhode во: D. L. Rhode and D. Luban (eds.), "Legal Ethics", Fourth Ed., Foundation Press, New York, 2004, стр. 882-883

112 Во САД, напорите да се обезбеди некаков задолжителен минимум часови посветени на работа со сиромашни наидоа на сериозен отпор, па во најголемиот број американски држави, *pro bono* работата и натаму е правно незадолжителна за адвокатите. Некои држави, како Флорида и Мериленд, бараат адвокатите да поднесат извештаи за нивните *pro bono* активности. Види T. D'Alamberte, "Tributaries of Justice: The Full Access", Florida Bar Journal, April 1999, стр. 1

113 Види D. L. Rhode, *supra*, стр. 884

треба да обезбедува *pro bono* услуги, но најголемиот дел од адвокатите истовремено се противат на востановувањето некаква должност за таква работа. Најчестиот приговор во таа смисла е дека не е фер да се очекува најголемиот товар да падне врз самата адвокатура бидејќи ако навистина се работи за општествена потреба, општеството во целина треба да го поднесе и товарот.

Главен аргумент во прилог на тоа зошто токму од адвокатите се очекува да носат посебен товар е дека адвокатската професија го има монополот врз правната помош, па се смета дека би било фер ваквата привилегија да носи соодветни обврски. Ова е особено силен аргумент во државите каде што постои ексклузивно право на адвокатите да обезбедуваат правни услуги, каква што е и кај нас.¹¹⁴ Од друга страна, општо познато е дека се работи за прилично скапи услуги, па оттука, сосема е логично системскиот недостиг што произлегува од реалноста сиромашните да немаат средства да платат ваков тип услуги, меѓу другите, да го компензира и самата адвокатска професија. Напротив, изгледа сосема разумно да се очекува адвокатите да дадат нешто за возврат за ваквиот привилегиран статус.¹¹⁵

Видливо е дека и меѓународните стандарди, покрај обврските на државата, посебно ја нагласуваат обврската на адвокатската професија.¹¹⁶ Кај нас, Законот за адвокатура ништо не говори за ова прашање, но затоа, изречни одредби има во Кодексот за професионалната етика на адвокатите, адвокатските стручни соработници и адвокатските приправници на Адвокатската комора на РМ: „Ако е во прашање странка со слаба материјална состојба, својата пресметка адвокатот треба да ја сообрази со платежните можности на истата, односно, наградата да ја спушти и под

114 Кај нас, адвокатите сега го имаат ваквиот монопол само за кривичните постапки бидејќи Уставниот суд ја укина одредбата од член 2, став 1 од Законот за адвокатура според која единствено адвокатите можеа да даваат правна помош. Види Одлука бр. 134/2002 на Уставниот суд на РМ.

115 И додека повеќето се согласуваат со ваквата аргументација, главната дебата повторно се враќа на тоа дали ваквиот ангажман треба да остане на ниво на морална обврска или да се оди на пропишување минимум часови за *pro bono* работа. Како аргументација против законската обврска, пак, се наведува дека постои отворена контрадикторност кога воопшто би се предвидела задолжителност на доброволната работа, при што некои одат дотаму што ова го карактеризираат како своевидно ропство, па дури и како „латентен фашизам“. Други, пак, сметаат дека ваквата обврска ќе резултира со некомпетентни услуги кои, во крајна линија, ќе бидат на штета на клиентите. Види Rhode, *supra*

116 Види: Basic Principles on the Role of Lawyers, достапно на: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/RoleOfLawyers.aspx>

минимално дозволените ставки за работа на адвокатите, а од сосема сиромашните странки да не бара никакво надоместување, имајќи го притоа постојано предвид старото етичко начело на адвокатите: никој, поради неможност за плаќање на наградата на адвокатот, да не остане без квалитетна правна помош.“

Во некои држави во САД и во Италија, сложеното прашање за надоместот на адвокатите се решава на тој начин што судот именува бранители кои се должни не само да дадат правна помош во дадениот предмет туку и да го сторат тоа бесплатно, односно *pro bono*.¹¹⁷

5.5.3. Грижа на судот

Како можно излезно решение понекогаш се наведува и активирањето на судот во случаите кога обвинетиот не може самиот адекватно да се брани. Токму државите со акузаторни системи допуштаат, во случаите кога обвинетиот се брани сам, судиите да преземаат дејства во негова корист: го известуваат обвинетиот дека има право вкрстено да ги испраша сведоците; да предлага докази; му помагаат во поставувањето прашања, а на сопствена иницијатива, ги исклучуваат од доказниот материјал незаконитите докази на обвинителството. Слично постапуваат и судиите во Шведска, но и судиите во други европски држави кои прифатиле акузаторна кривична постапка.¹¹⁸

117 Некои автори го сметаат ваквиот начин на решавање на проблемот за не-пожелен со оглед на тоа што ги става адвокатите под определен финансиски товар, а носи и етички дилеми бидејќи тие мора да се грижат обвинетите секогаш да ги добијат потребната заштита и помош, без притоа да примат некаква награда, а некогаш, ни надомест за трошоците. Види J. Herrmann, „Modeli reforme glavne rasprave u kaznenom postupku u Istočnoj Europi (uporednopravna perspektiva)“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Vol. 4, br. 1, 1997, стр. 255 и 270

118 Според професорот Херман, ова не значи дека во таквите случаи, „тркалото се враќа наназад“ бидејќи тоа што судиите му помагаат на обвинетиот не значи дека ги презеле истражувањето на фактите и доказната иницијатива, зашто тие и натаму остануваат врз обвинителството. *Supra*

6. ДОПОЛНИТЕЛНИ ГАРАНЦИИ ЗА ЛИЦЕТО ЛИШЕНО ОД СЛОБОДА

Покрај правото на бранител, тројството на права кои се есенцијални за лицата лишени од слобода и задржани во полиција ги вклучува правото на информирање на семејството и правото на лекар. Овие гаранции веќе подолго време се предмет на интерес на Комитетот за спречување на тортура при Советот на Европа, а во поново време, и на најновите европски директиви за правата на осомничените задржани во полиција. како особено ранлива група.

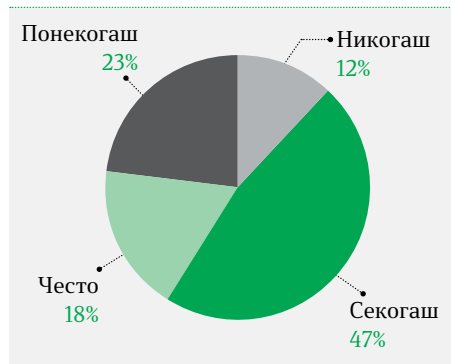
6.1. ПРАВО НА ИНФОРМИРАЊЕ НА СЕМЕЈСТВОТО

Во однос на **правото на информирање на семејството** или друго блиско лице постојат сериозни недоречености, но и разлики помеѓу ЗП и ЗКП. Член 34 од ЗП предвидува дека лицето има право „*да се известии* член на неговото семејство или нему блиско лице.“ Во ЗП не се споменува правото на странци да стапат во контакт со дипломатско-конзуларните претставништва.¹¹⁹ Не е уредено дали лицето може лично да комуницира со овие лица, дали тие имаат право да знаат каде се наоѓа лицето, дали може да го посетат, да му донесат храна и сл., дали може

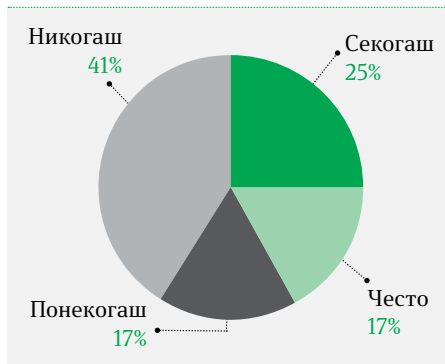
¹¹⁹ Текстот на ЗП сугерира дека информацијата ќе ја даде полициски службеник, а член 60 став 3 од ЗКП зборува за право на осомничениот „*да известии* член на неговото семејство или нему блиско лице“, како и „дипломатско-конзуларното претставништво на државата, чиј државјанин е лицето, за неговото приведување или лишување од слобода.“ Член 161 став 5 од ЗКП дополнително бара службеникот за прифат да наведе во сеопфатното досие дали и кога е контактирано со: семејството, бранителот, лекар, дипломатско-конзуларно претставништво и слично.

да направат увид во документацијата и други детали.¹²⁰ Не е кажано и што ако лицето кое е посочено не е достапно и слично.

Лицето лишено од слобода може да информира трето лице за тоа

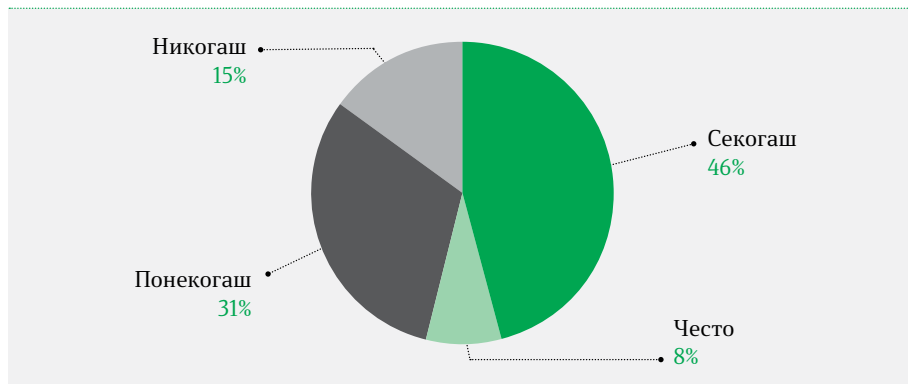

Лицето може да контактира со третото лице

Популарниот случај „Монструм“ укажа на недоречената правната регулатива во однос на лицата кои од уапсени и задржани во полиција се „трансформираат“ во заштитени сведоци или во т.н. соработници на правдата. Според постојната регулатива, тие може да дадат согласност ако се полнолетни, но не е јасно што станува со правото на семејството да знае каде се наоѓа лицето, да му се обезбеди бранител и сл. Вака, пролонгирањето на периодот за задржување додека трае постапката заради доделување статус на заштитен сведок останува погодна почва за злоупотреби, во смисла на притисоци врз осомничениот да признае, да сведочи против другите осомничени и сл. и *de facto* е продолжен период на задржување *incommunicado* не само во однос на семејството туку и во однос на пристапот до бранител.

Информирањето го врши службено лице

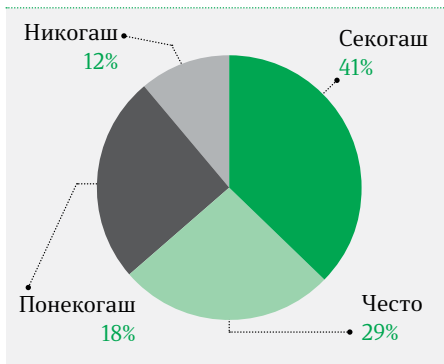

¹²⁰ Директивата на ЕУ бара задолжително да му се даде на лицето **повратен одговор** од лицето кое е контактирано. Кај нас досега ова не е споменато како посебно право / гаранција.

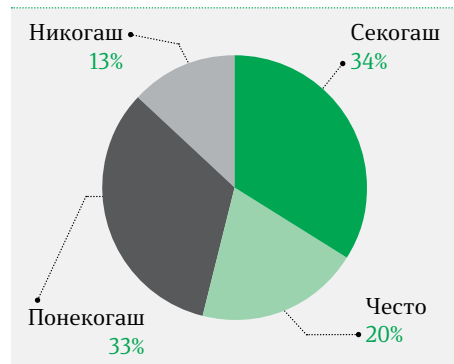
6.2. КОНТАКТ СО ДИПЛОМАТСКО ИЛИ КОНЗУЛАРНО ПРЕТСТАВНИШТВО

Веќе споменавме дека ЗКП предвидува странец да може да го извести и контактира своето или друго дипломатско или конзуларно претставништво за лишувањето од слобода.¹²¹ Од разговорите со практичарите, се чини дека не постојат сериозни проблеми со имплементацијата на оваа гаранција.

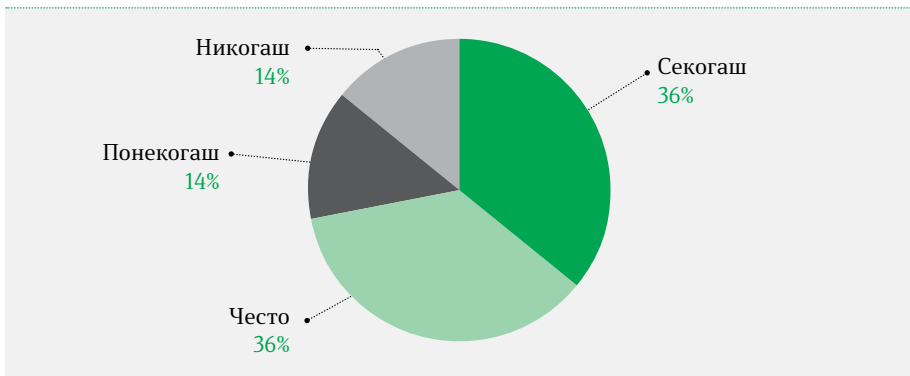
Лицето лишено од слобода може да го извести своето дипломатско претставништво за неговото апсење

Полицијата му помага на лицето да најде контакт информации за неговото дипломатско/ конзуларно претставништво

Лицето лишено од слобода може секогаш да комуницира со дипломатското претставништво

121 Види Виенска конвенција за конзуларни односи, донесена на 24 април 1963 год. во Виена, на сила од 19 март 1967 год

6.3. ПРАВО НА ЛЕКАР

Правото на лекар се споменува повеќепати во ЗКП и покрај хуманата димензија, има за цел да ги минимизира полициските злоупотреби преку надминување на феноменот на неказнување.¹²² ЗП, пак, предвидува „ако лицето го бара тоа“, што е порестриктивно од новиот ЗКП кој во член 69 став 3 предвидува: „**По ѝошреба или ѝо барање** на лицето приведено или лишено од слобода, ќе му се обезбеди *соодвешна* лекарска помош.“ За лицата кои по апсењето се задржани во полиција, член 160 став 6 од ЗКП е уште подетален: „По потреба, ќе се наложи и лекарски преглед на лицето лишено од слобода. Лекарски преглед секогаш ќе се наложи ако лицето се жали на повреда, болка или болест. Службеникот за прифат секогаш ќе праша дали лицето боледува од некаква болест и дали е на некаков медицински третман или лекарства.“¹²³

Рестриктивниот пристап е ризичен и за самата полиција бидејќи според јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права, секогаш кога лицето ќе се пожали на повреди по пуштањето од полициска станица, а не биле регистрирани повреди и немало лекарски преглед при приемот, постои претпоставка дека повредите ги здобило во полиција, и доколку државата не излезе со некое добро објаснување, се утврдува повреда на членот 3 од ЕКЧП во смисла на тортура, нехуман или деградирачки третман. Инаку, и едното и другото решение се порестриктивни од стандардите на КСТ кои бараат прегледите на лица задржани од полицијата да се изведуваат во услови во кои полициските службеници не ќе можат да слушаат ниту да го гледаат прегледот. Натаму, резултатите од лекарските прегледи, како и релевантните изјави на задржаното лице и наодите на докторите треба формално да се забележат и да бидат достапни за задржаното лице и за неговиот адвокат.¹²⁴ Освен ова, КСТ наложува, по потреба, лицето да се прегледа во соодветна здравствена установа.¹²⁵

122 Види Г. Калајџиев, „Кој ќе нè чува од чуварите – или како до поефикасна истрага за полициските пречекорувања“, Зборник на трудови посветен на проф. д-р Фрањо Бачиќ, Правен факултет Скопје 2007 год., стр. 364-383

123 Никаде не се кажува на чиј товар ќе падне прегледот ако лицето не е осигуреник или кој ќе ја плати евентуалната партиципација и сл. Логично би било прегледите организирани од полицијата да паднат на товар на Буџетот на РМ.

124 Некои држави, како Германија, на пример, сметаат дека Комитетот претерува по малку кога бара правото на пристап до доктор да вклучи (доколку задржаното лице го сака тоа) *преглед од лекар ѝо негов избор*, покрај лекарскиот преглед извршен од докторот повикан од полицијата. Види Стандарди на КСТ, параграф 38 (достапно на <http://www.cpt.coe.int/lang/mkd/mkd-standards.pdf>)

125 Кај нас, вакво право е предвидено под рестриктивни услови само за затворениците.

6.4. ПРАВИЛА ЗА РАСПИТИТЕ

Една од забелешките и препораките на КСТ, кои се повторуваат од извештај во извештај, е тоа што во Македонија не постојат јасни правила или упатства за начинот на кој треба да се изведуваат разговорите во полицијата. Тие треба, меѓу другото, да ги опфатат и следниве аспекти: информирање на задржаното лице за идентитетот (име или број) на оние кои присуствуваат на разговорот, дозволено траење на разговорот, периоди за одмор меѓу разговорите и паузи за време на разговорите, места на кои мора да се изведе разговорот, дали од задржаното лице може да се побара да стои додека трае распитот, распит на лица кои се под влијание на дрога, алкохол и сл. Исто така, потребно е да се води систематска евиденција за времето кога почнал и кога завршил распитот и за какви било барања од страна на задржаното лице во текот распитот, и кои лица биле присутни за време на секој разговор.¹²⁶

КСТ додава дека електронското (аудио или видео) снимање на разговорите во полицијата е уште еден начин да се спречи лошото постапување со задржаните лица, кое во исто време има многу предности и за полицијата.¹²⁷ Новиот ЗКП предвидува можност за снимање на разговорите со осомничениот во полиција во присуство на јавниот обвинител и бранителот, со што тие за првпат ќе може да се користат како доказ во постапката (чл. 207 ст. 1). Во таа смисла, ЗКП ја задолжува полицијата да го извести јавното обвинителство за секое лице кое, како повикано или како лишено од слобода, се наоѓа во полициска станица, односно, каде било во полиција (чл. 160 ст. 3 и чл. 279 ст. 8).

Како интересна новина, ЗКП ги задолжува надлежните власти да водат посебен регистар за лицата лишени од слобода во

¹²⁶ Стандарди на КСТ, параграф 39. ЗКП предвидува службеникот за прифат да води детално досие за лицата кои се лишени од слобода и задржани, но од ЗП не се гледа дали ќе има службеник за прифат во сите полициски станици или само во оние каде со одобрение на службеникот за прифат, задржувањето може да трае подолго од 6 часа. Затоа, би било добро ЗП или соодветен подзаконски акт подетално да ги уреди полициските процедури за граѓаните кои се повикани, приведени и лишени од слобода.

¹²⁷ Снимањето е во интерес и на лицата, кои биле изложени на лошо постапување од страна на полицијата, и на полицајците соочени со неосновани тврдења дека извршиле физичко малтретирање или психолошки притисок. Електронското забележување на полицискиот распит ја намалува и можноста обвинетите лажно да одрекуваат подоцна дека нешто признале. Види Стандарди на КСТ, параграф 36

информатичкиот систем на МВР (чл. 160 ст. 2).¹²⁸ Со цел да се намалат случаите на нехуман или незаконит третман, ЗКП предвидува надлежниот јавен обвинител и Народниот правобранител да вршат увид и контрола. Колку што знаеме, засега воопшто не се работи на оваа законска обврска, а таа не се ни споменува во ЗП.

Член 161 став 4 од ЗКП бара *полицискиите станици каде се задржуваат лица лишени од слобода да се посебно уредени и опремени*. Во оваа линија, КСТ инсистира *физичкиите услови за задржувањето* да исполнат определени елементарни и материјални барања, што значи, да бидат со разумна големина и да имаат соодветно осветлување, вентилација и сл.¹²⁹ Во оваа смисла, ЗП треба да содржи подетални одредби за постапката со лицата лишени од слобода и задржани во полиција, како што е сторено со ЗКП во врска со постапката со притворениците (чл. 175-180).

6.5. ПРАВО ДА СЕ БИДЕ ИЗВЕДЕН ПРЕД СУДИЈА И КОНТРОЛА НА ЗАКОНИТОСТА НА ЛИШУВАЊЕТО ОД СЛОБОДА

Правото да се биде изведен пред судија кој ќе одлучи за законитоста на апсењето, познато како *habeas corpus*, е првата гаранција во историјата на човековите права востановена за првпат во легендарната *Magna Carta Libertatum* од 1215 година. За жал, поради доминантната инквизиторна функција на истражниот судија, фокусирана врз ефикасноста на борбата со криминалот и на утврдувањето на т.н. материјална вистина, нашите истражни судии ја запоставуваа оваа важна улога за контрола на законитоста и за заштита на слободата.¹³⁰

128 ЗКП пропуштил да наведе дека ова би требало да важи и за лицата задржани во посебните простории на Финансиската полиција и на Царинската управа.

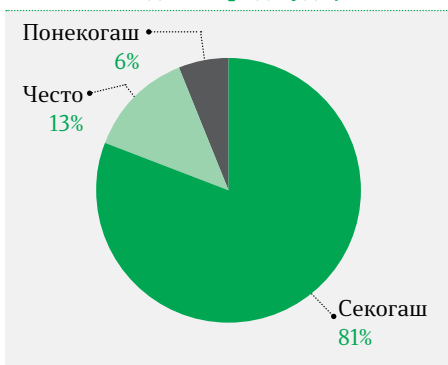
129 На задржаните лица треба да им се дозволи да ги задоволуваат своите физиолошки потреби во чисти и пристojни *услови* и соодветни можности и опрема за лична *хигиена*. На овие лица треба да им се даде *храна* во соодветните периоди, вклучувајќи барем еден главен оброк дневно. Ваква одредба нема во постојниот Правилник за начинот на вршење на полициските работи, а еве, нема ни во последните измени на ЗП. КСТ, исто така, се залага лицата задржани во полицијата да можат да прошетаат на отворено. *supra*

130 Популарниот случај „Претседавач“, каде што истражниот судија го сослуша екстрадираниот Мирослав Шиповиќ дури по неколку дена, и

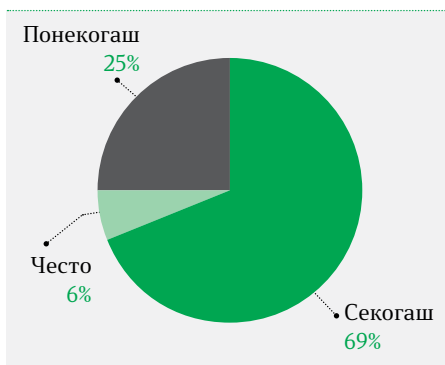
Ако лицето лишено од слобода, односно, задржаното лице е изведено пред судијата на претходната постапка, судијата ја испитува по службена должност законитоста на лишувањето од слобода и на задржувањето, и должен е да го утврди тоа со решение (чл. 69 ст. 4 од ЗКП).

6.5.1. Проверка на законитоста на лишувањето од слобода

Дали, во практиката, лицето лишено од слобода, кое не е ослободено, е изведено пред судија?

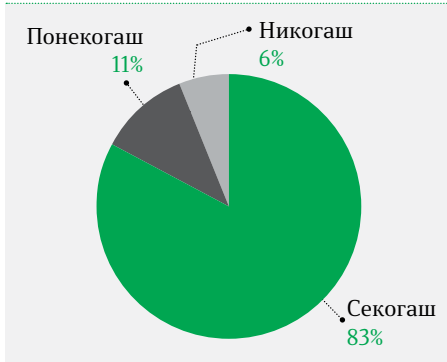
Дали, во практиката, адвокатот може да го советува лицето изведено пред судија?

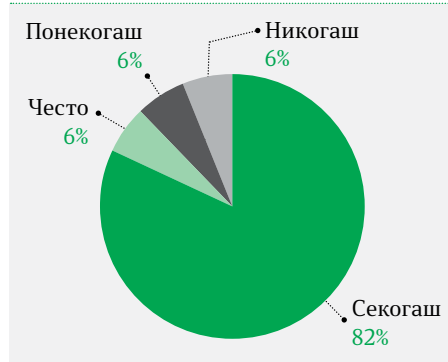
Според ЗКП, лицето лишено од слобода, односно, задржаното лице, кое не е изведено пред судијата на претходната постапка, може во рок од 30 дена од денот на пуштањето на слобода да бара од судијата на претходната постапка на надлежниот суд да ја испита законитоста и да го утврди тоа со посебно решение. Согласно член 25 став 5 од ЗКП, против ова решение е дозволена посебна жалба до советот во рок од 48 часа, кој решава во рок од 3 дена.

тоа, со цел да го испита како истражно дејствие, а не за да го сослуша за да одлучи за законитоста на лишувањето од слобода и за основаноста на притворот, е очигледен пример за ваквите правни перверзии! Види Став на Хелсиншкиот комитет за заштита на човековите права на РМ (достапно на www.helkom.org.mk)

Дали, во практиката, судијата ги сослушува лицето лишено од слобода и неговиот бранител пред да донесе одлука?

Дали, во практиката, адвокатот може да го советува лицето изведено пред судија?

Во практиката, оваа гаранција е комплетно дисфункционална и е сведена на украс во Законот. И Европскиот суд за човекови права со право го констатира ова во случајот *Лазороски ѝројтив РМ* во кој е утврдена повреда на повеќе гаранции од членот 5 од ЕКЧП, меѓу кои и онаа за контрола на законитоста на апсењето. Имено, Судот во Стразбур со право се чудел како тоа домашниот суд нашол дека апсењето на апликантот било законито кога никој не сослушал за тоа, ниту биле изведени какви било докази!¹³¹

131 Види *Lazoroski v. Republic of Macedonia*, no. 4922/04, para. 52, 8 October 2009 (достапно на <http://www.pravda.gov.mk/documents>)

7. ПРАВО НА ИНФОРМИРАЊЕ

7.1. ИНФОРМИРАЊЕ ЗА ПРАВАТА

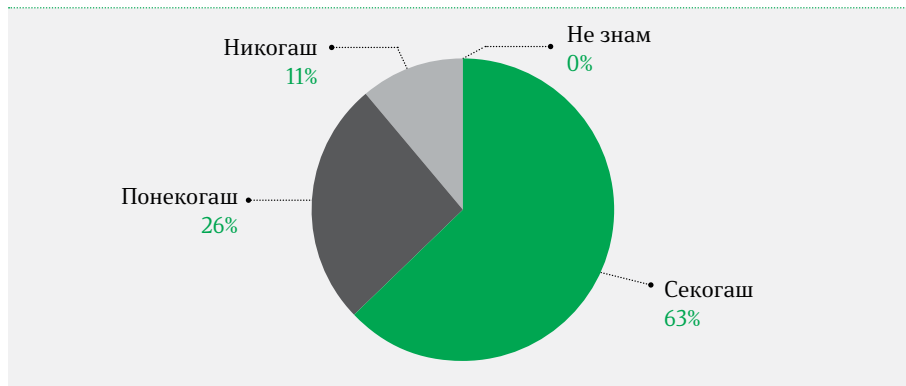
Самиот наслов на глава VI од ЗКП изречно го истакнува обвинетиот како субјект на постапката, а потоа следува каталог на неговите права во кривичната постапка. Оваа листа на права го вклучува и правото на лицето повикано, приведено или лишено од слобода да биде веднаш известено, на јазик што го разбира, за причините за повикувањето, приведувањето или лишувањето од слобода под какво било сомневање за сторено кривично дело и да биде известено за неговите права. Воедно, обвинетиот најпрво мора на јасен начин да добие поука за неговото право да молчи, правото насамо да се советува со адвокат и да има бранител по сопствен избор за време на испитувањето.

Понатаму, одредбите што го уредуваат испитувањето на обвинетиот содржат решенија според кои **пред секое испитување**, обвинетиот задолжително треба да се поучи зошто се обвинува и кои се основите за сомневање против него, како и за целиот спектар права што му ги нуди ЗКП: дека не е должен да ја изнесе својата одбрана, ниту да одговара на поставените прашања; дека може да земе бранител по сопствен избор, со кого може насамо да се советува и кој може да присуствува на испитувањето; дека може да се изјасни за делото кое му се става на товар и да ги изнесе сите факти и докази кои одат во негова полза; дека има право на увид во списите и да ги разгледува предметите кои се одземени; дека има право на бесплатна помош од преведувач, односно, толкувач ако не го разбира или зборува јазикот кој се користи при испитувањето; и дека има право на преглед од лекар при потреба од медицински третман или заради утврдување евентуални пречекорувања на полициските овластувања (чл. 206 од ЗКП).¹³²

¹³² Обвинетиот може доброволно да се откаже од некое од правата, но

Наспроти ваквото законско решение, резултатите добиени од истражувањето, сепак, покажуваат висок процент на одговори според кои обвинетите не се секогаш известени за нивните права пред да бидат испитани.

Дали, во практика, лицето е известно за неговите права пред да биде испитано?

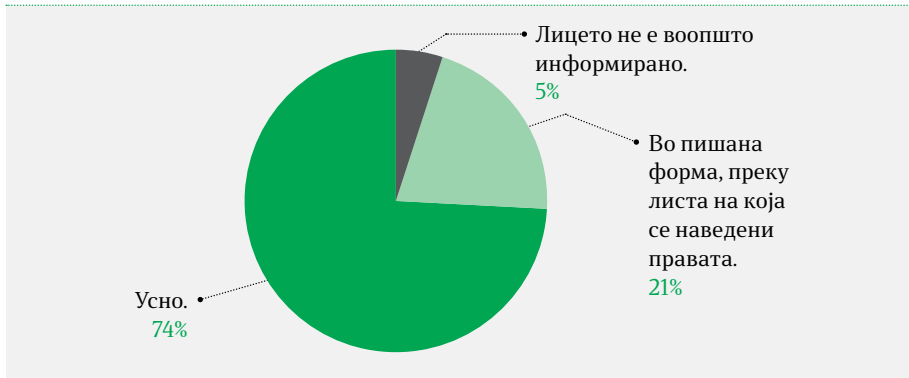

Иако може да се каже дека нормативната поставеност на одредбите за информирање на обвинетиот за неговите права, начелно, е на ниво на меѓународните стандарди, како значаен недостаток се препознава тоа што кај нас не постои законска обврска да му се достави т.н. листа на правата (*letter of rights*) на осомничениот, на која се инсистира во Европа, за што е изготвен и модел даден во прилог на Директивата на ЕУ за правото на информирање во кривичната постапка.

Па така, истражувањето спроведено со цел да се испита и провери функционирањето на законските решенија во практика покажува дека во најголем број од случаите, обвинетиот е информиран за неговите права само *усно*. Ваквиот начин на информирање не само што го намалува неговиот ефект туку го прави и многу потежок за мониторирање и проверка.

неговото испитување не може да започне доколку изјавата дека се откажува од некое од правата не се забележи на писмено и доколку не ја потпише.

На кој начин, во практиката, обвинетиот е информиран за неговите права?

Од друга страна, добиените податоци укажуваат и на дополнителни слабости од аспект на тоа дали, во практиката, обвинетиот навистина секогаш се поучува за правата наведени во законските одредби. Така, иако согласно ЗКП тој би требало да биде веднаш информиран, бројките покажуваат дека во голем број случаи, обвинетиот не е информиран за своите права. Во речиси половина од случаите, обвинетиот не е известен за правото на молчење, правото на бранител по сопствен избор, и за правото на лекар. Посебно се високи процентите (повеќе од половина) на случаи каде обвинетиот не е информиран за правото на увид во списите и доказите против него, правото да присуствува на истражните дејствија и за правото да предлага и оспорува докази.

Табела 3. Дали осомничениот е веднаш поучен за правото на:

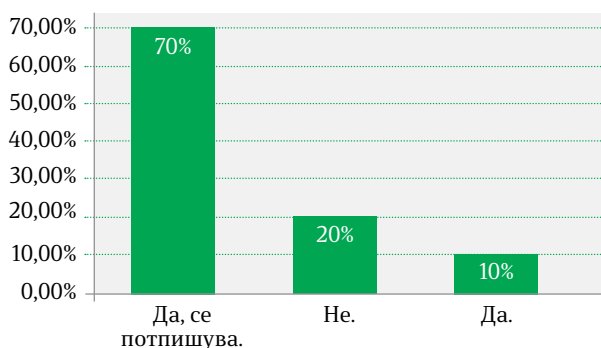
	ДА	НЕ	НЕ СЕКОГАШ
Молчење	45%	11%	44%
Бранител по сопствен избор	56%	-	44%
Бесплатен бранител за сиромашни	16%	16%	68%
Лекар	58%	10%	32%
Информирање на семејството или конзулат	72%	17%	11%
Толкувач / преведувач	72%	-	28%
Увид во списите и доказите	24%	41%	35%

Присуство на истражните дејствија	16%	17%	67%
Да предлага и оспорува докази	37%	10%	53%

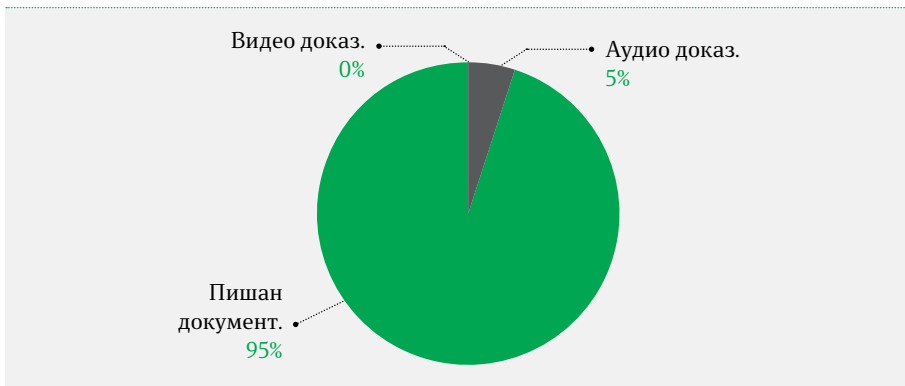
Во однос на начинот на обезбедување и проверка дали лицето е информирано за правата, може да се забележи дека ЗКП не предвидува некаков посебен записник или друг документ што лицето би го потпишало исклучиво како потврда дека е информирано за правата, туку тоа се обезбедува преку потпишување на записникот од испитувањето, иако во него не се наведени поединечните права за кои задолжително треба да биде поучен обвинетиот пред секое испитување. Оттука, безмалку е чудно што на прашањето дали и како се обезбедува и проверува дека обвинетите се поучени за правата, над 70% од испитаниците сметаат дека тоа се обезбедува преку потпишување на записникот од испитувањето каде воопшто не е прикажан целиот каталог на правата, а се превидува фактот дека не постојат одредби за посебен записник кој ќе се однесува само на поуката за правата. Прашање е дали ова е доволно ефикасен механизам за обезбедување и проверка дека обвинетите се поучени за правата.

Во врска со ова, значајно е да се напомене дека ЗКП предвидува можност за визуелно-тонско снимање на испитувањето на обвинетиот од страна на јавниот обвинител или во негово присуство. Иако ова е дадено само како можност, а не како обврска, тоа е одлично решение кое би ги отстранило сомнежите за тоа дали лицето е поучено за неговите права.

Каков е обемот на увидот во списите?

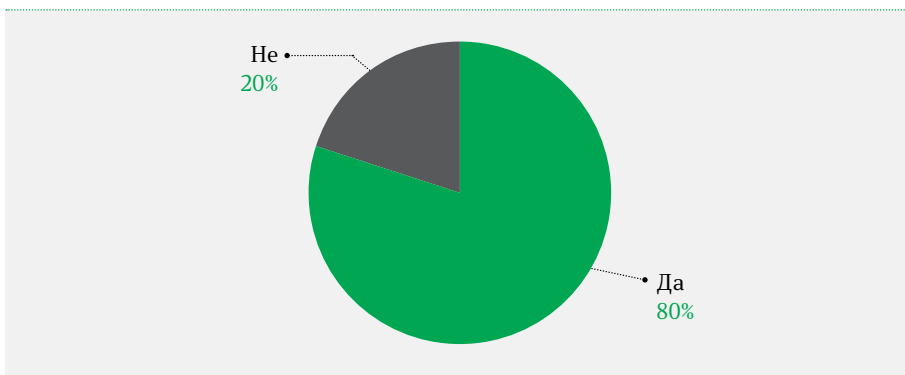

Што служи како доказ дека лицето е информирано за правата?

ЗКП предвидува дека доколку обвинетиот не е поучен за правата пред испитувањето, неговиот исказ не може да се користи во текот на судската постапка. Иако истражувањето покажува дека во 80% од случаите оваа забрана се почитува, останатите 20% се загрижувачки.

Дали, во практиката, се почитува забраната за употреба во судска постапка на исказ од обвинетиот кој пред да биде испитан, не бил поучен на правата?

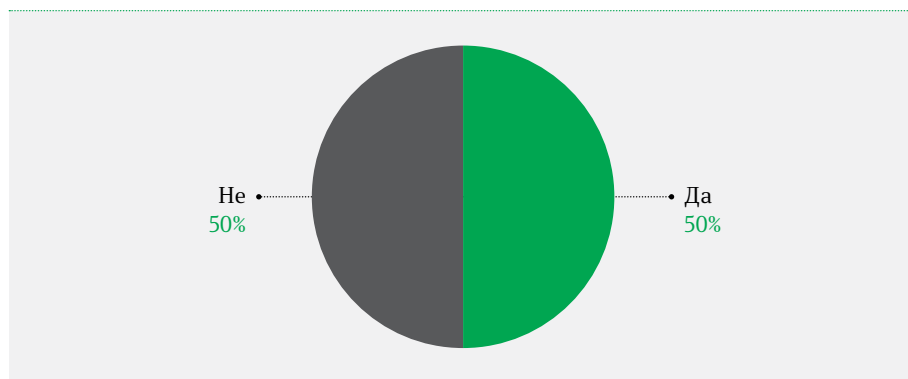

Проблематичен е и фактот дека во половина од случаите, органите на постапката не проверуваат дали обвинетиот навистина ги разбрал неговите права. Праксата на Европскиот суд за човекови права бара органите на постапката да преземат активни мерки за да обезбедат ефикасно почитување на гаранциите од членот 6 од ЕКЧП, односно, тие да имаат активен пристап кон информирањето на обвинетиот за неговото право на правна помош.¹³³ Ова доаѓа оттаму што според

¹³³ Види *Padalov v. Bulgaria*, app. no. 54784/00; *Talat Tunk v. Turkey*, app. no. 32432/96; *Panovits v. Cyprus*, app. no. 4268/04

логиката на Судот, не е доволно само да се дадат (пишани) информации на обвинетиот, туку се подвлекува дека органите мора да ги преземат сите разумни чекори за да обезбедат дека обвинетиот е целосно свесен за своите права на одбрана, и дека ги разбира импликациите од неговото однесување во текот на испитувањето.

Дали органите на постапката проверуваат дали обвинетиот ги разбрал неговите права?

7.2. ИНФОРМИРАЊЕ ЗА ОБВИНЕНИЈАТА

Секој обвинет за кривично дело има право да биде известен за природата и за основите на обвинението во најкраток можен рок, детално и на јазик што го разбира. Обвинетиот мора да биде информиран за обвиненијата со кои се соочува. Смеслата на оваа гаранција е да се обезбедат доволно информации за подготвување на одбраната.¹³⁴

Правото обвинетиот да биде запознаен со случајот против него, како едно од основните права за подготовка на одбраната, има за цел тој да може да одлучи како ќе се брани, односно, дали воопшто ќе даде исказ и каков исказ ќе даде. Оттука, за да одговори на обвиненијата, не е доволно одбраната да биде свесна само за обвиненијата туку и за причините и за доказите врз кои тие се засновани.¹³⁵

Ова прашање е значајно и од аспект на влијанието врз обвинетиот преку „манипулација со доказите“ или преку неизвесноста за тоа со

¹³⁴ Во практиката на органите на Европската конвенција, гаранцијата се толкува како барање обвинетиот да се запознае со фактичката и со правната основа на обвиненијата против него. Види *Offner v. Austria*, Coll. 5, app. no. 524/59

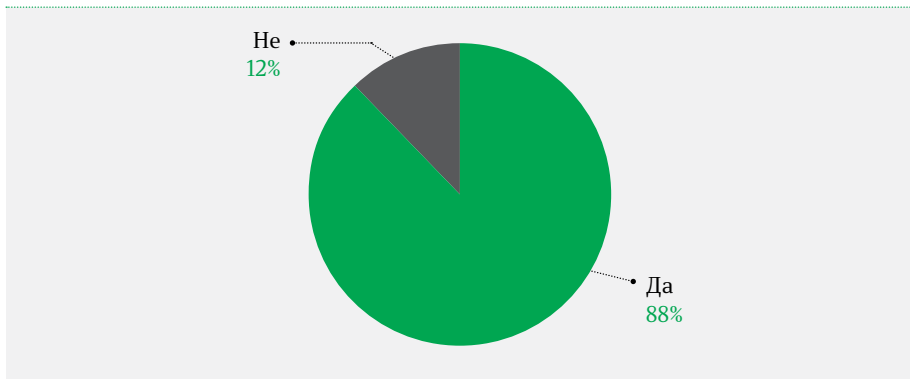
¹³⁵ Види S. Trechsel, “Human Rights in Criminal Proceedings”, Oxford University Press, 2005, стр. 222.

какви докази располагаат органите. Се покажува дека тие често не му ги откриваат на обвинетиот сите докази со кои располагаат. Па така, видовме дека и новиот ЗКП содржи одредби со кои значително се ограничуваат правата на одбраната во претходната постапка, а особено во текот на полициските истраги, како што е оневозможување увид во списите или разгледување докази.

Според Европската конвенција, бараните информации мора да бидат дадени на јазик што обвинетиот го разбира. Според практиката на Европскиот суд за човекови права, доволно е обвинетиот да го разбира јазикот што се користи. Сепак, сè додека властите не докажат или имаат разумни основи да веруваат дека обвинетиот доволно го разбира јазикот на кој му се доставени информациите, тие мора да му обезбедат соодветен превод.¹³⁶ Притоа, барањата на Конвенцијата се задоволени и тогаш кога информациите се дадени на јазик што бранителот на обвинетиот го разбира.¹³⁷

Кај нас, според практичарите, оваа гаранција се почитува во најголем број од случаите. Исклучок се адвокатите кои сметаат дека во раните фази на постапката, одбраната не е навремено и во детали запознаена со доказите против обвинетиот.

Дали поуките и информирањето се дадени на јазик што осомничениот го разбира?

ЗКП ги презема повеќето од меѓународните стандарди во однос на информирањето за обвиненијата и се обидува да ги приспособи на новиот концепт на странечка постапка. Несомнено е дека обвинетиот ќе дознае дека против него се води кривична истрага доколку тој бил претресуван, му бил одземани предмети, бил испитан, лишен од

¹³⁶ Види *Brozicek v. Italy*. Дотолку повеќе, се инсистира на писмен превод на клучните акти како што е обвинителниот акт. Види *Kamasinski v. Austria*

¹³⁷ Види *X v. Austria*, app. no. 6185/73, 2 DR, 68 (1975)

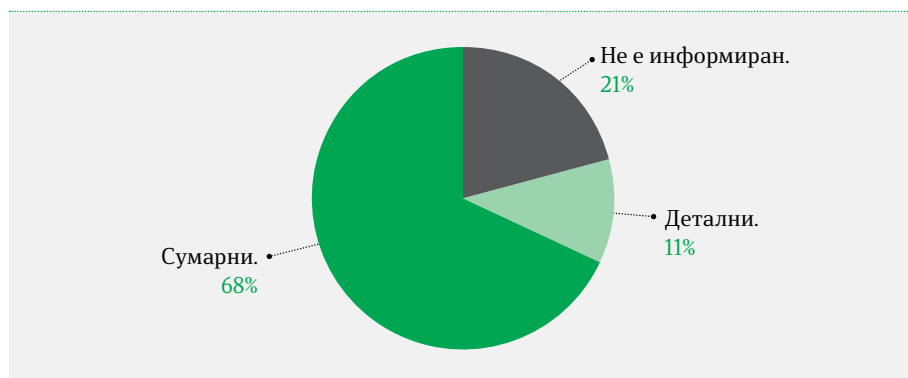
слобода, итн., при што во такви случаи, и самиот ЗКП предвидува тој да биде информиран за какво дело се обвинува, кои се доказите против него и кои се неговите права. Така, лицето повикано, приведено или лишено од слобода мора веднаш да биде известно, на јазик што го разбира, за причините за повикувањето, приведувањето или лишувањето од слобода и за какво било кривично обвинение против него, како и за неговите права, и од него не може да се бара изјава.

Членот 70 од ЗКП, којги предвидува основните права на обвинетиот, пропишува тој „да биде информиран веднаш, на јазик што го разбира и детално, за делата за кои се товари и за доказите против него“. Се поставува прашањето дали ваквата фраза – преземена од членот 6 од ЕКЧП – претставува дополнителна гаранција која ги покрива случаите каде што законот изречно не предвидел информирање на обвинетиот при преземањето конкретни дејствија против него или при донесувањето определени одлуки во текот на постапката.

ЗКП прави разлика, во зависност од различните фази на постапката, во однос на квантитетот на информациите кои обвинетиот ги добива од органите на постапката. Во оваа смисла, и спроведеното истражување покажа дека во предистражната постапка, дури во 21% од случаите тој воопшто не е информиран, а во 68% од случаите каде е информиран, информациите што му се даваат се сумарни.¹³⁸

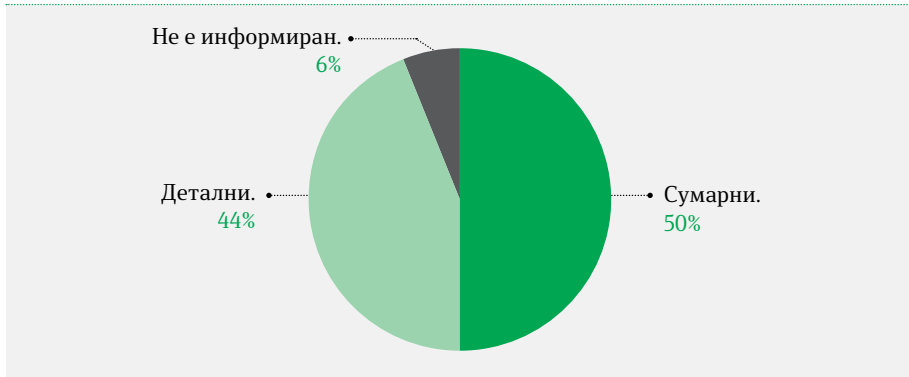
Од друга страна, пак, веќе во фазата на истражна постапка, во најголем број од случаите тој е информиран за делото со кое се товари и кои се основите на сомневање против него, при што во 44% од случаите информациите се детални.

Во фазата на предистражна постапка (пред првото испрашување)

¹³⁸ Треба да се има предвид дека со оглед на кусата примена на новиот ЗКП, на некои од прашањата, испитаниците повеќе даваа мислење за практиката според стариот ЗКП која им е (по)добро позната, отколку за примената на новиот Закон.

Во фазата на истражна постапка

Известувањето на осомничениот е особено ограничено кај примената на посебните истражни мерки. Имено, тие најчесто се применуваат во раните фази на постапката.¹³⁹ Од друга страна, овие мерки стануваат бесмислени доколку осомничениот дознае дека е предмет на определени истраги.¹⁴⁰

Новите законски решенија предвидуваат дека наредбата за спроведување истражна постапка не му се доставува на осомничениот, а јавниот обвинител нема обврска да го испита осомничениот пред донесувањето на наредбата. Првото задолжение за какво било известување на осомничениот за завршување на истражната постапка е предвидено дури на крајот на истражната постапка, кога јавниот обвинител е должен да им достави известување за завршување на истражната постапка на осомничениот и на бранителот. Исто е и со неговото испитување. Првата обврска на јавниот обвинител да го испита осомничениот е пред завршувањето на истражната постапка, доколку тоа не го сторил претходно.

Известувањето содржи краток опис на кривичното дело за кое било постапувано, правната квалификација, со назначување дека сите списи од спроведената истражна постапка се дадени на чување во архивата на јавното обвинителство и дека осомничениот

¹³⁹ Види Г. Калајџиев и М. Коневска, „Примената на посебните истражни мерки и користењето на доказите прибавени со нив на судењето во Република Македонија“ во: „Практичната примена на посебните истражни мерки“, ОБСЕ, Скопје, 2013 год.

¹⁴⁰ Ова е причина што и во досегашната практика, јавниот обвинител ги определуваше мерките кои се применуваа во предистрагата за наводно „непознат“ сторител и тогаш кога осомничениот е, всушност, познат, што претставува изигрување на законските одредби за да не се осуети ефикасноста на истрагите.

и неговиот бранител имаат право да ги прегледуваат списите и доказите и да составуваат препис. Известувањето содржи и поука дека осомничениот има право во рок од 15 дена да поднесе исправи или други докази, списи од дејствијата на одбраната или да бара од јавниот обвинител да собере определени докази.¹⁴¹ Од друга страна, пак, ЗКП го определува донесувањето на наредбата за истрага како точка на започнување на кривичната постапка, па се поставува прашањето како обвинетиот ќе знае дека е започната постапка против него за да може и тој да презема дејствија на одбраната и како за таа цел воопшто ќе се легитимира кога, на пример, ќе бара известувања од државни и други органи и лица ако нема „црно на бело“ дека против него има истрага!¹⁴² Или како ќе може да презема определени дејствија за кои го овластува Законот, а за кои е потребно одобрение од судот, како што е, на пример, пристапот до приватни простории или простории кои не се отворени за јавност?

Понатаму, без известување за наредбата, во различна положба ќе бидат доведени, од една страна, обвинетите повикани да бидат испитани од јавниот обвинител и оние против кои се применети определени мерки и кои, на тој начин, ќе дознаат дека против нив се води кривична постапка и, од друга страна, лицата коишто ниту се испитани до пред самото завршување на истрагата ниту, пак, е применето некое истражно дејствие или мерка од која тие би можеле да дознаат.

Иако е разбирливо и соодветно јавниот обвинител да мора да има определен простор и да не биде обврзан веднаш да го информира осомничениот на почетокот на истрагата и со тоа, да го предупреди, треба да се размисли и за фактот што, од една страна, со тоа осомничениот кој, можеби, е невин се оддалечува од една значајна фаза на собирањето докази, а од друга страна, јавното обвинителство најчесто ја одолговлекува истражната постапка, во надеж дека, можеби, ќе пронајде нови докази.

141 Фразата „пред истекот на рокот“, кој може да изнесува најмногу 15 месеци, односно, вкупно 21 месец за кривични дела на организиран криминал, не кажува ништо прецизно, па остава простор за калкулации од страна на јавниот обвинител. Периодот, пак, од 15 дена, предвиден за одбраната да поднесе исправи или други докази, списи од дејствијата на одбраната, е прекраток.

142 Види Д. Илиќ, „Правото на обвинетиот да биде известен за обвиненијата против него и новиот модел на истражна постапка“, Зборник во чест на проф. д-р Никола Матовски, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2011 год., стр. 505-521

8. ДОВОЛНО ВРЕМЕ И МОЖНОСТИ ЗА ПОДГОТВУВАЊЕ НА ОДБРАНАТА

Согласно член 6, став 3, точка (б) од ЕКЧП, секој обвинет за кривично дело има право на доволно време и можности за подготвување на одбраната. Клучна карика на правото на доволно можности за подготвување на одбраната е шансата на обвинетиот да се запознае со резултатите од истрагите водени против него.¹⁴³ За да може одбраната да одговори на обвиненијата, таа мора да биде запознаена не само со обвинението туку и со основите за него, што значи, треба да има право на увид во списите, односно, доказите со кои располага обвинителството.

8.1. ДОВОЛНО ВРЕМЕ ЗА ПОДГОТВУВАЊЕ НА ОДБРАНАТА

Потребното време за подготвување одбрана, начелно, му се гарантира на обвинетиот за време на целата постапка (чл. 70 од ЗКП), но посебно внимание се посветува на подготвувањето за главната расправа. Имено, поканата до обвинетиот мора да се достави така што помеѓу доставувањето на поканата и денот на главната расправа да остане доволно време за подготвување на одбраната, а најмалку 8 дена.

Обезбедувањето доволно време за подготвување на одбраната, сепак, не се однесува на распитот на обвинетиот во претходната постапка бидејќи не постои временско растојание помеѓу известувањето на обвинетиот за делата за кои се товари и основите на обвинението против него и самото испитување. На обвинетиот навистина му се остава рок од 24 часа пред првото испитување,

¹⁴³ Види *Jespers v. Belgium*, app. no. 8404/78, параграф 56

доколку сака да обезбеди бранител, но пред тоа, тој не се запознава со предметот на обвинението и со околностите што го товарат. Оттука, обвинетиот може да ја подготви својата одбрана во периодот од приемот на поканата до првото испитување, но само врз основа на скудните податоци содржани во самата покана.¹⁴⁴

Големо внимание се посветува и на времето што се остава за изготвување на правните лекови. Во таа насока, се поставува прашањето за адекватноста на законскиот рок за жалба од 15 дена (8 во скратена постапка), особено ако се има предвид дека периодот од 15 дена во касационата постапка во случајот *Хубер Ыројив Авсџрија* е сметан за проблематичен.¹⁴⁵

8.2. ДОВОЛНО МОЖНОСТИ ЗА ПОДГОТВУВАЊЕ НА ОДБРАНАТА

8.2.1. Увид во списите

Правото на увид во списите од предметот, заедно со правото на предлагање и изведување докази, се основа на правото на одбрана во кривичната постапка: од ова право зависи и оценката дали една кривична постапка обезбедува доволно можности за подготвување на одбраната. Увидот во списите му овозможува на обвинетиот сознавање на делата за кои се товари, кои докази се прибавени против него и други информации. Без правото на увид во списите, правото на одбрана е *nudum ius*. Впрочем, со остварувањето токму на ова право, обвинетиот добива активна улога и преминува од објект во субјект на постапката.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Затоа, како единствена можност за обвинетиот останува тој самиот да си обезбеди време потребно за подготвување на одбраната така што на првиот распит ќе одбие да даде исказ, а одбраната ќе ја даде подоцна, во текот на истрагата, кога ќе се подготви за тоа. Навистина, од аспект на одбраната, оптимално би било обвинетиот детално да се запознае со делата за кои се товари и со основите на обвиненијата против него пред воопшто да биде распитан за да има потоа адекватно време и можности за подготвување на одбраната, вклучувајќи ја и можноста да се советува со бранител. Ова е особено важно ако се има предвид практичното значење на првото испитување на обвинетиот во истрагата за исходот на постапката во целина.

¹⁴⁵ *app. no. 5523/78*

¹⁴⁶ Види В. Pavišić, „Komentar Zakona o kaznenom postupku“, Dušević & Kršovnik d.o.o. Rijeka, 2011

ЗКП за првпат ги предвидува правото на увид во списи, заедно со правото на откривање на доказите во полза на одбраната, меѓу основните права од член 70, кој користејќи ја јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права, гарантира дека обвинетиот треба да има доволно време и можности за подготвување на својата одбрана, особено увид во списите и откривање на доказите против него и во негова корист. Како што се забележува, ова право не е временски лоцирано ниту лимитирано во посочената одредба. Покрај тоа, пред започнувањето на првото испитување, осомничениот задолжително мора да се поучи дека има право на увид во списите и да ги разгледува предметите што се одземени. Но, Законот не појаснува дали обвинетиот ќе може да се запознае со списите *прег* испитувањето (или подоцна) и дали испитувањето ќе се одложи за времето потребно обвинетиот, кој изразил таква желба, да има увид во списите и да ги разгледа предметите што се одземени.

Во практиката, проблемот на времето (фазата) кога обвинетиот има пристап до списите и доказите е, веројатно, најспорното прашање во споредбеното право!¹⁴⁷ Ситуацијата кај нас, особено според новиот ЗКП, е уште поконтроверзна! Според член 79 став 1 од ЗКП, бранителот, во текот на кривичната постапка,¹⁴⁸ има право да ги разгледа списите и доказите. На прв поглед ова изгледа многу коректно за одбраната, но веќе во следниот став од истиот член, правото да направи увид и да добие препис од записниците и од другите списи од дејствијата е ограничено само на списите од оние дејствија на кои одбраната имала право да присуствува, а кои се чуваат во јавното обвинителство. Бидејќи, како што видовме претходно, во новиот ЗКП правото на присуство на истражните дејствија е значително ограничено за одбраната, се ограничува и правото на увид во списите, па одбраната,

147 Види компаративни студии: Cape, Namoradze, Smith and Spronken, “Effective Criminal Defence in Europe”, и Cape and Namoradze (eds.), “Effective Criminal Defence in Eastern Europe”, цитирани во белешка 1.

148 ЗКП прецизно определува дека кривичната постапка започнува со издавање наредба за спроведување истражна постапка или со првото преземено истражно дејствие, пред да биде издадена наредба за спроведување истражна постапка, со определување на главната расправа по обвинителен предлог или приватна тужба, со предлог за издавање казнен налог или со предлог за определување мерка на безбедност. Оттука, произлегува дека бранителот го има ова право и со испитувањето на обвинетиот, како истражно дејствие кое може да биде преземено и пред донесувањето на наредбата за истрага, со оглед на тоа што на тој начин, се смета дека кривичната постапка е започната. Сепак, и тука е нејасно точно во кој момент бранителот ќе го стекне правото на увид во списите. Дали тоа би било откако ќе започне испитувањето, па ќе мора да се прекине, или со самото започнување на испитувањето?

на пример, нема да може да има увид во списите, односно, доказите од испитувањето на сведоците! Ваквото решение е прилично рестриктивно и значително ги ограничува можностите на одбраната на кои се повикува став 1 од истата одредба.

Од друга страна, ако го врземе правото на увид во списи со испитувањето, се поставува прашањето кога можеме да сметаме дека обвинетиот е испитан, односно, дали ако, на пример, обвинетиот е повикан на испитување, но не даде никаков исказ, може да се смета дека е испитан, во смисла на стекнување право на увид во списи.

Битно е дека во известувањето што јавниот обвинител му го доставува на обвинетиот пред завршувањето на кривичната постапка, тој е должен да го запознае со доказите кои во истрагата ги прибавил против него, но и да му ги открие доказите за кои дознал, а кои може да бидат од полза за одбраната.¹⁴⁹

Адвокатите, кои ги контактирааме, тврдеа дека, во практиката, правото на увид во списите во текот на претходната постапка било лимитирано и според стариот ЗКП, кој во оваа смисла, на нормативен план, беше далеку поповолен за одбраната, поради што, всушност, одбраната имала увид во предметот, обично во поодмината фаза или на крајот од истрагата.¹⁵⁰ Според нив, во постапката пред истражниот судија, на одбраната, по правило, ѝ се презентирале само наодите за фактичката состојба (според кривичната пријава и барањето за спроведување на истрагата), но не им се дозволувал веднаш увид во доказите, а никогаш пред да биде испитан осомничениот, ниту, пак, можеле самите да ги видат барањето за истрага, наредбата за определување на посебните истражни мерки и сл.

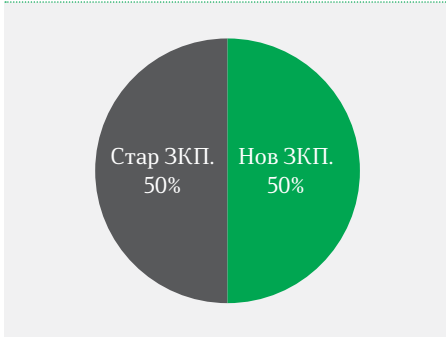
Од одговорите на прашалниците и од разговорите во одржаните фокус групи, произлезе дека, во практиката, речиси е еднаков процентот на случаи кога на одбраната ѝ е овозможен увид во списите

¹⁴⁹ Во однос на обврската да се откријат доказите до кои дошле државните органи, а кои може да се од полза за одбраната, новиот ЗКП прави голем чекор напред. Имено, стариот Закон не познаваше јасно правило за откривање на доказите на полицијата и јавното обвинителство (т.н. disclosure) пред одбраната. Според стариот ЗКП, истражниот судија можеше, но не мораше, да ги повика обвинителството и одбраната за да ги запознае со поважните докази собрани во истрагата.

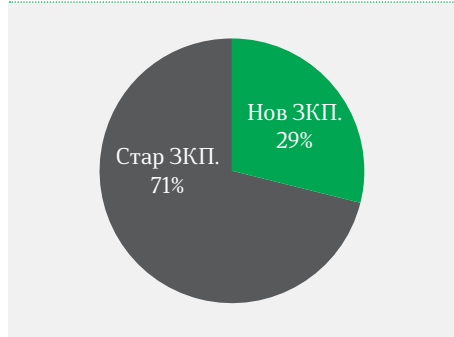
¹⁵⁰ Во практиката, на осомничениот не му се соопштуваат сите докази на обвинителството, ниту му се дозволува увид во сите списи. Обвинетиот и бранителот, на пример, немаат можност за увид во списите на полицијата и на обвинителството, туку подоцна, откако формално ќе се отвори истрага. На обвинетите, по правило, им се чита барањето за спроведување истрага, од каде првпат дознаваат за доказите против нив.

пред и по испитувањето на обвинетиот, односно, скоро еднаков е процентот на случаи каде увидот бил овозможен по започнувањето на истрагата и процентот на случаи каде увидот бил овозможен по нејзиното завршување.

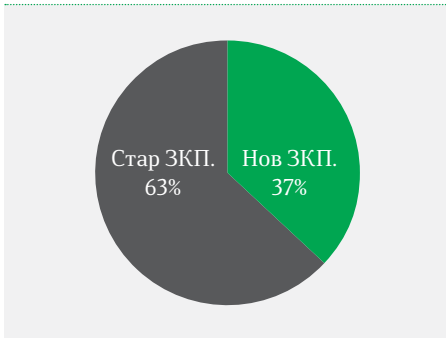
Да, пред испитувањето на обвинетиот

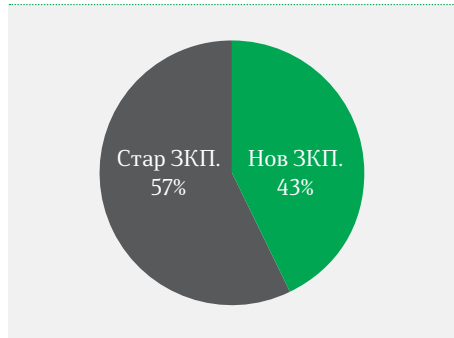
Да, по испитувањето на обвинетиот

Да, по започнување на истрагата

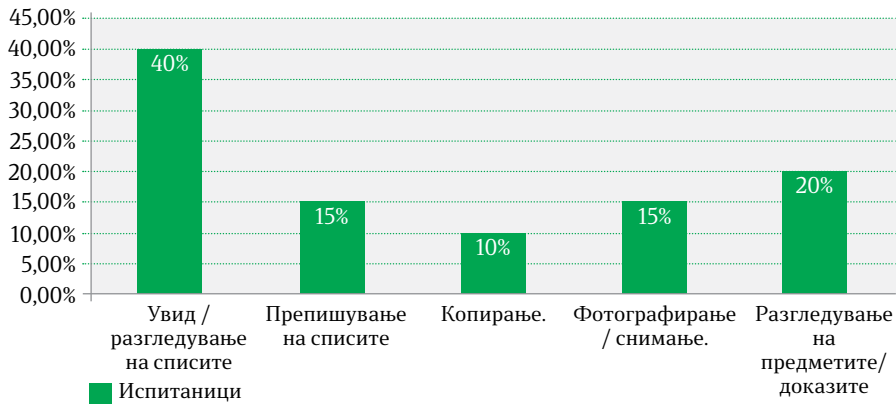

Да, но по завршување на истрагата

Кога станува збор за обемот на увидот во списите за одбраната, најголем дел од испитаниците опфатени со истражувањето одговориле дека одбраната добива можност само да изврши увид во списите, односно, да ги разгледува списите, а во помал број случаи, да ги препишува, копира или фотографира.

Каков е обемот на увидот во списите?

9. ПРАВО НА МОЛЧЕЊЕ

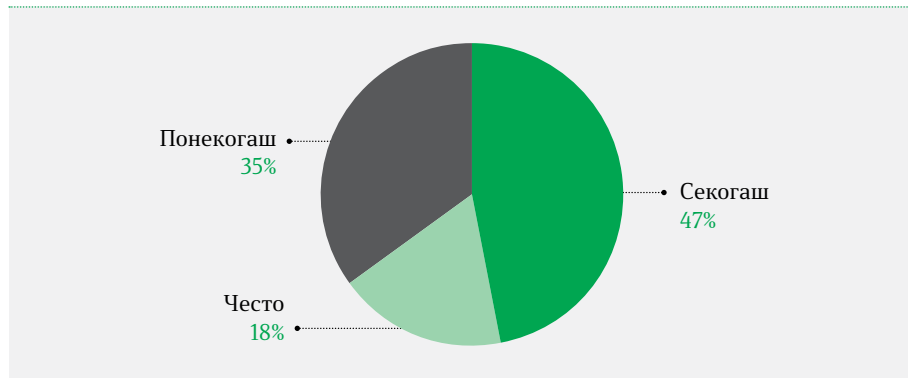
Правото на молчење е еден од клучните аспекти на правото на одбрана. Во текот на кривичната постапка, се смета за фундаментално право и значи дека обвинетиот не е обврзан да даде признание за делото или, пак, изјава со која ги признава постоењето и вистинитоста на кој било друг факт во постапката, како и да одговара на прашања од полицијата, јавното обвинителство или од судот. Оттука, тој не е обврзан да дава каква било изјава која ќе придонесе кон решавање на случајот, ниту во претходната постапка ниту, пак, на главната расправа.¹⁵¹

Во таа смисла, законските решенија пропишуваат дека обвинетиот го ужива ова право од моментот на првото испитување. Ова понатаму се поткрепува со правилата за испитување на обвинетиот, според кои повиканото лице мора, пред испитувањето, да биде предупредено *expressis verbis*, односно, на јасен начин, за правото да молчи, а едно од неговите минимални права, во контекст на максимата *nemo tenetur se ipsum*, е и правото да не биде присилен да даде исказ против себе или своите блиски или, пак, да признае вина, со тоа што пропуштањето да се даде ваква поука повлекува исклучување на неговиот исказ.

151 Дилемите на уставната одредба од член 12 од Уставот на РМ, според која не може да се бара изјава од лицето повикано, приведено или лишено од слобода, се надминати со толкувањето дека таа е израз на правото на молчење, односно, забрана да се присилува лицето да даде или потпише изјава, а не во смисла дека не може да се разговара со него. Ова, навистина, не е сосема рестриктивно толкување на уставните одредби, што би требало да биде принципиелен пристап кога се работи за основните слободи и права, но е пореално и, во крајна линија, соодветствува на решенијата и на практиката во споредбеното и меѓународното право. Види Г. Калајчиев, „Правична постапка“, докторска дисертација, Правен факултет Скопје, 2004 год., стр. 268

Оттука, Законот не остава можност да се докажува дека обвинетиот, иако не бил поучен, бил свесен за ова право.¹⁵²

Дали осомничениот е правилно информиран за правото на молчење?

Како израз на правото на молчење се смета и фактот дека лицето кое се јавило на покана од полиција или било присилно доведено, а одбило да даде известување, не може повторно да се повикува од исти причини.

Согласно законските решенија, обвинетиот добива поука дека доколку даде изјава, таа може да се користи во постапката против него, а воедно, дополнителна гаранција е и фактот дека иако обвинетиот може доброволно да се откаже од овие права, неговото испитување не може да започне доколку изјавата дека се откажува од некое од правата не се забележи писмено и доколку не биде потпишана од него. Постапувањето спротивно на овие принципи има за последица исказот да не може да се користи во текот на судската постапка.

Едно од најконтроверзните прашања поврзани со правото на молчење е проблемот со (не)можноста за изведување неповолни заклучоци од фактот што обвинетиот го користи правото на молчење. Нашето право не познава решение според кое на органите на постапката им е дозволено да извлекуваат неповолни заклучоци од молчењето на обвинетиот,¹⁵³ но не содржи ниту одредби во смисла на тоа дека органите не смеат да го прашуваат обвинетиот за причините поради кои молчи или, пак, дека целосното молчење на обвинетиот не може да се третира како доказ. Оттука, иако ова значи дека судот не би требало да го земе предвид молчењето, заклучувајќи врз таа основа за вината на обвинетиот, нема гаранции дека тоа не

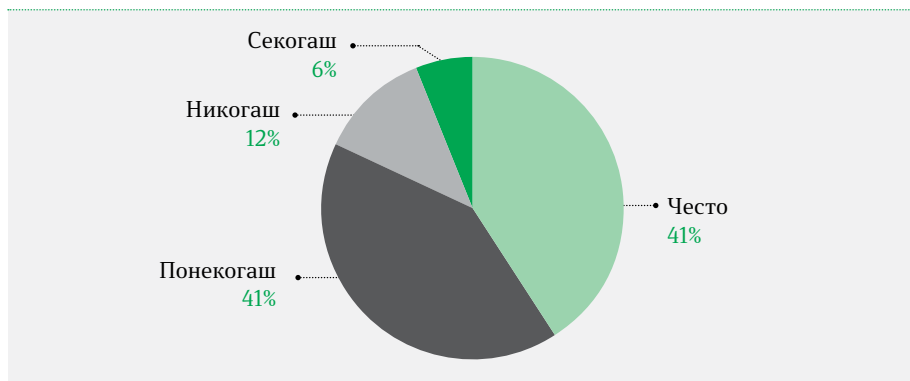
¹⁵² Ваквиот пример го среќаваме во Германија.

¹⁵³ Како, на пример, во Англија.

се случува во практиката, особено ако се има предвид дека мнозина сметаат дека невиното лице ќе ја искористи можноста да понуди објаснување. Во оваа смисла, извештајот од проектот „Следење на предмети од областа на организираниот криминал и корупцијата во Република Македонија” укажува дека „... во некои од набљудуваните предмети се покажа дека домашната судска практика нема јасен став кон контроверзното прашање дали од *молчењето* на обвинетиот може да се изведуваат негативни заклучоци. Повеќето од актерите во постапката сметаат дека судот го зема предвид молчењето, но не го истакнува експлицитно во образложението на пресудите”.¹⁵⁴

Ваквата теза е потврдена и со ова истражување, чии резултати покажуваат дека скоро 90% од испитаниците сметаат дека судот често изведува неповолни заклучоци за вината на обвинетиот од неговото молчење. Во практиката, молчењето на обвинетиот се зема предвид и се толкува како отежнувачка околност не само при донесувањето на пресудата туку и при определувањето на мерката притвор. Дополнително, судот негативно го цени и давањето исказ на главната расправа од страна на обвинетиот кој молчел во истрагата, сметајќи дека во времето на истрагата тој нешто криел.

Дали во практиката, судот изведува неповолни заклучоци за вината на обвинетиот од неговото молчење?

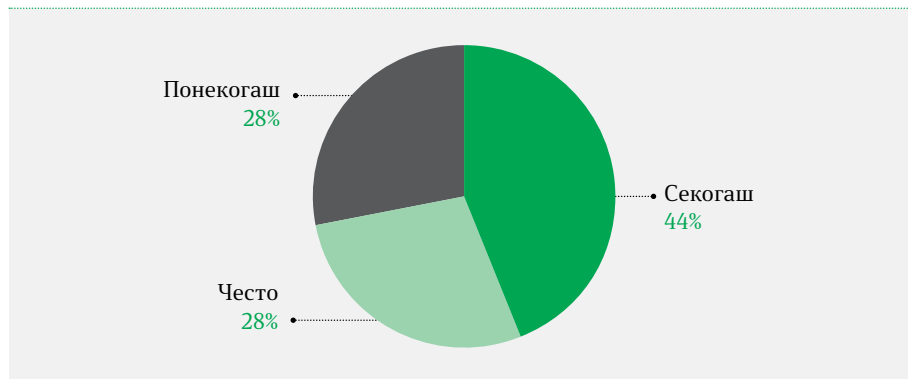

Иако може да се констатира дека од нормативен аспект, критериумите и гаранциите за примена на правото на молење се исполнети, извесно е дека ако обвинетиот одлучи да го искористи

¹⁵⁴ Види Г. Калајџиев, Б. Мисоски, А. Груевска Дракулевски и Д. Илиќ, „Судската ефикасност во справувањето со организираниот криминал и корупцијата“, Коалиција „Сите за правично судење“, Скопје, 2013 год., стр. 36

своето право на молчење, тој ќе биде под психолошки притисок да зборува, што честопати се практикува, особено од полицијата.

Дали, во практиката, се почитува правото на молчење?

10. ПРАВО НА ТОЛКУВАЧ И ПРЕВЕДУВАЧ¹⁵⁵

Правото на преведувач за обвинетиот кој не го разбира јазикот на којшто се води постапката е неоспорен стандард во меѓународното и во споредбеното право, како право на секое лице лишено од слобода или обвинето за кривично дело. Иако одвреме-навреме се актуализира на политички план, од разговорите со практичарите се гледа дека во практика нема сериозни проблеми со правото на преведувач.

10.1. КОРИСНИЦИ НА ПРАВОТО НА ПРЕВЕДУВАЧ

На нормативен план, ова право е пошироко поставено поради неговите политички импликации кои се добро познати, и се уредува со Уставот на РМ и со повеќе законски прописи како резултат на Охридскиот рамковен договор.

Прво, правото на преведувач се однесува на сите учесници во постапката, а не само на обвинетиот, и за сите е бесплатно!¹⁵⁶ Од друга страна, сепак, се прави определена разлика кога обвинетиот и другите учесници во постапката можат да користат преведувач. Имено, меѓународниот стандард содржан во член 6 став 3 од ЕКПЧ и член 14 став 3 од Меѓународниот пакт за граѓанските и политичките права, не

¹⁵⁵ Иако не е спорно дека под толкување се подразбира устен превод (и со знаци), а под преведување, пишан превод, нашите закони не ги користат доследно овие термини, туку како синоними, веројатно, поради тоа што во секојдневниот говор, почесто се користи терминот преведување. Инаку, не би имало смисла да се зборува за користење преведувач при испитувањето, на пример, како што е тоа случај со член 20б став 1 точка 6 од ЗКП. Од истите практични причини, и ние кога зборуваме за правото на преведувач во кривичната постапка, мислиме воедно и на толкувач.

¹⁵⁶ Според член 102 став 5 од ЗКП, трошоците за преведување се секогаш на државата, што не беше случај со стариот ЗКП.

подразбира право лицето да се изразува на јазик по сопствен избор, ако тоа или неговиот бранител доволно го владее јазикот на судот (што е фактичко прашање).¹⁵⁷ Според овие меѓународни инструменти, тоа значи дека ако обвинетиот може адекватно да го разбере и зборува јазикот на судот, тој нема право на помош од преведувач за да ја даде одбраната на друг јазик.¹⁵⁸ Притоа, опфатени се контактните помеѓу обвинетиот и судот, но не и помеѓу обвинетиот и бранителот кој го одбрал.¹⁵⁹

Според член 9 од ЗКП, условот да не се познава јазикот на кој се води постапката (односно македонскиот јазик) важи за сите, освен за припадниците на албанската заедница кои „зборуваат службен јазик различен од македонскиот“ и кои во постапката имаат право да ги користат својот јазик и писмо, независно дали разбираат македонски. Ова, секако, е политичко право кое нема секогаш врска со постапката и со идејата за фер судење.¹⁶⁰ Згора на тоа, согласно член 9 став 2 од ЗКП, сите други имаат право на преведувач само „во текот на постапката пред судот“, а не во текот на претходната постапка.¹⁶¹

157 Нивото на познавање на јазикот потребно за да се признае правото на бесплатна помош од преведувач е прашање на факт и се сведува на степенот на помош која е неопходна. Со други зборови, обвинетиот мора да биде во состојба, дали самиот или со помош на преведувач, да може да ја разбере и да учествува во постапката во степен што ќе му обезбеди *јравично судење*. Види A. Grotrian, “Art. 6 of the European Convention on Human Rights”, Council of Europe, Strasbourg, 1994, стр. 59-61

158 Со чесни исклучоци, државите не се многу наклонети да гарантираат поголеми права од оние дадени со конвенциите. Исклучоци во таа смисла среќаваме во: Италија, Словенија, Хрватска и Норвешка, каде што на определени национални малцинства им се гарантира правото да го користат својот јазик во постапките пред судовите, независно дали го познаваат јазикот во службена употреба. Види “The Situation of Regional or Minority Languages in Europe”, Council of Europe, 1994, стр. 94, 112 и 119

159 *X v. FR Germany*, appl. no. 10221/82

160 Во врска со ова, во правните кругови подолго време се дебатира дали повредата на прописите за правото на користење на јазикот треба да биде секогаш т.н. апсолутна повреда на Законот, како што е тоа сега предвидено во член 415, став 1, точка 15 од ЗКП. Имено, не е логично повредата на правото на користење на „својот“ јазик, и тогаш кога обвинетиот го познава македонскиот јазик, да се санкционира процесно, особено не со укинување на пресудата, туку можеби, на некој друг начин, како некаква повреда на политичките права.

161 Определени забуни внесува поуката од член 206, став 1, точка 6 од ЗКП, според која обвинетиот се поучува пред секое испитување дека има право на бесплатна помош од преведувач, но само ако не го разбира или зборува јазикот кој се користи при испитувањето, што очигледно е потесно поставено од правото прокламирано во член 9 од истиот закон!

Правото на толкувач и преведувач во *полициската* постапка е слабо регулирано и во ЗКП и во ЗП. ЗКП гарантира бесплатна помош од толкувач само за судската постапка, додека за полициската постапка предвидува гаранции само за лицето повикано, приведено или лишено од слобода да биде информирано, на јазик што го разбира, за причините за тоа и за правата (чл. 34 од ЗП и чл. 69 од ЗКП). Не се споменува превод на поуките за правата. Комуникацијата со бранителот и како тој ќе се брани се негов личен проблем и трошок! Член 10 став 5 од ЗКП предвидува дека странски државјанин лишен од слобода може да поднесе пишан поднесок на својот јазик, но не кажува кој ќе го организира и ќе го плати. Во оваа смисла, нашето законодавство мора да направи напори за усогласување со споменатата Директива на ЕУ за правото на преведувач и толкувач во кривичната постапка, која експлицитно го гарантира правото на преведувач уште во полиција.¹⁶²

10.2. ШТО СЕ ПРЕВЕДУВА?

Во казнената постапка се подразбира дека помошта од преведувач треба да овозможи разбирање на сè што изнесуваат обвинителството, сведоците и вештаците, но правото на бесплатна помош од преведувач не е ограничено само на **усниот претрес пред судот**. Ова, покрај изјавите, се однесува и на сите **документи** што обвинетиот треба да ги разбере со цел да се овозможи правично судење.¹⁶³ Гаранцијата ги покрива и претходната постапка и преводот на документите како обвинителниот акт и сл. Сепак, според Европскиот суд за човекови права, правото од член 6, став 3, точка (д) од ЕКЧП *не оди така далеку да бара пишан превод на секој пишан доказ или службен спис во истражуванието*.¹⁶⁴ Во таа смисла, помошта од преведувач треба да биде таква што ќе овозможи обвинетиот да има знаење за случајот против него и да се брани за пред судот да може да ја изнесе сопствена верзија за настаните.¹⁶⁵ Натаму, правото подразбира преведување на исказите на сведоците во негова корист.¹⁶⁶

¹⁶² Види Directive 2010/64/EU of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings

¹⁶³ Види Van Dijk and Van Hoof, "The Theory and Practice of the European Convention on Human Rights", 1990, стр. 355

¹⁶⁴ Некогаш, зависно од околностите, и усното објаснување на содржината на обвинението може да биде доволно. Види пресуда на ЕСПЧ, *Kamasinski*, 19.12.1990, Series A, no. 168, paras. 78-83

¹⁶⁵ Види *Kamasinski*, параграф 74

¹⁶⁶ Van Dijk, Van Hoof, *supra*, стр. 356

Нашиот ЗКП сега, исто така, експлицитно предвидува дека „органот што ја води постапката ќе обезбеди усно преведување на тоа што го изнесуваат лицето и другите, како и на исправите и на другиот пишан доказен материјал. Органот што ја води постапката ќе обезбеди писмено да се преведе пишаниот материјал кој е од значење за постапката или за одбраната на обвинетиот“.¹⁶⁷

Европскиот суд за човекови права го толкува зборот „бесплатно“ така што трошоците за толкувач не може да паднат врз обвинетиот, дури и кога тој ќе биде прогласен за виновен.¹⁶⁸

Обврската на компетентните државни власти не е ограничена само на обезбедување преведувач туку подразбира и разумна **контрола** врз адекватноста на преведувањето, особено ако се укаже на потребата за тоа.¹⁶⁹ Во таа смисла, може да се бара и сменување на преведувачот.¹⁷⁰ И Директивата на ЕУ за правото на преведувач инсистира на соодветна обука и контрола врз преведувањето.¹⁷¹

Според Судскиот буџетски совет на РМ, во 2011 год., за оваа намена се исплатени 1.160.313,00 ден. во 417 предмети, што значи, просечно, по 2.782,52 ден. по предмет.¹⁷² Оваа сума не ги одразува сите трошоци за преведување и толкување бидејќи се однесува само на хонорарно ангажираните преведувачи во судовите во РМ од листата на судски преведувачи.¹⁷³ Судовите имаат вработено определен број лица кои го познаваат албанскиот јазик кои најчесто се користат во постапките.¹⁷⁴

167 Чл. 9 ст. 3 од ЗКП.

168 *Luedicke a.o.*, Judgment of 28.11.1978, Series A, no. 29, параграф 44-49

169 *Kamasinski, supra*, параграф 84-85

170 *Grotirian*, параграф 61

171 Со цел да се исполни обврската за точен превод и толкување, истражувањата покажале дека е неопходен систем за обука на преведувачи. Овој систем за обука би требало да се фокусира на генералната практика на толкување и преведување и на посебната практика во правниот систем. Истражувањата препорачуваат сите земји-членки, кои во моментот немаат никаков систем за обука, да развијат таков систем. Бидејќи гаранцијата за квалитетот на обуката е од голема важност, стандардите за обука треба да бидат поставени и акредитирани од независно тело. Оваа акредитација мора да се обновува редовно, да се одржуваат вештините и постојаниот професионален развој.

172 Податок за ова добивме од неколку судови во државата. Во Основниот суд Битола, во 2011 година, во два случаја се ангажирани судски преведувачи на кои им се исплатени вкупно 4.500,00 ден. Основниот кривичен суд во Скопје, пак, во 2012 год. потрошил вкупно 390.958,00 ден. за толкување и превод, а во 2013 год., за истата намена, 435.887,00 ден.

173 Листата на судски преведувачи може да се најде на вебсајтот на Министерството за правда на РМ (www.justice.gov.mk).

174 Според некои неформални извори, не сите лица ангажирани за оваа цел

11. ПРАВО ДА СЕ БИДЕ ПРИСУТЕН НА СУДЕЊЕТО И СУДЕЊЕ ВО ОТСУСТВО

Правото на правично судење подразбира обвинетиот секогаш да биде суден во негово присуство. Сепак, и покрај сите одредби од меѓународните конвенции за важноста на присуството на обвинетиот на судењето, меѓународното право не го забранува стриктно судењето во негово отсуство.¹⁷⁵ Комитетот за човекови права на ООН укажува дека тие судења не се стриктно забранети со меѓународното право, но во оние земји каде што се дозволени, на обвинетиот мора да му се гарантираат правата на одбрана, односно, лицето мора да биде застапувано од бранител пред суд и да има можност за повторување на постапката.¹⁷⁶ Според практиката на Судот во Стразбур, судењата во отсуство на обвинетиот не се во целост некомпатибилни со член 6 од Конвенцијата сè додека обвинетиот е уредно поканет и известен за сите обвиненија против него од страна на судот. Но доколку на лицето му била уредно врачена поканата за судење, а тоа намерно одбегнува да се појави на судење, неговото право на повторно судење може да се ограничи.¹⁷⁷

Од друга страна, пак, според Резолуцијата (75)11 на Советот на Европа, обвинетиот мора да биде уредно известен за сите обвиненија против него пред да започне судскиот процес, но доколку не знаел или не бил во можност да дознае за постапката против него, мора да му се

имаат лиценца за судски преведувач, но се чини дека никој не прави проблем од тоа. Нивниот број не е познат со оглед на тоа што освен во најголемите судови, во најголем број предмети и во градовите каде што почесто се зборува албански (Скопје, Тетово, Гостивар, Куманово, Кичево и др.), тие се вработени на други работни места, а преведуваат по потреба, како дел од работните обврски.

175 Чл.14 ст.3 од МПГПП; чл.6 ст.3 од ЕКЧП

176 Види Human Rights Committee, General Comment, No.14 (2013), параграф 11

177 Види пресуда во случајот *Medenica v Switzerland*, app. no. 20491/92

гарантира правото на повторување на постапката во моментот кога обвинетиот дозна дека бил осуден во отсуство, како елементарен услов за компатибилност со човековите права.¹⁷⁸

Потребно е обвинетиот да биде лично присутен на судењето бидејќи тој мора да биде свесен за сите обвиненија против него, но и за се остварат низа процесни права и гаранции како: правото да одговори на вкрстеното испрашување; правото да даде свој исказ; правото да изведува свои докази и да се спротивставува на доказите против него; и правото да му дава упатства на бранителот кој е задолжен за неговата одбрана, доколку го има. Присуството на бранител во случај на судење во отсуство на обвинето лице е многу важно поради почитувањето на принципот на правично судење, но присуството на бранителот не може да го компензира отсуството на обвинетото лице. Практиката на Европскиот суд за човекови права укажува дека судењето во отсуство, само по себе, не е некомпатибилно со одредбите од Европската конвенција за човекови права. Неколку примери од практиката на Судот укажуваат дека доколку обвинетиот добивал покана за судењето и намерно одлучил да не присуствува, барањето за повторување на постапката се одбива.¹⁷⁹

Судењето во отсуство е непожелно од аспект на правото да се присуствува на судењето како елемент на правото на правично судење, но се допушта поради тоа што одлагањето на судењето понекогаш може да доведе до губење на доказите, застарување на можноста за гонење и слично. Во таа насока одеа и ставовите на

¹⁷⁸ Види Council of Europe, Committee of Ministers, Resolution (75)11 on the Criteria Governing Proceedings Held in the Absence of the Accused

¹⁷⁹ Види *Medenica v. Switzerland*, no. 20491/92, параграф 59

нашите испитаници, каде по спроведеното истражување, заклучивме дека, начелно, се оправдува судењето во отсуство, но сепак, во одредени случаи детектирани се проблеми од типот на построго казнување на осудените лица, како и неефикасност на бранителите кои се назначени по службена должност во овие случаи бидејќи тие немаат можност за непосреден контакт со нивниот клиент за да можат адекватно да ја подготват одбраната.

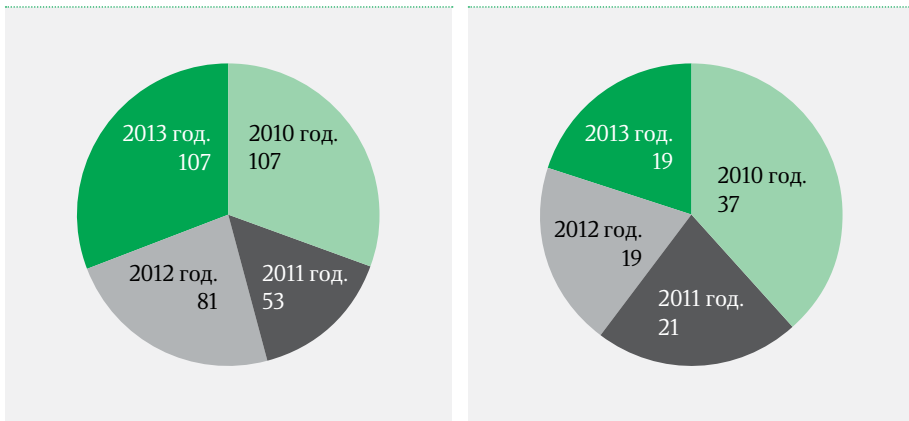
Сепак, согласно практиката востановена со Европската конвенција, можноста за судење во отсуство од член 365, став 5 од ЗКП нема да претставува проблем, особено поради пропишаните гаранции за вакви случаи, првенствено *обезбедувањето бранишел* (чл. 74 од ЗКП). Па така, на обвинетиот може да му се суди во отсуство само тогаш кога тој во бегство или кога е недостапен за органите на прогонот, а постојат важни причини да му се суди во отсуство. Одлуката за судење во отсуство ја донесува судскиот совет, на предлог на јавниот обвинител, а бранителот на обвинетото лице може да ја обжали пред второстепен суд во рок од 3 дена. Жалбата не го задржува извршувањето на решението (чл. 365 од ЗКП). Ваквото решение со носи еднаш и важи за сите рочишта кои во конкретниот предмет ќе се одржат против тоа лице. По донесување на решението, доколку обвинетиот нема бранител, судот му поставува бранител по службена должност согласно горенаведените одредби за задолжителна одбрана (чл. 74 од ЗКП). Пресудата за обвинетото лице, во случаите на судење во отсуство, се доставува преку огласната табла на судот. Се разбира, доколку во текот на постапката лицето се појави пред судот, таа продолжува во негово присуство.

Во таа насока, како една од главните гаранции во смисла на ЕКЧП, во услови кога се дозволува судење во отсуство, е *можноста за известување на џосџајкаџа* доколку обвинетиот и неговиот бранител поднесат барање во рок од една година од денот кога осудениот дознал за пресудата со која е осуден во отсуство (чл. 456 од ЗКП). Доколку овие услови се исполнети, кривичниот совет задолжително ќе донесе решение со кое се повторува постапката во корист на осуденото лице, па дури и во случаите кога е евидентно дека веќе настапува застареност на кривичното гонење, така што доколку во повторената постапка настапи застареност, таа само се констатира и постапката запира.

Повторување на постапката е дозволено и во тек на постапка за екстрадиција на обвинетото лице само доколку државата која го екстрадира лицето бара гаранции за негово повторно судење (чл. 456 ст. 2 од ЗКП).

Член 456 став 4 од ЗКП изречно наведува дека во случај кога лицето, чие барање за повторување на постапката било прифатено, повторно ќе стане недостапно за органите на прогонот, судот нема да дозволи повторно судење во отсуство на обвинетото лице.

Во поткрепа на фактот дека постапките довршени во отсуство не претставуваат нужно повреда на правото на фер постапување говори и податокот добиен од Апелациониот суд во Битола¹⁸⁰ според кој за сите постапки, кои се довршени во отсуство на обвинетото лице на ова апелационо подрачје, овие лица не барале повторување на кривичната постапка. Тоа значи дека во овие случаи, осудените лица или биле задоволни со пресудата или го пропуштиле законскиот рок за поднесување на ова барање.

Можноста обвинетиот привремено да се отстрани од главната расправа доколку го нарушува редот во судницата (чл. 361 од ЗКП) е исклучок што го дозволуваат и органите на Конвенцијата. Слична е ситуацијата и со отстранување на обвинетиот од седницата во случаите кога некој од сообвинетите или од сведоците одбие да даде исказ во негово присуство или ако околностите упатуваат дека тие нема да ја зборуваат вистината во негово присуство што, исто така, се дозволува под услов бранителот да биде присутен, а обвинетиот да биде запознаен со содржината на исказите (чл. 391 ст. 4 од ЗКП).

Од аспект на сообразност со Конвенцијата, проблематична може да биде можноста за *судење во отсуство на обвинетиот во скрајнената постапка* ако тој не дојде на главната расправа, иако уредно е повикан или ако поканата не можела да се врачи поради очигледно одбегнување на обвинетиот да ја прими поканата, под

¹⁸⁰ Податок добиен од Апелациониот суд во Битола.

услов скратената постапка да се води за кривични дела за кои е пропишана казна затвор до три години (чл. 479 од ЗКП).

Имено, практиката на органите во Стразбур бара обвинетиот претходно ефикасно да биде известен (поканет) за судењето, што значи да е известен навреме и на јазик што го разбира. Во водечкиот случај во однос на ова прашање, *Колоза и Рубинаџи против Италија*,¹⁸¹ Европскиот суд за човекови права нашол дека властите не сториле сè што можеле за да ја лоцираат новата адреса и дека *судењето во отсуство е непропорционална казна за променувањето на адресата*.¹⁸² Оттука, се чини мудро што новиот ЗКП ја напушти можноста да се суди во отсуство во случај кога поканата не можела да се врати поради непријавена промена на адресата до судот, а ги задржува само случаите кога лицето очигледно се труди да го шиканира судот. Сепак, судењето во отсуство во овие случаи треба да биде *исклучок*, особено имајќи ги предвид одредбите според кои во ваквите случаи не постои можност за повторување на постапката, ниту се обезбедува бранител по службена должност.

Во овие случаи, единствената правна можност за осуденото лице е да бара враќање во поранешната состојба, што е најчесто и случај во практиката кога лицето било уредно повикано, но од оправдана причина не се појавило на расправата. Во овие случаи, осуденото лице може да поднесе барање за укинување на клаузулата на правосилност доколку не му била врачена одлука според законските одредби, со што доколку судот го прифати ова барање, осуденото лице има право да поднесе жалба против одлуката за судење во отсуство и во жалбата треба да ги појасни причините според кои судот погрешно одлучил да се одржи расправата во негово отсуство.

181 Види *Colozza and Rubinat v. Italy*, Series A, no. 89, 1985

182 Спореди *F.C.B. v. Italy*, Series A, no. 208-B, 1991 и *T. v. Italy*, Series A, no. 245-C, 1992

12. ЕДНАКВОСТ НА ОРУЖЈЕТО ВО ИСПРАШУВАЊЕТО НА СВЕДОЦИТЕ

Правото да се испитаат сведоците на обвинението и да се обезбедат присуство и испитување на сведоците на одбраната, во смисла на гаранциите од Европската конвенција за човекови права, до скоро не беше загарантирано во домашното право. Допуштеноста на исказите дадени надвор од главниот претрес се испитуваше единствено од аспект на *принципот на нејосредност*, па се сметаше за важно судот да го сослуша сведокот на главниот претрес за да може да го набљудува неговото поведење и за да ја оцени неговата веродостојност. Читањето записници од претходната постапка, по правило, не беше дозволено токму од аспект дека судот треба да ја утврди вистината, а не затоа што одбраната немала прилика да го испита сведокот. Судот доминираше во испитувањето на сведоците, а можноста одбраната да поставува прашања беше само придружна погодност, а не право на одбраната.

Денес, како правично се смета она судење во кое доказите подложни на контрадикторно тестирање се презентирани пред непристрасен суд. Се бара обвинетиот да има адекватна шанса да го информира судот од своја перспектива за фактите и за аргументите релевантни за обвинението. Правото на лицето на разумно известување за обвинението против него и шансата да биде сослушано во своја одбрана – право на негов „ден во судот“ – се сметаат за основни права што како минимум го вклучуваат правото да се биде информиран за обвинението, да се испитаат сведоците против обвинетиот, да се понуди сведочење во негова полза и да биде претставен од бранител. Сите овие права се предвидени за да го штитат обвинетиот од државната власт и да обезбедат правично судење. Правото на обвинетиот на правична постапка е право на чесна шанса да се брани против државните обвиненија. Од друга страна,

не треба да се занемари и фактот дека правото да се презентира одбраната го унапредува и го поттикнува барањето на вистината, а потребата да се развијат и презентираат фактите се карактеризира како фундаментална за интегритетот и за довербата на јавноста во кривичното правосудство.

12.1. КОНТРАДИКТОРНА ГЛАВНА РАСПРАВА ВО НОВИОТ ЗКП

Следејќи го Европскиот суд за човекови права, новиот ЗКП тргнува од констатацијата дека од суштинско значење е да се даде можност одбраната да ги оспорува сите докази изнесени пред судот врз кои тој ја заснова својата пресуда. Во принцип, сите докази треба да се изведат во присуство на обвинетиот на јавен претрес пред судот, со можност за спротивставување на аргументите и доказите.¹⁸³ Така, освен во исклучителни околности што бараат посебно оправдување, *сведоциите* треба да се сослушаат во присуство на обвинетиот на главниот претрес, при што не само што обете страни ќе можат да ги изнесат своите аргументи туку и самиот претрес, поради својата подложност на контрола на јавноста, ќе понуди опипливи гаранции за правичност на постапката. Согласно моделите засновани врз целосно почитување на начелото на непосредност и контрадикторност, новиот ЗКП предвидува исказите прибавени во претходната постапка да се користат само за предочување, односно, побивање на исказите дадени на главната расправа, освен оние кои, со сите гаранции за одбраната, биле изведени на посебно доказно рочиште.

Напуштањето на судскиот патернализам и воведувањето на една чиста акузаторна постапка треба да придонесат кон непристрасност на судот, со што ќе се создадат услови за поправично судење во кое наместо да се судира со обвинетиот, судот ќе биде гарант за законитоста на постапката и за неговите слободи и права. Од друга страна, растоварувањето на судот, само по себе, треба да придонесе за забрзување на постапките. Оттука, со реструктурирањето од инквизиторна кон акузаторна постапка, се очекува судењето да добие и во брзина и на правичност. Сепак, за да функционира, ваквиот систем бара две, повеќе или помалку, рамноправни страни. Ова подразбира, наспроти обвинителството, и обвинетиот и неговиот бранител да имаат активна улога во казнената постапка. Овде имаме

¹⁸³ Види *Kostovski v. The Netherlands*, app. no. 11454/85, параграф 41 (достапно на <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57615>)

сериозен проблем, бидејќи – како што знаеме – во сиромашна држава како нашата, голем дел од населението не може финансиски да си дозволи бранител, а самата држава, исто така, не може да обезбеди доволно јавни фондови за оваа намена.

Големи контроверзии предизвика прашањето за статусот и за третманот на стручните лица, кои како и во другите континентални европски постапки, кај нас традиционално се сметаа за објективни и еден вид помошници на судот. Европскиот суд за човекови права не се спротивставува отворено на ваквиот модел во кој вештаците, како објективни и непристрасни, ги определува судот. Сепак, тогаш кога обвинението фактички се заснова врз вешт наод и мислење, од аспект на првото на обвинетиот на фер судење, тие се третираат како „сведоци против обвинетиот“, поради што одбраната ќе мора да добие адекватна и чесна можност да ги оспорува и да презентира алтернативна стручна експертиза во своја одбрана.¹⁸⁴ Овој проблем новиот ЗКП го решава по примерот на италијанскиот ЗКП каде се предвидува можност за ангажирање на т.н. „технички советници“ кои ќе ѝ помагаат на одбраната за стручни прашања за коишто бранителот, како правник, не е квалификуван.¹⁸⁵

Значајно прашање во конципирањето на главната расправа беше **како да се испрашува обвинетиот**. Дали тој сега ќе остане некој што по дефиниција се испрашува или ќе биде, како во акузаторните постапки, само сведок во сопствениот случај на предлог на одбраната. Македонскиот законодавец се определи за една чиста опција според која само одбраната може да го повика обвинетиот. Старото решение, под привидот на можноста да ја презентира одбраната пред доказната постапка, го доведуваше обвинетиот во ситуација да биде активно распрашувач, па оттука неговото искористување на правото на молчење по правило се гледаше со сомнеж, а на негова штета.¹⁸⁶

184 Види Европски суд за човекови права, *Stoimenov v. Republic of Macedonia*, app. no. 17995/02, 5.4.2007

185 Кај нас, спорно е дали овие експерти може да се користат само како алатка за оспорување или оценка на вештачењето, или како самостојно доказно средство. Се чини дека одредбите за техничките советници во главата за доказните средства сугерираат ограничено користење во првата наведена смисла, во случаи кога органот што ја води постапката (како што стојат работите, јавното обвинителство) определил вештачење. Спротивно на тоа, одредбите во главата за главната расправа предвидуваат тие да се испитаат и при т.н. директно испрашување, односно, како самостојно доказно средство.

186 Во Законот не е решено следново прашање. Ако одбраната го повика обвинетиот да даде исказ, и тој зборува, дали и натаму би можело да се смета дека тој може и да лаже затоа што во системите во кои тој

Како што веќе споменавме, во систем со вкрстено испрашување, *браниишелои* станува уште попотребен од претходно. Во нашата постојна постапка, каде што судот е главен испрашувач и задолжен по службена должност целосно да се расчисти случајот, обвинетиот може и да нема бранител. И покрај тоа, ние предвидуваме задолжителна одбрана, го тераме да има бранител тогаш кога е посебно хендикепиран бидејќи е глув, нем, во притвор или слично. Но сметаме дека во нормалните случаи, и да нема бранител, судот ќе го „покрие“ бидејќи судот е, на некој начин, објективен истражувач на вистината. Ако судот е пасивен, не може да очекуваме од обвинителот, кој решил дека има доволно докази за да осуди некого, да го покрива обвинетиот и да ги изнесува и елементите на одбраната. Од друга страна, обвинетиот, кој нема бранител, не би се снашол во вкрстено испрашување бидејќи во него не може да се снајдат ниту адвокатите, додека не се обучат. Тоа е еден систем што бара познавање на посебни техники и вештини.

зборува како сведок на одбраната, го има истиот статус како и секој друг сведок, што значи не може да лаже, и дали тој може да го користи правото на молчење при вкрстено испрашување ако веќе дал исказ при директното испрашување кога бил повикан од одбраната? ЗКП не е експлицитен бидејќи не вели дека таквите искази ќе се бришат (како што бара американската практика), но може да се очекува дека на исказот на обвинетиот, кој се повикува на правото на молчење при вкрстено испрашување, но претходно дал исказ во директно испрашување, ќе се гледа критички.

13. ОДБРАНАТА ВО ПОСТАПКАТА **ЗА СПОГОДУВАЊЕ**

Постапката за спогодување, бездруго, е една од најзначајните новини во ЗКП, а потребата од оваа постапка се должи, покрај нужноста да се поттикне поголема иницијативност и на обвинителството и на одбраната, и на следењето на упатствата за зголемување на ефикасноста на кривичните постапки, предвидени во Препораката бр. Р (87)18 на Комитетот на министри при Советот на Европа за поедноставување на казнената правда.

13.1. ПОСТАПКА ЗА СПОГОДУВАЊЕ БЕЗ ИЗРЕЧНО ПРИЗНАНИЕ НА ВИНАТА

Спогодувањето помеѓу јавниот обвинител и обвинетиот, согласно одредбите на ЗКП, има неколку специфики. Имено, оваа постапка се применува за сите кривични дела (чл. 483 од ЗКП), без оглед на нивната тежина, а се применува и во текот на истрагата. Па така, оваа постапка се применува од моментот кога јавниот обвинител ќе донесе наредба за започнување на истражната постапка, па сè до подготовката и поднесувањето на обвинението до судот. Во случаите кога наредбата за спроведување истражна постапка се однесува на повеќе кривични дела, спогодувањето може да ги опфати сите или само дел од кривичните дела.

Учесници во спогодувањето се јавниот обвинител, од една страна, и осомничениот и неговиот бранител, од друга страна. Иницијатива за спогодување може да даде кој било од учесниците, но потребна е согласност од обете страни за да се пристапи кон спогодување. Притоа, за отпочнување на постапката за спогодување, неопходно е присуство на бранителот. Осомничениот има право самостојно

да го избере бранителот, а доколку самиот не избере бранител, претседателот на надлежниот суд е должен да му постави бранител по службена должност (чл. 486 од ЗКП). Задолжителното учество на бранителот од самиот почеток на постапката за спогодување, како важен предуслов за успешно и правично спогодување, се среќава и во компаративното казненопроцесно право.

Карактеристично е дека ЗКП не го предвидува признанието на вината во оваа фаза од кривичната постапка како предуслов за пристапување кон спогодување. Сепак, иако изречно не се бара изјава за признавање на вината, самиот факт дека одбраната или обвинителот можат да дадат иницијатива за започнување постапка за спогодување имплицира неоспорност на фактичката состојба кај спротивставените страни.¹⁸⁷

Согласно одредбите од ЗКП, оштетеното лице не учествува во постапката за спогодување, но, се разбира, јавниот обвинител е должен да ги заштити неговите права и интереси. Заштитата на оштетеното лице од страна на јавниот обвинител во рамките на постапката за спогодување се гледа во обврската за јавниот обвинител предвидена во ЗКП, според која тој е должен кон предлог-спогодбата, покрај сите докази, да ја приложи и пишаната изјава потпишана од оштетениот за видот и за висината на имотноправното побарување.

Ова значи дека имотноправното побарување може, но не мора, да биде предмет на спогодувањето. Па така, во случаите кога ова побарување не е опфатено во постапката за спогодување, оштетеното лице го задржува правото да го оствари имотноправното побарување во граѓанска парница, и притоа како основа да ја искористи пресудата со која е прифатена предлог-спогодбата.

Наспроти задолжителното учество на бранителот, член 487 од ЗКП изречно го забранува учеството на судот во постапката за спогодување, оценувајќи дека судот не треба да влијае врз страните и врз бранителот во однос на нивната одлука дали да пристапат кон спогодување, дали да ја прифатат иницијативата на спротивната страна за започнување постапка за спогодување, ниту да влијае во насока на изборот на видот и на висината на кривичната санкција која ќе биде предмет на спогодувањето.

¹⁸⁷ Од друга страна, самата подготвеност за пристапување кон постапката за спогодување и самото прифаќање на обвинението и изготвувањето на предлог-спогодбата во која е утврдена санкцијата претставуваат имплицитно признание на вината од страна на осомниченото лице.

Во однос на „противнадоместокот“ на обвинетото лице за учество во постапката за спогодување, Законот не предвидува некакво задолжително ублажување на законски предвидената санкција,¹⁸⁸ туку дозволува ублажување на кривичната санкција во законски определените рамки за конкретното кривично дело, но не под границите за ублажување на казната определена со КЗ (чл. 483 од ЗКП).

Доколку постапката за спогодување е успешна, таа резултира со изготвување предлог-спогодба што се доставува до судијата на претходната постапка. Пред да биде поднесена во судот за оценка, предлог-спогодбата мора да биде потпишана од јавниот обвинител, обвинетиот и од бранителот. Во спротивно, се смета дека спогодувањето е неуспешно.

13.2. ПРИЗНАНИЕТО НА ВИНАТА КАКО ПРЕДУСЛОВ ЗА ПРИМЕНА НА ПОСТАПКАТА ЗА СПОГОДУВАЊЕ

Во фазата на контролата на обвинението, рационализирањето на кривичната постапка преку донесување пресуда врз основа на поднесена предлог-спогодба од страните е можно само по иницијатива на одбраната, односно, откако осомничениот ќе изрази подготвеност да го признае делото содржано во наредбата за спроведување на истражната постапка (чл. 329 од ЗКП). Со други зборови, во фаза на оценка на обвинението изјавата за признавање вина е предуслов за спроведување постапка за спогодување меѓу страните.

Првата можност за давање изјава за признавање на вината осомничениот ја има во рок од 8 дена по приемот на обвинителниот акт, и тоа, во однос на сите или на одделни кривични дела содржани во него (чл. 329 од ЗКП). По приемот на ваквата изјава, судијата, односно, советот за оценка на обвинителниот акт проверува дали: изјавата за признавање вина е дадена доброволно, свесно и со разбирање на последиците од неа, вклучувајќи ги и последиците поврзани со имотноправното побарување и трошоците на кривичната постапка, и дали постојат доволно докази за вината на осомничениот. Во случај на потврдна одлука, судијата или советот за оценка на обвинението им дава на страните рок од 15 дена за спроведување постапка за спогодување и за доставување предлог-спогодба до судот.

¹⁸⁸ Како што е, на пример, решението во членовите 444-448 од италијанскиот ЗКП

Ако судијата, односно, советот за оцена на обвинителниот акт не ја прифати изјавата за признавање вина (во случај кога, на пример, ќе оцени дека таа е дадена под закана, не е доброволна или постои заблуда или погрешна претстава за некои важни аспекти на предлог-спогодбата и сл.), тоа го констатира во записникот, ги запознава присутните страни, и продолжува рочиштето за оцена на обвинителниот акт.¹⁸⁹

Доколку постапката за спогодување е успешна и страните се договориле околу елементите на предлог-спогодбата, на закажаното рочиште судот или советот за оцена на обвинението ја оценува поднесената предлог-спогодба. Со други зборови, доколку по овој рок страните не поднесат предлог-спогодба до судот, тоа значи дека спогодувањето е неуспешно, со што продолжува постапката за оцена на обвинителниот акт.

Втората можност за давање изјава за признавање на вината осомничениот ја има на рочиштето закажано за оцена на обвинението (чл. 333 од ЗКП).¹⁹⁰ Доколку осомничениот даде изјава дека се чувствува виновен за сите или за одделни кривични дела од обвинителниот акт, постапувањето продолжува според одредбите од ЗКП кои се однесуваат на текот на рочиштето за оцена на предлог-спогодбата во фаза на оцена на обвинението.

13.3. ОЦЕНА НА ПРЕДЛОГ-СПОГОДБАТА

Надлежен за оцена на предлог-спогодбата во фазата на истрага е судијата на претходната постапка, додека во фазата на оцена на обвинението е судијата, односно, советот за оцена на обвинението. Доколку тие ја прифатат и ја потврдат предлог-спогодбата, мериторно донесуваат одлука за кривичниот предмет, и постапувањето завршува уште во фазата на истражна постапка, односно, во фазата на оцена на обвинението, а донесената пресуда станува правосилна и извршна.

¹⁸⁹ Неприфатената изјава за признавање на вината, односно, записникот во кој е содржана изјавата што е оценета како неприфатлива, не може да се користи како доказ во натамошната кривична постапка, а поднесокот, односно, записникот со изјавата за признавање на вината, се затвора во посебна обвивка и мора да се издвои од списите на предметот.

¹⁹⁰ Ова е ситуација кога осомничениот, по приемот на обвинителниот акт, не ја искористил можноста за поднесување изјава за признавање на вината, туку ваква одлука донел во текот на рочиштето што надлежниот судија, односно, советот за оцена на обвинителниот акт, го закажал со цел да се оцени обвинението.

Судијата на претходната постапка, односно, судијата или советот за оцена на обвинението има право и должност целосно, сеопфатно и преку неговата активна улога да ја оцена поднесената спогодба. Поднесената предлог-спогодба се оценува на јавно рочиште (чл. 488 од ЗКП).

На рочиштето, судијата на претходната постапка, односно, претседателот на советот или судијата за оцена на обвинението е должен недвосмислено да утврди дали предлог-спогодбата е доброволно поднесена и дали обвинетиот е свесен за правните последици од прифаќањето на предлог-спогодбата.

Во случаите кога судиите би утврдиле неисполнување на некои од наведените околности или заблуда кај обвинетиот во однос на правните последици од поднесената предлог-спогодба, тогаш тие воопшто не се впуштаат во оцена на содржината на поднесената предлог-спогодба, но се должни да ја одбијат со посебно решение, по што списите се враќаат до надлежниот јавен обвинител.

Судијата на претходната постапка, односно, претседателот на советот или судијата за оцена на обвинението е должен да ги поучи учесниците во постапката за спогодување за следниве две околности:

- » дека прифаќањето на предлог-спогодбата се смета за откажување од правото на жалба на донесената пресуда со која се прифаќа предлог-спогодбата; и
- » дека имаат право, до донесувањето на одлуката од страна на судот, да се откажат од предлог-спогодбата.

Какво било отстапување од она што е договорено во поднесената предлог-спогодба од страна на некој од учесниците во постапката за спогодување претставува претпоставка дека учесниците го смениле својот став во однос на прашањето за прифатлива кривична санкција, односно, се смета дека преку изменетиот став на посреден начин се откажуваат од поднесената предлог-спогодба. Откажувањето од предлог-спогодбата може да биде и изречно, во случај кога во текот на рочиштето, јавниот обвинител, осомничениот и неговиот бранител ќе поднесат барање за утврдување кривична санкција различна од кривичната санкција содржана во предлог-спогодбата. Откажувањето од предлог-спогодбата води кон донесување решение за одбивање на предлог-спогодбата.¹⁹¹

¹⁹¹ Решение за одбивање на предлог-спогодбата може да се донесе и ако судијата на претходната постапка или претседателот на советот или судијата за оцена на обвинението утврди дека прибавените докази за фактите важни за избор и за одмерување на кривичната санкција не го

Доколку не донесе решение за одбивање на предлог-спогодбата по кој било од наведените основи, судијата за оцена на предлог-спогодбата донесува пресуда (чл. 490 од ЗКП) со која не смее да изрече кривична санкција различна од онаа содржана во предлог-спогодбата.¹⁹²

13.4. ПРИЗНАНИЕТО НА ВИНАТА КАКО ОСНОВА ЗА РАЦИОНАЛИЗИРАЊЕ НА ДОКАЗНАТА ПОСТАПКА БЕЗ ПРИМЕНА НА ПОСТАПКАТА ЗА СПОГОДУВАЊЕ

Според одредбите на ЗКП, во фазата на главна расправа обвинетиот има уште една можност за давање изјава за признавање на вината, и тоа, пред судот да донесе решение за започнување на доказната постапка (чл. 381 од ЗКП).

За разлика од фазата на оцена на обвинителниот акт, каде што осомничениот самиот донесува одлука дали ќе поднесе приговор или изјава за признавање на вината, на главната расправа, по поуката за правата што ги ужива обвинетиот, надлежниот судија (било како поединец или како претседател на советот) го повикува обвинетиот да се произнесе дали се чувствува виновен за сите или за одделни кривични дела содржани во обвинението.

И во оваа фаза, оцената дали ќе ја признае вината, односно, дали признаието ќе се однесува на сите кривични дела содржани во обвинението или само на дел од нив, зависи исклучиво од обвинетиот. Слично како и претходно, и во оваа фаза од постапувањето, признаието не е ограничено ниту со природата ниту со тежината на кривичното дело за кое се води постапката.

Откако обвинетиот ќе даде признаие, надлежниот судија е должен да ги испита околностите поврзани со прашањата дали признаието е дадено доброволно, дали обвинетиот е свесен за правните последици од признавањето на вината, за последиците

оправдуваат изрекувањето на предложената кривична санкција, од што произлегува дека учесниците не се придржувале кон одредбите од КЗ (чл. 489 од ЗКП).

¹⁹² Пресудата се објавува веднаш, на рочиштето за нејзината оцена, а се изготвува во пишана форма во рок од 3 дена од објавувањето. Пресудата им се доставува без одлагање на јавниот обвинител, осомничениот и на неговиот бранител, како и на оштетениот кој, доколку е незадоволен од одлуката за видот и за висината на досуденото имотноправно побарување, може да го оствари своето право во парнична постапка (чл. 490, ст. 4 од ЗКП). Страните немаат право на жалба на ваквата пресуда.

поврзани со имотноправното побарување, како и за трошоците на кривичната постапка.

Ако признанието се оцени како прифатливо, судот ја започнува доказната постапка, но таа е значително рационализирана. Имено, се изведуваат само оние докази што се однесуваат на одлуката за кривичната санкција, при што тежиштето се пренесува од околностите за вината, кривичната одговорност на обвинетиот и фактичката состојба на стореното дело, врз околностите поврзани со видот и со висината на кривичната санкција според одредбите од КЗ за одмерување казна.

По изведувањето на доказите важни за кривичната санкција, судот донесува пресуда што ги содржи елементите на осудителна пресуда против која обвинетиот не може да поднесе жалба поради погрешно или нецелосно утврдена фактичка состојба.

13.5. ЗАБЕЛЕШКИ ЗА ПРИМЕНАТА НА СПОГОДУВАЊЕТО ВО ПРАКТИКАТА

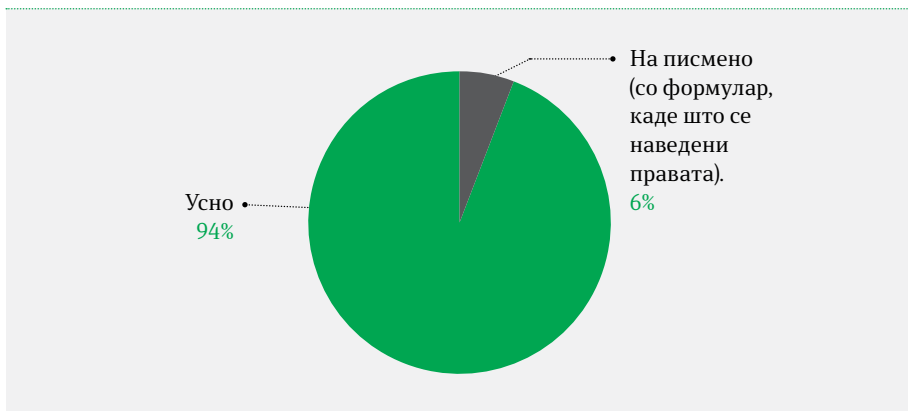
И покрај првичната скепса во однос на примената на овој институт во казненоправниот систем, може да заклучиме дека тој полека, но сигурно, се применува. Имено, во текот на првите 6 месеци од примената на новиот ЗКП, оваа постапка пред Основниот суд Скопје 1 во Скопје била применета во 54 предмети. Постапката за спогодување била применета во 46 предмети во текот на истрагата, а 7 пресуди биле донесени врз основа на признание на вината на обвинетите лица во текот на главната расправа. Имајќи ги предвид обемот на работа и значењето на Основниот суд Скопје 1, како еден од најоптоварените судови во Република Македонија, како и карактеристиките на оваа нова постапка, со право може да заклучиме дека таа се применува во практиката и не претставува само декор во ЗКП.¹⁹³

Од друга страна, и покрај кусиот период на примена на оваа постапка, откриени се одредени недостатоци. Недостатоците првенствено се детектирани во однос на иницирањето на постапката. Согласно одредбите од ЗКП, правото на лицето лишено од слобода да се спогодува треба да се третира како едно од правата на ова

¹⁹³ Во Србија, постапката за спогодување се применува од 2010 година, а заклучно со ноември 2013 година биле поднесени вкупно 123 спогодби. Види Извештај од Одделението за кривични дела од областа на организираниот криминал и Одделението за воени злосторства при Вишиот суд во Белград.

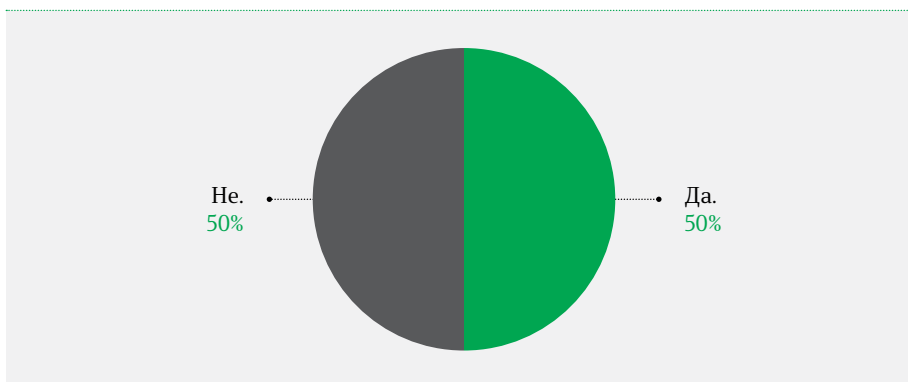
лице и треба да му биде соопштено веднаш. Согласно спроведеното истражување, ова право во голема мера е почитувано на тој начин што на лицето му се презентира во усна форма правото на спогодување.

На кој начин лицето лишено од слобода е информирано за правото на спогодување?

Од друга страна, и покрај фактот што правото на спогодување треба веднаш да биде соопштено, од спроведеното истражување е евидентно дека во половина од случаите ова право не му било презентираано на лицето лишено од слобода. Токму затоа, сметаме дека ова право треба да биде наведено во листата на правата што ќе им биде напишано достапна на лицата лишени од слобода.

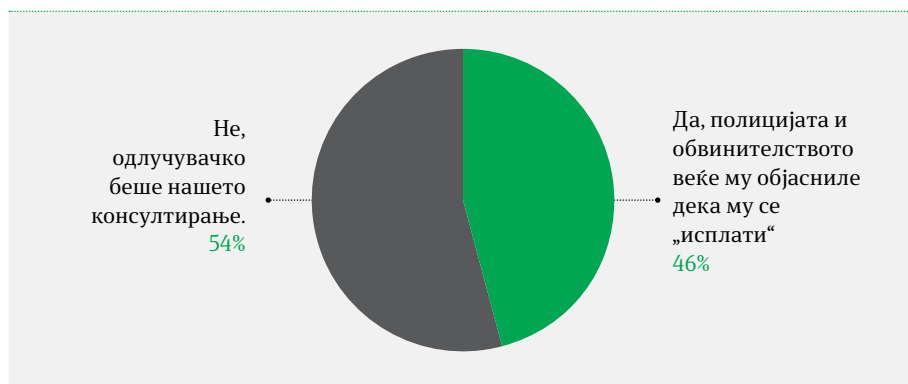
Дали, при првото лишување од слобода, на лицето му е јасно објаснето дека има право да се спогоди со јавниот обвинител?

Сепак, во текот на истрагата, забележлив е трендот на висок процент на иницијативи од страна на јавното обвинителство за примена на овој институт (високи 46%). Во оваа насока, посебно ранлив е периодот од лишувањето од слобода на осомниченото лице

до пристигнувањето на неговиот бранител во полициската станица. Проблематичен е фактот дека во рамките на известувањето за правата на лицето кое е лишено од слобода и за кое постои основано сомневање дека е сторител на кривичното дело, како и кога има донесено наредба за спроведување истрага, полицијата и јавниот обвинител веќе го известуваат за можноста за спогодување, без присуство на неговиот бранител, со што, на некој начин, му „сервираат“ убава приказна дека прифаќањето на спогодбата е секогаш во негова корист.

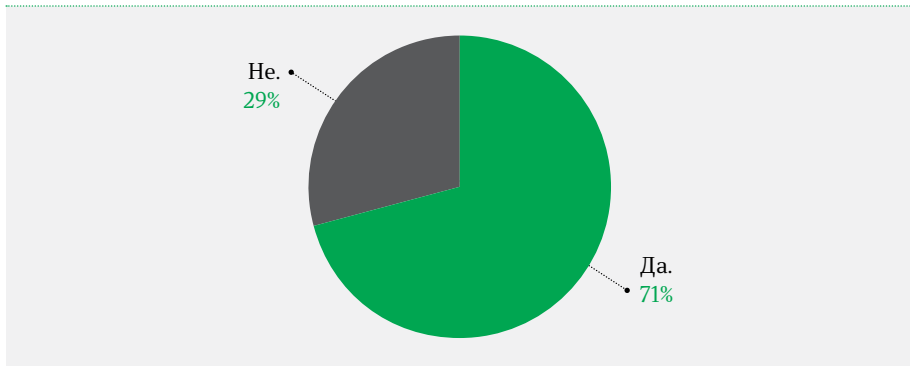
Дали имате впечаток дека при информирањето на осомничениот за правото на спогодување, веќе е извршено битно влијание врз неговата одлука дали да се спогодува?

Известувањето и стимулирањето на примената на оваа постапка кај осомниченото лице одат дури дотаму што во одредени случаи, јавниот обвинител му ветува дека нема да му се определи мерката притвор ако тоа се согласи да се спогоди за видот и за висината на кривичната санкција.

Особено проблематично е сознанието дека постапката за спогодување веќе била започната пред пристигнувањето на бранителот, иако според одредбите од ЗКП, присуството на бранителот е нужно во текот на целата постапка за спогодување.

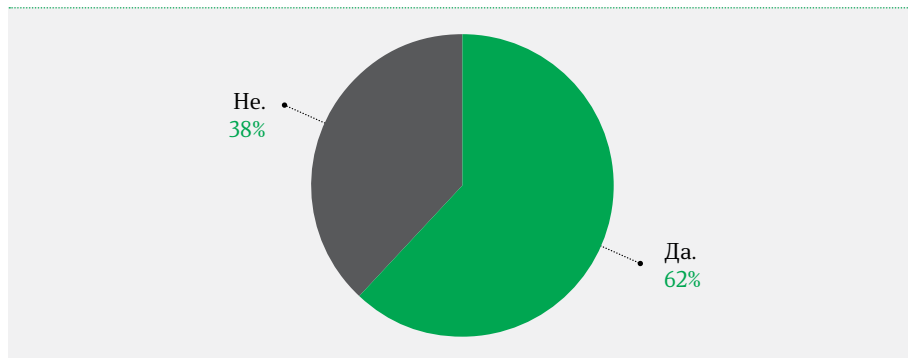
Дали секогаш сте биле присутни при постапката за спогодување или оваа постапка веќе била започната со вашиот клиент пред вашето пристигнување?

Ваквата практика на обвинителството за стимулирање на постапката за спогодување може да биде погрешно протолкувана од јавноста како загриженост само за пронаоѓање „жртвен јарец“, а не вистинска посветеност за гонење на сторителите и за сузбивање на криминалот. Ваквата практика, исто така, е проблематична бидејќи се работи за можност за злоупотреба на овластувањето на јавниот обвинител во услови на фактичка состојба која не е докрај расчистена, со што, тој неоправдано си ја олеснува својата професионална обврска на штета на правата на обвинетото лице кое немало можност насамо да поразговара со својот професионален бранител.

Во таа насока, ЗКП треба да предвиди одредба со која осомниченото лице, пред да ја донесе одлуката дали да соработува со обвинителот, ќе има можност насамо да поразговара со својот бранител. Ова се чини нужно, особено ако се земат предвид податоците од истражувањето, според кое високи 38% од испитаниците навеле дека пред постапката за спогодување, воопшто немало можност насамо да се консултираат со нивниот клиент.

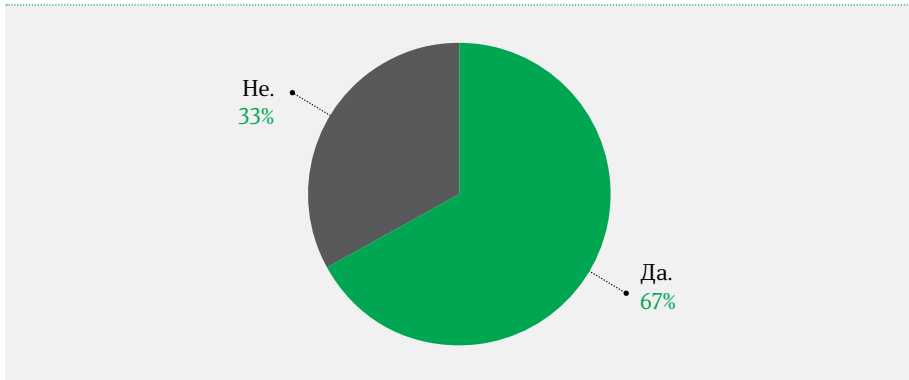
Дали, пред започнувањето на постапката за спогодување, сте имале прилика насамо да разговарате околу правото за спогодување?

Ваквата практика во голема мера е спротивна на принципите на постапката за спогодување бидејќи главната цел на оваа постапка е редуцирање на робусната главна расправа, но само во случаите кога станува збор за јасна фактична состојба, а не и нејзина примена во случај кога јавниот обвинител нема целосна претстава или докази за тоа кој е сторителот на кривичното дело или што навистина се случило. Тоа значи дека обвинителството би требало да ја примени оваа постапка само во случаите кога е подготвено за истото дело да ја докаже вината на обвинетото лице на јавен претрес пред судот. Не смее да се гледа на оваа постапка само како на начин за брзо и едноставно намалување на обемот на работа на јавното обвинителство.

Токму затоа, јавниот обвинител мора да располага со докази, кои се на ниво на основано сомневање, дека лицето е сторител на кривичното дело и да му овозможи целосен увид во овие докази. Доколку оваа обврска се наведе премногу рестриктивно, тогаш органите на прогонот може да ризикуваат да му ги откријат доказите на обвинетото лице во рана фаза од постапката, а тоа воопшто да не се согласи да се спогоди. Непотребно е да се напомене дека во овие случаи, истрагата би можела да биде загрозна. Токму затоа, јавните обвинители не би смееле да ја применат постапката за спогодување без да имаат обезбедено докази со кои се поткрепува основаното сомневање дека обвинетото лице е сторител на кривичното дело за кое се спогодуваат. Можноста за увид во списите по завршената постапка за спогодување треба да постои само како контролен механизам што би го заштитил обвинетиот од неосновани обвинувања.

Дали, во практиката, воопшто сте имале пристап до списите и до доказите пред да одлучите дали да влезете во спогодување?

Во компаративното право, особено следејќи го искуството на САД,¹⁹⁴ во фазата на истрага, постапката за спогодување во најголем број случаи е иницирана од осомниченото лице и од неговиот бранител. Таму, инсистирањето од страна на обвинителот за спогодување во оваа фаза се толкува како негова неподготвеност и немање доволно докази за поткрепа на неговото обвинение.

Загрижува и сознанието дека во одредени предмети, особено во предметите од областа на организираниот криминал и корупцијата, понекогаш, јавниот обвинител ја става „на маса“ примената на мерката притвор како средство за пазарење. Непотребно е да се напомене дека оваа практика е незаконска. Самиот факт дека ова лице покажува подготвеност да соработува со органите на прогонот говори дека во конкретните ситуации мерката притвор е непотребна и бесцелна. Дотолку повеќе, мерката притвор не треба да се проблематизира или да се иницира ниту во овие предмети, ниту во услови на прифаќање на предлог-спогодбата и изрекување на пресудата до нејзината правосилност. Со донесувањето на пресудата како резултат на прифаќање на предлог-спогодбата, таа станува правосилна, а на осуденото лице треба да му се даде упатен акт за издржување на казната, наместо да се определува притвор до стапувањето на издржувањето на казната.

Следна слабост идентификувана во однос на примената на постапката за спогодување е проблематизирањето на еднаквоста на лицата кои се согласиле да се спогодат и лицата кои одлучиле да се спроведе редовна кривична постапка, од аспект на видот и

¹⁹⁴ Види S. Saltzburg, D. Capra, "American Criminal Procedure", West Group, St. Paul, Minn., 2000, стр. 966, итн.

на висината на санкцијата. Имено, при спогодување во фазата на истрага, соодветноста и правичноста на видот и на висината на санкцијата ги оценува судијата на претходната постапка. Проблемот е во тоа што судијата на претходната постапка често нема искуство во пресудувањето, па неретко, обвинетите кои се спогодиле добиваат построга санкција отколку кога би им се судело.

Можност за отстранување на оваа недоследност е ЗКП да воведат обврска за обвинителството да достави и докази во корист на предлог-спогодбата, како и донесување упатство, а не правилник, за оцена на овие докази.¹⁹⁵ Ваквото упатство ќе му помогне на судијата на претходната постапка во оценувањето дали предложената санкција соодветствува, според видот и според висината, на казнената политика.¹⁹⁶

Друга можност е воведувањето предлог-санкција врз основа на АКМИС, односно утврдување просечна санкција која ќе ја генерира овој автоматизиран систем врз основа на сличните судски пресуди донесени од конкретниот суд, но и од другите судови во Република Македонија. Ова решение ќе овозможи изедначување на казнената политика меѓу основните судови. Единствен предуслов е детално „хранење“ на АКМИС со податоци и, доколку е можно, внесување одреден број постари пресуди, со цел базата на податоци од која ќе се генерира статистичката предлог-пресуда да биде релевантна.

Интересен податок во однос на примената на оваа постапка е фактот дека таа воопшто не била применета во фазата на оцена на обвинението. Имајќи ги предвид статистичките податоци, според кои над 95% од поднесените обвинителни акти се одобрени од страна на судијата или советот за оцена, разбирлив е трендот на неприменување на постапката за спогодување во оваа фаза.

Сепак, се чини дека штом јавниот обвинител стигнал до фазата на поднесување обвинение, обвинетото лице би требало во поголема мера да ги користи законските овластувања, па и да се изјасни за виновно, доколку навистина е, во оваа фаза.

¹⁹⁵ Во таа насока, сметаме дека донесувањето Правилник од страна на претседателот на Врховниот суд на РМ, согласно обврската предвидена во КЗ, претставува ограничување и прекршување на уставното начело за правото на судиите за слободна оцена на доказите.

¹⁹⁶ Види: Прирачник со упатства на Федералната комисија за казнување на САД (достапно на <http://www.uscc.gov/guidelines-manual/guidelines-manual>).

Немањето донесени пресуди во оваа фаза од кривичната постапка, кои се однесуваат на поднесена предлог-спогодба врз дадено признание од страна на обвинетото лице, може да говори и за практиката на недоволно внимание или интерес од страна на судот и на страните во кривичната постапка за оваа важна фаза и филтер на главната расправа.

Проблем може да биде и фактот дека во оваа фаза на судијата или на советот за оцена на обвинението му се доставува само предлог-листа на докази што се во корист на обвинителниот акт, па затоа, во случај на поднесена предлог-спогодба, овој судски орган повторно нема доволно докази врз основа на кои би ја донел својата одлука.

Тоа значи дека во ЗКП мора да се апострофира фактот дека поднесената предлог-спогодба мора да се темели врз факти и врз докази, особено имајќи го предвид начелото на законитост, според кое јавниот обвинител е должен целосно да го расветли кривичноправниот настан и, со тоа, да го спроведе кривичното гонење.

Во поглед на признание дадено во текот на главната расправа, интересна е поделбата на доказите што ја прави ЗКП, односно, обврската за судот да ја редуцира доказната постапка преку изведување само на доказите кои се однесуваат на видот и на висината на кривичната санкција. Оваа теоретска поделба не е издржана во практиката и, во таа насока, сметаме дека е потребна одредена корекција во ЗКП со цел судот да биде овластен самостојно да одлучува кои од предложените докази, потребни за донесување правична и правилна пресуда, ќе ги изведе, тргнувајќи од фактот дека веќе е докажано дека обвинетото лице го сторило кривичното дело.

Правото на оштетениот може во голема мера да биде инхибирачки фактор, особено имајќи го предвид, на пример, генералното упатство за обвинителите во Србија, каде при донесувањето на одлуката дали да се спогодат, обвинителите првенствено треба да ги имаат предвид интересите на оштетеното лице. Ваквото врзување на постапката за спогодување со оштетеното лице во голема мера е неправилно бидејќи јавното обвинителство ги гони сторителите на кривични дела првенствено поради заштита на јавниот интерес, а дури потоа ги зема предвид интересите на оштетените лица. Во таа насока, сметаме дека при донесувањето одлука дали да гони, дали и како да се спогоди со обвинетото лице, обвинителството мора во прв план да го има интересот на општеството за гонење и за сузбивање на криминалот,

па потоа, интересот на сторителот на кривичното дело, во насока на негова ресоцијализација, а дури на крајот, интересите на оштетеното лице кое, впрочем, може да го оствари своето имотноправно побарување и во граѓанска парница. Во последниот случај, посебна помош на оштетеното лице е кривичната пресуда која ја добива во мошне краток период, што му овозможува во разумно време да го наплати отштетеното побарување добиено во граѓанска парница.

Конечно, судот има клучна улога во однос на правилната примена на постапката за спогодување и во однос на целосната заштита на правата на осомниченото, односно, обвинетото лице. Судот е тој што може и е должен да оцени дали признанието е свесно, доброволно, и дали предложената санкција е правична. Во таа насока, при оцената на предлог-спогодбата или признанието дадено од страна на обвинетото лице во текот на главната расправа, судот треба да биде критичен, разборит и секогаш насочен кон заштита на правата на лицето што го испитува. Тоа значи дека во оваа постапка, судот треба да биде активен субјект и активно да оценува и испитува дали се работи за „жртвен јарец“ или за вистинскиот сторител кој свесно и доброволно се согласил да се спогоди во насока на забрзување на непријатниот период додека трае кривичната постапка.

Начините за спроведување на оваа активна улога на судот се практично неограничени. Значи, судот има полно овластување да му постави какво било прашање на обвинетото лице или да побара какво било разјаснување на определени факти од страна на обвинетото лице. Само ваквата активна улога на судот може да ги осуети и отстрани можните злоупотреби или неправилната примена на одредбите од ЗКП кои ја уредуваат постапката за спогодување.

За остварување на оваа цел, судијата неизбежно мора да се потпре и на бранителот кој мора да биде професионален и искрен со својот клиент, и не смее да му ветува нешто што законски не може да се оствари, ниту да постапува на штета на еден клиент со цел да оствари корист за друг клиент.¹⁹⁷

197 Практиката кога еден бранител свесно постапува на штета на својот клиент, со цел друг клиент да добие пониска санкција, е критикувана во едно истражување спроведено во Англија. Притоа, се смета дека Одборот за етика при Адвокатската комора мора да ја осуети ваквата злоупотреба, што би претставувало основ за постоење кривична одговорност на бранителите. Види М. McConville, "Plea Bargaining: Ethics and Politics", *Journal of Law and Society*, Vol. 25, no. 4, 1998, стр. 570 и др.

14. ПРИМЕНА НА МЕРКИТЕ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПРИСУСТВО

ЗКП предвидува цел каталог мерки за обезбедување присуство преку една генерална одредба според која приоритет во примената треба да имаат полесните мерки за обезбедување присуство, доколку со нив може да се исполни целта поради која тие се определуваат.

ЗКП ги предвидува следниве мерки за обезбедување присуство: покана, мерки на претпазливост, приведување, лишување од слобода, задржување, гаранција, краткотраен притвор, куќен притвор и притвор.¹⁹⁸ Покрај примената на секоја од овие мерки засебно, македонскиот законодавец предвидел и комбинација од повеќе мерки, освен во случаите кога се определува најстрогата мерка.

14.1. ПРИМЕНА НА МЕРКАТА ПРИТВОР

Од сите мерки за обезбедување присуство, забележливо е дека судовите посебно внимание обрнуваат само на мерката притвор. Тоа значи дека уписниците во судот посебно ги обележуваат само притворските предмети, додека во уписниците за останатите предмети забележливо е дека другите мерки за обезбедување присуство често не се евидентираат. Ваквата практика на судот не

¹⁹⁸ Како мерки на претпазливост, нашиот законодавец предвидува: забрана за напуштање на живеалиштето, односно, престојувалиштето; обврска на обвинетиот да се јавува повремено на одредено службено лице или кај надлежен државен орган; привремено одземање патна или друга исправа за преминување на државната граница, односно, забрана за нејзино издавање; привремено одземање возачка дозвола, односно, забрана за нејзино издавање; забрана за посетување определено место или подрачје; забрана за приближување или воспоставување, односно, одржување контакти и врски со определени лица и забрана за преземање определени работни активности кои се поврзани со кривичното дело.

овозможува целосна слика за примената на овие мерки. Сепак, таа е и оправдана во одредена мера, имајќи го предвид фактот дека притворот е најстрогата мерка за обезбедување присуство, па затоа, не може да им се земе за зло на домашните судови што за неа водат посебна грижа. Забелешката во оваа насока се однесува на фактот дека останатите мерки за обезбедување присуство не се соодветно детектирани во рамките на судската практика.¹⁹⁹

Може да се заклучи дека примената на притворот, како најстрога мерка за обезбедување присуство, не е преголема во однос на целокупниот број активни предмети пред основните судови во Република Македонија.

Табела 4. Број на притворени лица

Подрачје на ВЈО	2011 год.	2012 год.
СКОПЈЕ	365 (55,5%)	419 (57,1%)
БИТОЛА	127 (19,3%)	150 (20,4%)
ШТИП	68 (10,3%)	78 (10,6%)
ГОСТИВАР	97 (14,7%)	86 (11,7%)
ВКУПНО	657	733

Во таа насока, на пример, во најголемиот суд во Република Македонија, Основниот суд Скопје 1 во Скопје, од вкупниот број нови предмети во 2011 година (3.930), една десеттина (352) се притворски предмети. Во овој суд, слична е состојбата и со примената на притворот во текот на истрагата, каде само 140 од вкупно 1.423 водени истраги биле притворски.²⁰⁰

Перцепцијата се менува доколку се согледа видот на кривичните дела за кои се применува притворот. Во таа насока, доколку се анализираат посериозните кривични дела, се добива драстично поинаква слика, при што во овие случаи, притворот се јавува како

¹⁹⁹ Она што загрижува е немањето целосен увид и контрола во која мера судот ги применува останатите мерки. Дотолку повеќе, оваа практика на судовите би требало да се промени и поради фактот дека согласно одредбите на ЗКП, дозволено е полесните мерки за обезбедување присуство да се комбинираат.

²⁰⁰ Види B. Misoski, "Protection of the Right to Bail as a Derived Human Right from The Article 5 of the ECHR in Macedonia", SEE-LAW NET: Networking of Lawyers in Advanced Teaching and Research of EU Law Post-Lisbon Outcome of the SEE Graduates EU Law Teaching & Research Academy Collection of Papers, Saarbrucken, Germany, 2013, стр. 157-158

доминантна и единствена мерка за обезбедување присуство. Ова е особено случај во предметите што се водат пред специјализираното одделение за гонење сторители на кривични дела од областа на организираниот криминалитет и корупција, каде скоро без исклучок, на сите осомничени, односно, обвинети лица им се определува мерката притвор за обезбедување на нивното присуство.²⁰¹

Табела 5. Број на притворени лица за 2012 година во предметите во надлежност на ЈО за организиран криминал и корупција (податок од ЈОРМ)

ПРИТВОРЕНИ ЛИЦА ВО 2012 ГОД. ВО ПРЕДМЕТИТЕ ПРЕД ОЈО ЗА ОКК		
Вкупно	Притвор	Куќен притвор
188	181 (96,2%)	7 (3,7%)

Во овие случаи забележлив е трендот на примарно вреднување на тежината на кривичното дело како главен или единствен критериум за судот при донесувањето на одлуката за примена на мерките за обезбедување присуство, спротивно на практиката на Европскиот суд за човекови права. Имено, ЕСЧП има изградено став дека примената на мерките за обезбедување присуство не смее да се врзува со тежината на кривичното дело.²⁰² Тоа значи дека и покрај фактот што во конкретниот случај може да станува збор за тешко кривично дело, оваа околност не би требало да има единствено или клучно значење за судот при одлучувањето која мерка за обезбедување присуство да се примени. Ова тврдење се темели врз фактот што мерките за обезбедување присуство првенствено се темелат врз околностите кои се во тесна врска со личноста на обвинетото лице, а дури потоа, судот треба да ја земе предвид тежината на кривичното дело.

Покрај тежината на кривичното дело, која се јавува како прикриен основ за определување на притворот, од спроведеното истражување евидентно е дека во најголем број од случаите, како основ за притворот се јавува ризикот од бегство, додека опасноста од злоупотреба на

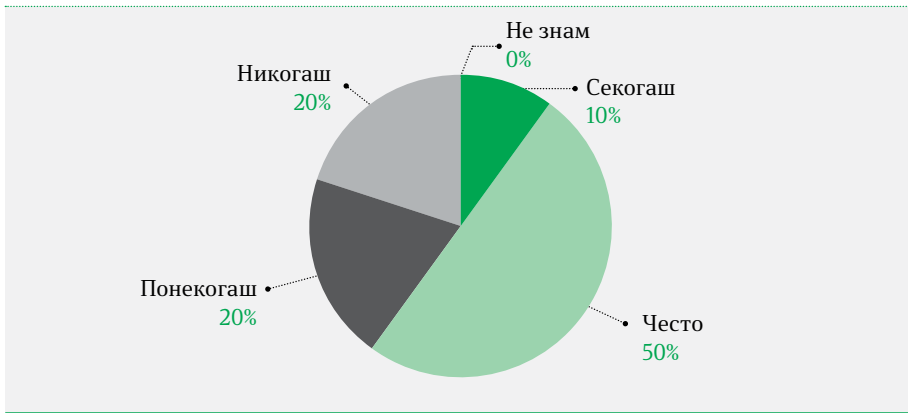
201 Види Г. Бужаровска и др., „Притвор пред судењето, Национална пракса и меѓународни стандарди“, ОБСЕ, Скопје, 2008 год., стр. 23-24

202 Види ги, на пример, пресудите: *Caballero v. UK*, параграф 18-23 (достапно на <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58458>); *Stögmüller v. Austria*, параграф 26-28, (достапно на [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101358#{"fulltext":\["Stögmüller"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101358#{)); или *Letellier v. France* (достапно на <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57678>)

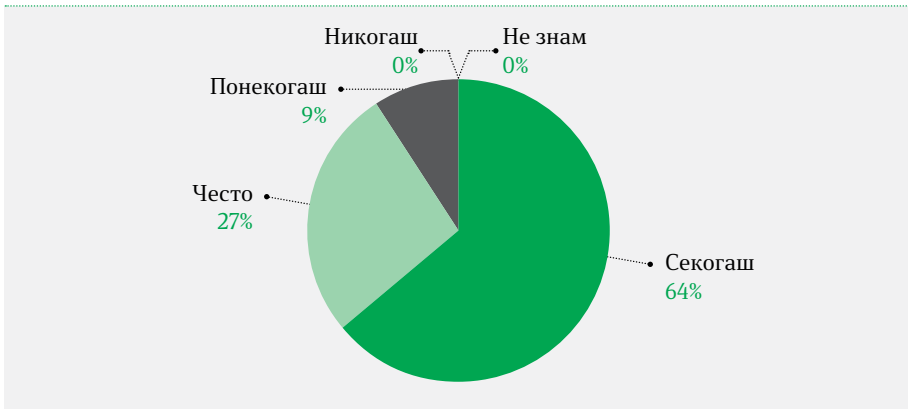
доказите и можноста за влијаење врз сведоците имаат помало значење. Интересно е што влијанието на јавноста се појави како уште еден прикриен основ според кој судот честопати одлучува дали постои потреба за примена на мерката притвор.

Со оглед на големата засегнатост на јавноста при определувањето на притворот, може да се говори и за уште една тенденција, односно, за преоценување на потребата за воведување на овој основ во ЗКП како четврти основ за определување притвор. Сепак, оваа интервенција во ЗКП не смее да се направи без претходна поопсежна анализа.

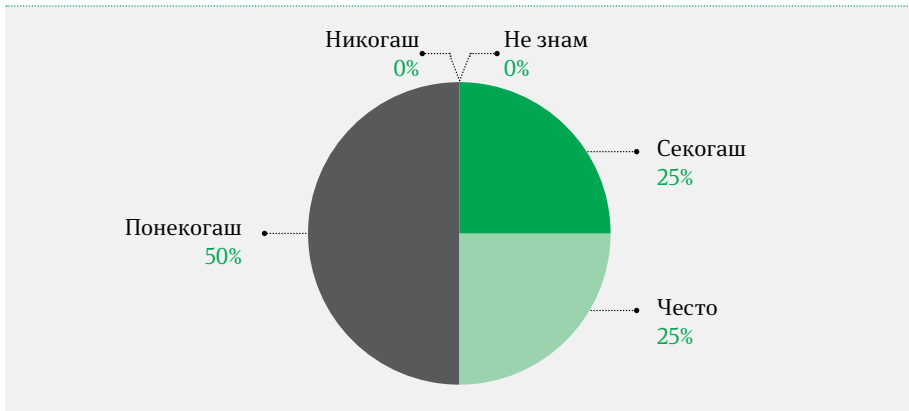
Јавно мислење

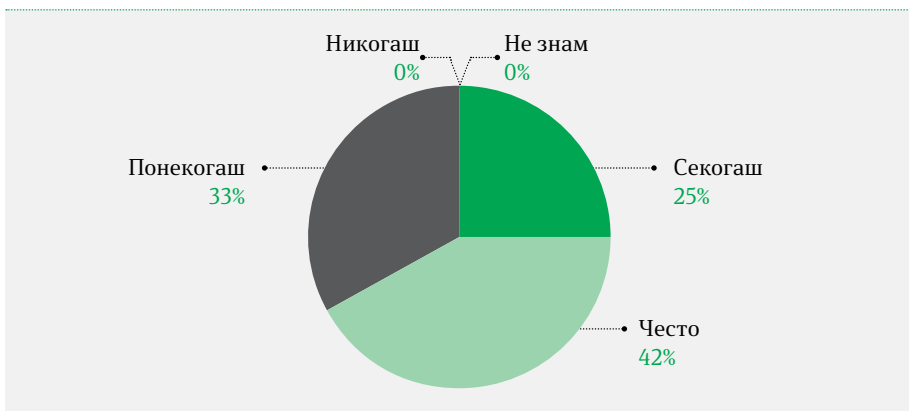
Ризик од бегство на лицето

Можност за злоупотреба на докази

Можност за влијаење врз сведоци

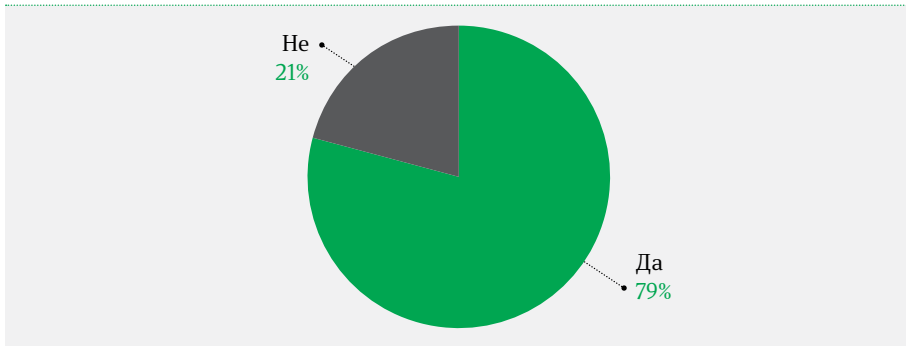

Постојат повеќе причини за рестриктивен приод кон примената на мерката притвор. Најзначајната од нив е дека оваа мерка во голема мера го нарушува правото на одбрана на обвинетото лице. Тоа значи дека во случаите кога лицето е во притвор, во голема мера, не е во можност активно да учествува во кривичната постапка. Дотолку повеќе, во многу случаи притворените лица го перципираат и го доживуваат притворот како санкција. Од друга страна, и органите на прогонот, свесни за оваа перцепција, честопати го користат притворот како средство за заплашување, па дури и одмазда кон лицата против кои се води кривичната постапка.

Во таа насока, покрај овие забелешки, еден од дополнителните аргументи, кои му се припишуваат на притворот, се и лошите услови во кои се применува оваа мерка. Притоа, покрај лошите услови во објектите каде се спроведува притворот, испитаниците

ги наведуваат и лошата исхрана, прекубројноста на притворените лица, како и непостоењето ефикасен систем за социјализација или ресоцијализација на притворените лица, во насока на конструктивно искористување на времето поминато во притвор.

Дали наидувате на проблеми во врска со материјалните услови во притворот (хигиена, ќелија, храна и сл.) ?

Токму затоа, две решенија се наметнуваат како излез од оваа состојба. Првото е поскапо и подразбира изградба на нови капацитети со што би се подобриле условите во кои се издржува притворот, а второто упатува на примена на притворот само во исклучителни случаи, како и истовремено работење на подобрување на условите за намалениот број притворени лица.

За подобрување на оваа состојба, нужно е да се воведат дополнителни механизми на судовите кои би значеле зголемена контрола и мониторинг врз примената на притворот, со што тој би се применувал само во законски предвидените случаи и по исклучок, додека во сите останати случаи, присуството на обвинетото лице би се остварило преку примена на полесните мерки.

14.2. ПРИМЕНА НА ПОЛЕСНИТЕ МЕРКИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПРИСУСТВО

Примената на полесните мерки за обезбедување присуство има најголем придонес токму во случаите кога истекуваат роковите за максимално траење на притворот, па во овие случаи, притворот најчесто се заменува со куќен притвор.

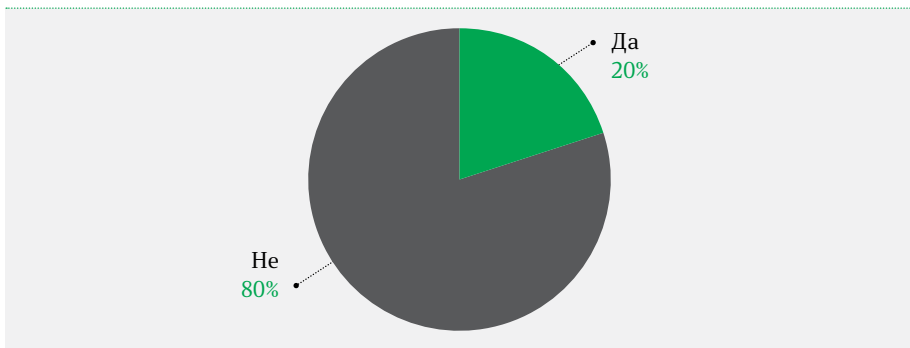
Освен куќниот притвор кој, на пример, во 2012 година бил определен за околу 10% од притворените лица,²⁰³ останатите мерки

²⁰³ Види Годишен извештај на ЈОРМ за 2012 год., стр. 12

за обезбедување присуство се карактеризираат со поретка примена. Така, судовите многу ретко ја определуваат мерката гаранција, додека од другите полесни мерки за обезбедување присуство, единствено мерката куќен притвор има малку поголема фреквенција.

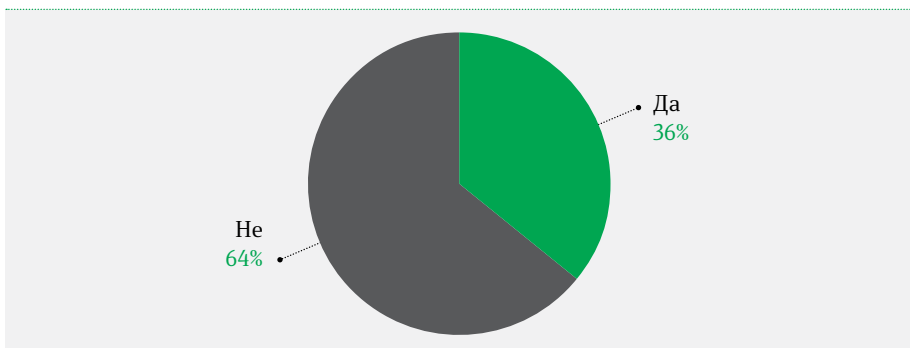
Во таа насока, интересен е и податокот дека во практиката, субјектите во постапката гаранцијата воопшто и не ја перципираат, па дури и кога таа се предлага, тие се водат согласно востановената практика од стариот ЗКП, односно, гаранцијата се применува само во случаите кога е определен притвор.

Дали, во практиката, често сте предлагале гаранција?

Дополнителен проблем претставува и перцепцијата дека при предлагањето полесни мерки, судот не ги зема доволно предвид доказите од страна на бранителот, па оттука бранителите се обесхрабени да поднесуваат вакви предлози.

Дали, во практиката, се посветува адекватно внимание на вашиот предлог за определување гаранција?

Причините за ретката примена на гаранцијата²⁰⁴ во практиката на судовите во Република Македонија се поврзуваат со повеќе формални и практични проблеми.

14.3. ПРЕДЛОЗИ ЗА ПОГОЛЕМА ПРИМЕНА НА ПОЛЕСНИТЕ МЕРКИ ЗА ОБЕЗБЕДУВАЊЕ ПРИСУСТВО НАМЕСТО МЕРКАТА ПРИТВОР

Покрај надминувањето на најголемите пречки за примена на *гаранцијата*, кои беа лоцирани, пред сè, во одредбите од претходниот ЗКП каде оваа мерка беше предвидена како заменска мерка за притворот, и тоа само во услови кога притворот е определен поради опасност од бегство, се чини дека во практиката оваа мерка е подзаборавена.

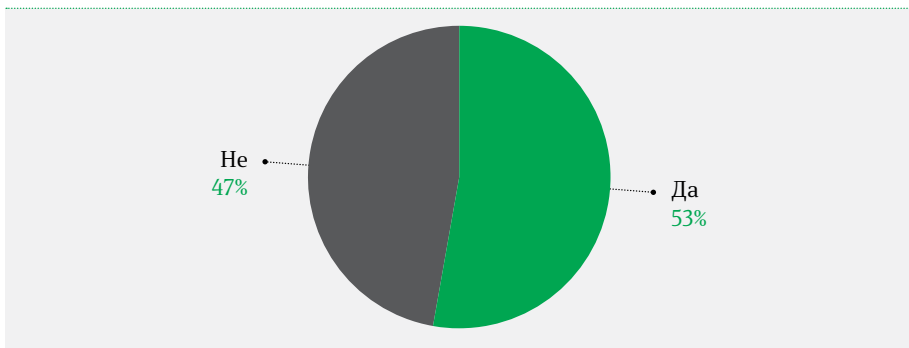
Во таа насока, новиот ЗКП има направено поголеми, можеби тектонски чекори во унапредување на оваа мерка кои се карактеризираат со понапредни законски решенија. Најзначајната промена се лоцира во предвидувањето законска можност гаранцијата да се определи самостојно, и тоа врз два основа кои се однесуваат и на определување на мерката притвор (чл. 150 од ЗКП). Ваквата законска можност, всушност, им дава опција на судовите да ја применат гаранцијата независно од примената на најстрогата мерка, доколку постои опасност од бегство на осомниченото, односно, обвинетото лице, или доколку постои опасност ова лице да го доврши започнатото дело, да го повтори или да го стори кривичното дело со кое се заканувало.

Дополнително решение што треба да ја зголеми примената на гаранцијата е законската можност за определување дополнителни мерки на претпазливост при определувањето на гаранцијата (чл. 150 ст. 5 од ЗКП). Целта на ова решение е преку индивидуализирање на мерките, судот да изнајде најсоодветен збир мерки кои адекватно ќе го обезбедат присуството на обвинетиот во текот на кривичната постапка, со минимално ограничување на неговото право на слобода.

²⁰⁴ На пример, во периодот 2000 - 2011 год., притворот бил заменет со гаранција од страна на кривичниот совет при најголемиот суд во РМ, Основниот суд Скопје 1, само за 75 притворени лица. Види подетално Г. Бужаровска и Б. Мисоски, „Гаранцијата како мерка за обезбедување присуство – легислативни и практични аспекти“, Четврти скопско-загребски колоквиум, Правен факултет Скопје, 2013 год., стр. 151-172

Сепак, се чини дека практиката сè уште не е свесна за ова решение, па од добиените податоци од истражувањето, може да се заклучи дека дополнителните мерки на претпазливост се применуваат со половичен ефект.

Дали, во практиката, при определувањето на гаранцијата, судот определува и некои дополнителни мерки на претпазливост?

Во насока на подобрување на законската поставеност на гаранцијата е и можноста за промена на висината на гаранцијата во текот на кривичната постапка (чл. 151 од ЗКП). Идејата зад ова решение е зголемување на примената на гаранцијата на тој начин што таа станува пофлексибилна во однос на промените на имотната состојба на гарантот или на обвинетото лице. Тоа значи дека во случај на промена на финансиската состојба на овие лица во текот на кривичната постапка или во услови на пронаоѓање нови докази, кои би влијаеле врз видот и врз висината на финансиското обезбедување на гаранцијата, судот нема да мора задолжително да ја укинува оваа мерка, туку има слобода за преоценување на соодветното финансиско обезбедување на гаранцијата.

На крајот, можеби најзначајните измени во поглед на оваа мерка се лоцираат во јасното законско уредување на начините за враќање и / или пропаѓање на гаранцијата (чл. 152 и 153 од ЗКП). Па така, таа се враќа само во два случаја што всушност, значат еден – завршување на кривичната постапка. Имено, гаранцијата се враќа во случај на донесување ослободителна пресуда, кога кривичната постапка е запрена или кога судот го одбил обвинението, или во случај кога судот изрекол казна затвор, па гаранцијата се враќа во моментот кога осуденото лице почнува да ја издржува казната.

Во сите останати случаи, гаранцијата пропаѓа, со што се додава дополнителен критериум на сериозност и рестриктивност на оваа мерка. Ова значи дека преку одредбите за пропаѓање на гаранцијата,

ЗКП го зазема ставот дека во практиката оваа мерка не би можела да се третира несериозно, како начин за купување време од страна на обвинетите лица на слобода и како изигрување на целта на гаранцијата. На тој начин, судот воведува механизам со кој ја санкционира злоупотребата на довербата од страна на обвинетото лице на кое му се дозволило да се брани од слобода во текот на кривичната постапка.

Конечно, во рамките на законските доуредувања на мерката гаранција, во ЗКП јасно се утврдува и надлежниот судски орган должен да ја применува оваа мерка (чл. 154 од ЗКП).

Сепак, и покрај ваквите законски подобрувања, причините за непримената на гаранцијата сè уште се присутни и очигледни. Имено, на почетокот е јасно дека за правилно донесување на одлуката за тоа која мерка најсоодветно ќе го обезбеди присуството на обвинетото лице во текот на кривичната постапка, судовите немаат доволно податоци за личноста на ова лице, ниту имаат продлабочени сознанија за неговиот семеен статус, општествена позиција, или за неговата реална имотна состојба. Односно, судовите немаат податоци што се однесуваат како на личноста така и на нејзиното социјално милје.

Непостоењето механизми кои би му помагале на судот при согледувањето и контролирањето на личните и имотните состојби на осомниченото, односно, обвинетото лице при определувањето на оваа мерка, како и во текот на кривичната постапка, се јавува како битен ограничувачки фактор во практичната примена на гаранцијата и на останатите полесни мерки за обезбедување присуство.

Оттука, евидентна е практиката, во услови на немање вистински податоци за лицето на кое му се определуваат овие мерки во текот на кривичната постапка, судот само да ги преповторува аргументите од претходно донесените решенија со кои се определуваат мерките за обезбедување или со кои се продолжува траењето на мерката притвор. Токму оваа практика беше санкционирана и од страна на ЕСЧП во предметот *Василковски и османашкиџе*,²⁰⁵ кога Судот во Стразбур утврди повреда на правата на притворените лица бидејќи националниот суд, при оцената на основаноста на притворот, не вложил доволно напор ниту дал соодветни образложенија за причините за продолжувањето на оваа мерка.

205 Достапно на [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101358#{"itemid":\["001-101358"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-101358#{)

За олеснување на оваа состојба, потребно е поврзување на базите на податоци што различни органи ги водат за граѓаните. Па така, за пофреквентна примена на гаранцијата, неопходна е соработка помеѓу МВР, судовите, Централниот регистар на РМ, Катастарот на недвижности, како и Кредитното биро, со што во услови на достапност на овие бази на податоци, судот ќе има поголем увид во личноста и во социјалното милје на лицето за кое одлучува дали треба да се брани од слобода во текот на кривичната постапка. Конечно, за правилно информирање на судот, потребно е да се воведат посебна служба која ќе биде задолжена да му ги достави овие податоци на судот. Оваа служба треба да го следи примерот на службите во Англија и во САД²⁰⁶ и може, како поевтино решение, да се приклучи кон судиите за извршување на санкциите, кои покрај извршувањето на санкциите, би биле задолжени и за изработка на профилот на обвинетите.

Дополнителен проблем во примената на гаранцијата и на *меркиите на претпозливост* е неможноста за ефикасна контрола и надзор врз нивната правилна примена, како и врз можните изигрувања на овие мерки. Токму од овие причини, потребно е да се воведат посебна агенција или посебен дел од МВР кој ќе се занимава исклучиво со вршење надзор врз овие мерки, а не надзорот да биде должност на судот или на МВР, притоа без полицајците да имаат целосен увид и контрола на што тоа вршат надзор. Односно, при вршењето на надзорот, надлежниот орган е должен да има блиска координација со органот што ја определил оваа мерка, со цел остварување вистински и делотворен надзор.

Во таа насока, како дополнителна излезна ситуација може да се препорача и воведување нови и посовремени мерки на претпазливост, како на пример, електронски надзор,²⁰⁷ обврска за посетување третмани за одвикнување од зависност или агресија, воведување на т.н. „*halfway houses*“,²⁰⁸ како начини за давање помош и групна

206 Види А. Hucklesby, "Bail Support Schemes for Adults", *The Policy Press*, 2011, стр. 20; M. VanNostrand, G. Keebler, "Pretrial Risk Assessment in the Federal Court", *Federal Probation, Journal of Correctional Philosophy and Practice*, Vol. 73, no. 2, 2009 (достапно на <http://www.uscourts.gov/viewer.aspx?doc=/uscourts/FederalCourts/PPS/Fedprob/2009-09/index.html>)

207 Види ги позитивните карактеристики на оваа мерка, на пример, кај M. Nellis, "The Electronic Monitoring of Offenders in England and Wales, Recent Developments and Future Prospects", *British Journal of Criminology*, Vol. 31, no. 2, 1991, стр. 167

208 Види M. Dhimi, "Conditional Bail Decision Making in the Magistrates' Court", *The Howard Journal*, 2003, Vol. 43, no. 1, стр. 27 и 39; A. Hucklesby, "Police Bail and the Use of Conditions", *Criminology and Criminal Justice*, 2001, 1, стр. 441 и 452

ресоцијализација и слично. Сепак, очигледно е дека во оваа насока, потребно е и заживување на досегашните мерки преку зголемена интеракција меѓу владините активности и НВО секторот, како и доделување доволно и адекватни финансиски ресурси за правилна примена на мерките за претпазливост во РМ.

Како дополнителни практични проблеми се јавуваат и неизвесноста или неможноста за одземање на имотот што е даден во услови на пропаѓање на гаранцијата, и ограничената повторна употребна вредност на овој имот. Поради овие факти, судовите честопати ја перципираат гаранцијата, особено имотот од пропаднатите гаранции, како т.н. „*мртвов имот*“, односно, како имот без можност за повторна употреба. Во оваа насока, треба да се зголеми ажурноста на Агенцијата за управување со одземен имот и да се предвиди можноста пропаднатиот имот да го користат социјално загрозените лица или државните органи.²⁰⁹ Во таа насока, имотот од пропаднатите гаранции, во определена мера, може да ја финансира и примената на мерките на претпазливост наведени погоре.

Конечно, до проблеми во практиката доведува и законската одредба со која се определува дека гаранцијата се враќа само во услови на донесување пресуда во која е изречена казна затвор. Во оваа насока, треба да се отстрани правната празнина во случаите на донесување полесни санкции, како на пример, парична казна или алтернативна мерка, на тој начин што ЗКП ќе предвиди можност, кај полесните санкции, гаранцијата да може да се врати во моментот кога пресудата станува правосилна, како полесно решение за осуденото лице. Ова е во насока на прифаќање на правилото *in dubio pro reo*, односно, судот прифаќа полесна обврска за осуденото лице, особено имајќи ги предвид ситуациите кога, понекогаш, за да ја плати паричната казна или да ја надомести причинетата штета, по правосилноста на пресудата, осуденото лице треба да ги искористи средствата дадени како обезбедување кај мерката гаранција.

Во однос на останатите мерки за обезбедување присуство, евидентно е дека новиот ЗКП во голема мера ги отстранува воочените недоследности во практиката што се однесуваат на лишувањето од слобода и примената на мерката притвор.

²⁰⁹ Слично на практиката во Италија, види Б. Ветори, В. Камбовски и Б. Мисоски, „Спроведување конфискација на приноси од кривични дела“, Прирачник за практичари, ОБСЕ, Скопје, 2011 год., стр. 24-25; како и В. Vettori, „Tough on Criminal Welth. Exploring the Practice of Proceeds from Crime Confiscation in the EU“, Doodrecht, Springer, 2006, стр. 79-83

Затоа се предвидени јасни одредби за примена на **крајкоипраен ипритвор**, а се доуредува и постапката за прием и евидентирање на притворените лица. За зголемување на заштитата на правата на овие лица, се воведува посебен полициски орган што може да го врши приемот на овие лица (службеник за прифат).

Сепак, од практиката очигледно е дека службеникот за прифат не е доволно обучен, ниту располага со доволно знаења кои би му овозможиле да функционира како вистински гарант на правата на лицето лишено од слобода. Имено, се јавува спротивна практика кога овие лица се само параван за заштита на полициските службеници кои ги спроведуваат овие мерки, односно, служат само како евентуална минимална корекција на постапките на полициските службеници при примената на овие мерки, а не како вистински чувари на правата на лицата лишени од слобода. Токму затоа, потребно е да се воведат посебни стандарди и обука за службениците за прифат, во насока на осуетување на евентуалните кршења на правата на лицата лишени од слобода, и да се предвидат реални механизми на реакција на службеникот за прифат во насока на ограничување на евентуални злоупотреби на правата.

Одредени проблеми во практиката се согледуваат и во примената на најпопуларната „полесна“ мерка за обезбедување присуство – **куќен ипритвор**. Имено, и покрај фактот дека по нејзиното воведување во ЗКП оваа мерка добива посебна актуелност, тоа не се должи на вистинските цели на мерката, туку на нејзината неправилна примена во практиката. Всушност, куќниот притвор е малку популарен затоа што често се применува во услови на истекување на законски предвидените рокови за максимално траење на притворот или во услови на немање доволно основи за определување притвор, и се применува како замена за полесните мерки.²¹⁰

210 Заднината е едноставна: еден ден притвор или куќен притвор се изедначува со еден ден затвор. Па така, лицата против кои се води кривична постапка имаат двојна добивка во услови на извесност на определување казна затвор. Имено, времето додека трае кривичната постапка се пресметува во ефективната казна, а реално лицето ужива во комозијата на неговиот дом што, на некој начин, претставува еден вид изигрување на правдата. Од друга страна, оваа практика има додадена вредност и за судот бидејќи лицето против кое се води кривичната постапка е присутно, односно судот применува една релативно рестриктивна мерка бидејќи преку МВР се овозможува определена присилба врз ова лице да не го напушта домот, а од друга страна, тој има доволно обезбедување кога не постојат доволно докази за исполнување на основите за примена на притворот.

Причините зад ваквата практика лежат во фактот дека ЗКП не предвидува дополнителни формални критериуми за примена на мерката куќен притвор. Во компаративното право, причините се поврзани со законските основи предвидени во КЗ за примена на куќниот притвор, односно, тешка или хронична болест, старост или бременост.

Токму затоа, сметаме дека е нужно во ЗКП да се имплементираат овие дополнителни услови, со што би се намалила примената на куќниот притвор, а би се зголемила примената на гаранцијата и на полесните мерки за обезбедување присуство.

15. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

- » Истражувањето ги потврди почетните тези дека домашното право и практика, главно, се усогласени со европските стандарди за правично судење и за правата на одбраната, но за да бидат правата реални и ефикасни, а не само теоретски и илузорни, потребно е унапредување на механизмите кои ќе гарантираат нивно остварување во практиката. Од споредбените студии се гледа дека тоа не едноставна задача, но многу може да се научи од компаративното право и практика.
- » Статистиките и анализите покажуваат дека полицијата не само што има фактички монопол врз истрагите туку е и клучен играч во целиот казненоправен систем од кого најмногу зависи кој и дали ќе одговара за сторено кривично дело. Најголем број сторители никогаш не се откриени, а речиси сите пријавени подоцна се обвинети и осудени.
- » Подреденоста на јавното обвинителство и на судовите и нивното потфрлање во улогата на заштитници на законитоста и на слободите и правата сериозно го доведуваат во прашање нивниот легитимитет поради недоволните кадровски и институционални капацитети, но и поради сериозните проблеми на нивната самостојност и независност од извршната власт.
- » Востановувањето истражни центри на јавното обвинителство е битен предуслов за забрзување на истрагите, надминување на монополот на полицијата врз кривичните истраги и за ублажувањенахиерархискиот дуализам кај криминалистичката полиција.

- » Од анализата на официјалните статистики се изведува заклучок дека борбата со криминалот треба да започне токму од создавањето статистички и други инструменти кои ќе дадат точна претстава за неговите појавни форми, состојбата и движењата, но и за системските и функционалните слабости на казненото правосудство.
- » Освен во случаи каде конспиративноста е нужна за собирање докази за најтешки кривични дела, осомничениот треба да се извести дека против него е поведена истражна постапка за да може да има соодветна и доволна прилика да се брани од обвиненијата.
- » Во практиката, правото на контакт и советување со адвокат пред и за време на првото испрашување е дисфункционално. Мора да се обезбеди механизам за полесен пристап до бранител преку шема на вистински дежурни бранители, на сметка на државата. Во таа насока, свој придонес и удел треба да има и Адвокатската комора на РМ, а трошоците за дежурните адвокати треба да бидат на товар на Буџетот на РМ.
- » Треба да донесе одредба со која осомничениот нема да може да се испрашува надвор од полициска станица, освен во итни случаи каде постои опасност од одлагање, во смисла на загрозување на животот или имот од поголем обем.
- » Треба да се обезбеди можност осомничените да се советуваат со адвокатот насамо, пред и за време на испитувањето. За таа цел, во сите полициски станици и во јавното обвинителство треба да се обезбедат посебни простории за советување со бранителот, како предуслов за доверливост на комуникациите.
- » Во полициската и во обвинителската постапка, судот не треба да одлучува за поставувањето бранител по службена должност и бранител за сиромашни, туку органот што ја води постапката, односно полицијата или јавното обвинителство. Постојното нормативно решение очигледно е некритички преземено од стариот Закон, со доминантна улога на судот уште во претходната постапка, што не одговара на новиот модел и е крајно непрактично, па сигурно негативно ќе се одрази врз правото на пристап до бранител и затоа мора да се ревидира.

- » Да се создадат технички услови за имплементација на решението на ЗКП според кое надлежниот јавен обвинител и Народниот правобранител на РМ треба да имаат постојан и директен увид во информатичкиот систем на МВР за лицата лишени од слобода и задржани во полиција.
- » Да се воведат обврски осомничените задолжително да се поучат на правото на бесплатна помош од бранител, и тоа да биде дел од пишаната листа на поуки за правата.
- » Пристап до бранител за сиромашни треба да се обезбеди во сите критични фази на постапката против лицето, почнувајќи од распитот во полиција.
- » Финансиските критериуми за право на бесплатен бранител за сиромашни треба да се поедностават по примерот на Франција и на други европски држави.
- » Мора да се обезбеди соодветна контрола на судот врз адекватноста и стручноста на помошта што ја даваат адвокатите по службена должност. Надоместот на овие адвокати платени од државата, исто така, мора да биде правичен за да стимулира професионалност и ефективност на одбраната.
- » Зголемењот ангажман на адвокатите како бранители во реформираната кривична постапка, бездруго, ќе има сериозни финансиски импликации. Треба да се разгледа можноста за формирање економичен систем на јавни адвокати, како и за афирмација на *pro bono* одбраната.
- » Треба да се поддржи напорот на Адвокатската комора на РМ да востанови сопствен придонес во бесплатната правна помош врз основа на *pro bono* активности на адвокатите што, само по себе, укажува на афирмативна *pro bono* политика и на одредена посветеност на лидерството на Адвокатската комора кон овој проект. Добро би било да се следат некои од примерите на странските адвокатски комори за пропишување на пожелен број минимум часови на *pro bono* активности за сите адвокати.
- » Да се предвиди право на адвокатот да ги провери условите на притвор на осомничениот и за таа цел, да има пристап до местото каде што е притворено лицето. Ваквото решение ќе придонесе за зголемување на улогата на адвокатот и за подобрување

на условите во полициските станици за задржување и во истражните затвори, како и за намалување на можноста за злоупотреби.

- » Резултатите од лекарските прегледи, како и изјавите што на медицинскиот персонал му ги дало осомниченото лице кое се жали на постапувањето во полиција треба написмено да се забележат и да бидат достапни за задржаното лице и за неговиот бранител.
- » Судијата, кој одлучува за законитоста на лишувањето од слобода или за другите дејствија или мерки преземени против осомничениот, мора лично да ги сослуша осомничениот и сите други лица вклучени во наводните пречекорувања, и треба да ги собере сите други релевантни докази.
- » Иако, нормативно гледано, се чини дека одредбите што се однесуваат на информирањето на обвинетиот за неговите права се во согласност со меѓународните стандарди, практиката покажува дека, честопати, полицијата не ги почитува овие обврски.
- » Правото на информирање за правата не смее да се сведе само на теоретско право, односно, во практиката не смее да се случува органите на постапката рутински да не ги информираат лицата за нивните права или да не им објаснуваат што значат тие права.
- » Битно е да се развијат стандардизирани форми за информирање на обвинетите за нивните права, и тоа, на начин разбирлив за нив. Ова ќе се обезбеди преку вградување на одредба во ЗКП за т.н. „листа на правата“ која ќе се формулира според основите поставени во Директивата на ЕУ за правото на информирање во кривичните постапки.
- » Да се востанови ефикасен механизам за проверка дали обвинетите се почуени за правата. Како проблематично се покажува и тоа што, во практиката, органите на постапката не проверуваат дали обвинетиот навистина ги разбрал неговите права. Оттука, посебно е битно да се преземат чекори со кои ќе се обезбеди и ќе се провери дека лицето навистина ги разбрало правата.

- » Со оглед на тоа што полицијата и обвинителството се оние што ги имаат ресурсите и овластувањата за водење истраги и за прибирање докази, од критичко значење за одбраната е да има увид во доказите прибрани од овие органи, како во смисла на моментот кога одбраната има увид така и во смисла на опсегот на увид кој ѝ се дава.
- » Иако согласно законските одредби, јавниот обвинител е должен да го запознае обвинетиот со доказите што ги прибавил против него во истрагата, и да му ги открие доказите за кои дознал, а кои може да бидат од полза за одбраната, во практиката, обвинителството ќе одреди дали определен доказ ќе биде вклучен во досието. Оттука, потребно е да се зајакне обврската на јавниот обвинител да ја запознае одбраната со сите докази релевантни за предметот.
- » Нужно е јакнење на процесните права на одбраната, особено преку нормативното прецизирање на нејзините права поврзани со увид во списите и присуство при преземањето на истражните дејствија, како и јакнење на надзор на судот врз текот на истрагата кога се во прашање слободите и правата на обвинетите, со цел да се избегнат грешки во оваа фаза од постапката.
- » Ставот и односот на полицијата и на обвинителството не смеат да имаат за цел лимитирање на пристапот на одбраната до предметот или спречување на обидите на одбраната да учествува во истрагата.
- » Потребни се посилни гаранции за исклучување на незаконски прибавените докази од предметот, односно, гаранции дека нема да се земат предвид исказите на обвинетите кои не биле поучени за правата пред да бидат испитани.
- » Да се обезбеди заживување во практика на одредбите за истрагите на одбраната и да се изнајдат механизми за зајакнување на можноста одбраната да влијае врз текот на истрагата преку преземање дејствија за кои е овластена во согласност со ЗКП.
- » Со цел да се исполни обврската за точен превод и толкување, неопходен е систем за обука на преведувачи. Овој систем на обука треба да се фокусира на генералната практика на

толкување и преведување и на посебната практика во правниот систем. Бидејќи гаранцијата за квалитетот на обуката е од голема важност, стандардите за обука треба да бидат поставени и акредитирани од независно тело. Оваа акредитација мора да се обновува редовно за да се одржуваат вештините и постојаниот професионален развој.

- » Како битна повреда на постапката, основите за жалба пропишани во ЗКП треба да ја предвидат само повредата на правото на преведувач за обвинетиот кој не го разбира јазикот на којшто се води постапката, а не секоја повреда на правото на употреба на јазикот во постапката, што треба адекватно да се санкционира на друг начин, како повреда на политичко право.
- » Иако ЗКП изречно го предвидува правото на молчење, а законските решенија не познаваат одредби кои му дозволуваат на судијата да изведе неповолни заклучоци, односно, да заклучува за фактичката состојба и за вината врз основа на молчењето на обвинетиот, во практиката, молчењето на обвинетиот се зема предвид и се толкува како „отежнувачка околност“, како при донесувањето на пресудата така и при определувањето на мерката притвор. Дополнително, судот негативно го цени и давањето исказ на главната расправа од обвинетиот, кој молчел во истрагата, сметајќи дека во времето на истрагата тој нешто криел.
- » Судањето во отсуство треба да се сведе на исклучок. Во таа смисла, судовите треба да инсистираат на пронаоѓање на лицето што, наводно, е недостапно за да му се суди, при што ќе бараат од државните органи да сторат сè што можат, додека законот или судската практика треба појасно да ги дефинираат навистина важните причини за судење во отсуство.
- » На обвинетиот мора да му се обезбеди адекватна и доволна прилика да ги оспорува доказите против него. Во таа смисла, одбраната мора да има чесна прилика вкрстено да ги испраша сведоците на обвинителството, како и можност да ги презентира своите сведоци и други докази под исти услови како обвинителството. Испитувањето анонимни сведоци мора да биде исклучок, а пресудата да не може да се заснова врз вакви докази. Исклучувањето на јавноста при изведувањето докази од заштитени сведоци или докази добиени со примена на посебни истражни мерки е незаконита и треба да се напушти.

- » Да се почитува правото на осомниченото лице да биде известно за правото да се спогодува со овластениот тужител уште при првото известување за неговите права, односно, уште при лишувањето од слобода. Правото на спогодување треба да биде наведено во листата на правата која би им била напишено достапна на лицата лишени од слобода.
- » Да се зголеми примената на постапката за спогодување од страна на обвинетото лице и неговиот бранител.
- » Да се исклучи примената на постапката за спогодување со обвинетото лице (во која било форма) во отсуство на неговиот бранител, особено да не се користи периодот додека се чека да пристигне бранителот.
- » Примената на мерката притвор или на која било друга мерка за обезбедување присуство не смее да биде предмет на спогодувањето помеѓу обвинетиот, неговиот бранител и јавниот обвинител. Судовите да обезбедат соодветни начини за контрола и за лимитирање на оваа практика.
- » Да се овозможи непречен контакт помеѓу обвинетиот и неговиот бранител, пред тој да донесе одлука за (не)учество во постапката за спогодување.
- » Да се предвиди можност за увид во сите списи од страна на бранителот по завршената постапка за спогодување, како контролен механизам кој би го заштитил обвинетиот од неосновани обвинувања, а со тоа, и од неосновани пресуди.
- » Изготвување предлог-упатства кои би му помогнале на судијата на претходната постапка при донесувањето пресуда врз основа на поднесена предлог-спогодба или воведување можност за просечна санкција, според видот и висината, преку АКМИС што првенствено ќе му биде од корист на судијата на претходната постапка во креирањето изедначена казнена политика. На овој начин ќе се избегна практиката во постапката за спогодување да се изрекуваат построги или драстично поблаги санкции од оние кои би се изрекле по спроведена редовна кривична постапка.

- » Да се нагласи значењето на судијата и на советот за оцена на обвинението, особено имајќи ги предвид законските можности за донесување пресуда во фазата на контрола на обвинението.
- » Одлуката на јавниот обвинител дали ќе се спогодува со обвинетото лице не треба да се поврзува со волјата на оштетеното лице!
- » Да се нагласи активната улога на судот во оценување на предлог-спогодбата. Судот мора да има доволно свест, разборитост, иницијатива и доза на критичност при оцената на поднесената предлог-спогодба. Судијата има активна и неограничена улога при својата оцена на поднесената предлог-спогодба!
- » Бранителот мора да има професионален и искрен однос со својот клиент и притоа, не смее да ветува нешто што законски не може да се оствари, ниту да постапува на штета на еден клиент, со цел остварување корист за друг клиент.
- » Да се охрабри судот да прави почеста комбинација од полесните мерки за обезбедување присуство, со цел намалување или лимитирање на примената на притворот.
- » Воведување посебна агенција или воспоставување обврска на судијата за извршување на санкциите за генерирање извештај за личноста на лицето против кое се води кривичната постапка, со цел судот да има целосен увид во сите околности на лицето при определувањето на мерките за обезбедување присуство.
- » Вмрежување на сите органи кои обработуваат податоци за граѓаните на РМ (Катастар, Кредитно биро, МВР итн.), со цел олеснето добивање на сите потребни податоци од страна на судот при одлучувањето за примена на мерките за обезбедување присуство.
- » Почеста примена на гаранцијата и нејзино комбинирање со мерките на претпазливост.
- » Унапредување и осовременување на мерките на претпазливост преку воведување современи мерки, како на пример, електронски надзор и сл.

- » Законско доуредување на куќниот притвор по аналогија на мерката куќен затвор, односно, примена на оваа мерка само за исклучително ранлива група лица кои не можат да ги поднесат притворските услови поради здравствени причини или старост.
- » Унапредување на условите во притворските установи.
- » Исклучување на судската практика според која тежината на кривичното дело се третира како прикриена основа за определување на мерката притвор.
- » Ограничување на судската практика според која влијанието на јавноста за стореното кривично дело се третира како прикриена основа за определување на мерката притвор.
- » Ограничување на примената на мерката притвор, особено во случаите на организиран криминал и корупција, каде притворот се третира како санкција.
- » Воведување дополнителни механизми кои би претставувале зголемена контрола и мониторинг врз примената на притворот, што би довело до примена на притворот само во законски предвидените случаи и по исклучок, додека во сите останати случаи, присуството на осомниченото, односно, обвинетото лице би се остварило преку примена на полесните мерки за обезбедување присуство.
- » Зголемување на перцепцијата кај професионалната јавност за придобивките од гаранцијата, како и за новите одредби од ЗКП со кои се унапредува нејзината положба во однос на притворот.
- » Воспоставување практики за повторна употребна вредност на имотот што е добиен како резултат на пропаѓање на гаранцијата преку ревитализирање на овој имот и негово давање на користење на социјално загрозени групи граѓани или преку негово давање на користење на јавни институции (училишта, градинки, НВО и сл.).
- » Воведување посебни стандарди и обука за службениците за прифат, со цел осуетување на евентуалните кршења на правата на лицата лишени од слобода, како и предвидување реални механизми на реакција на службеникот за прифат во насока на ограничувањето на евентуални злоупотреби на правата на лицата лишени од слобода.

16. БИБЛИОГРАФИЈА

- » **ARANELLA, P.** Rethinking the Functions of Criminal Procedure: The Warren and Burger Courts' Competing Ideologies, 72 Georgetown Law Journal, 1983;
- » **ACKER, J. R. / BRODY, D. C.** Criminal Procedure - A Contemporary Perspective, Aspen Publ., Gaithersburg, Maryland, 1999;
- » **ALSTON, P.** New Human Rights, The Need to Devise Procedural Due Process Requirements, 78 American Journal of International Law, 1984;
- » **ANDREWS, J. A.** (ed.), Human Rights in Criminal Procedure, Nijhoff, The Hague, 1982;
- » **ANDERSON, J. / RENOUE, G.** Legal Services 'For the Public Good', Alternative Law Journal, Vol. 28, no. 1, February 2003;
- » **BUONANNO, P. / DRAGO, F. / GALBIATI, R. / ZANELLA, G.** Crime in Europe and in the United States: Dissecting the "Reversal of Misfortunes", Economic Policy, Vol. 26, Issue 67, 2011;
- » **БУЖАРОВСКА, Г.** и др. Притвор пред судењето, Национална пракса и меѓународни стандарди, ОБСЕ, Скопје, 2008 год.;
- » **БУЖАРОВСКА, Г. / МИСОСКИ, Б.** Гаранцијата како мерка за обезбедување присуство – легислативни и практични аспекти, Четврти скопско-загрепски колоквиум, Правен факултет Скопје, 2013 год.;
- » **BLAKESLEY, C. L.** *The Role and Impact of Constitutionalism, Constitutional Courts, and Supreme Courts on the Evolution and Development of Criminal Justice Systems*, in: Comparative Criminal Justice Systems, 17 Nouvelles études pénales, 1998;

- » **CAPE, E. / HODGSON, J. / PRAKKEN, T. / SPRONKEN, T.** Suspects in Europe, Antwerp: Intersentia, 2007;
- » **CAPE, E. / NAMORADZE, Z. / SMITH, R. / SPRONKEN, T.** Effective Criminal Defence in Europe, Antwerp: Intersentia, 2010;
- » **CAPE, E. / NAMORADZE, Z.** (eds.) Effective Criminal Defence in Eastern Europe, Antwerp: Intersentia, 2012;
- » **COHEN-JONATHAN, G.** La convention européenne des droits de l'homme, Economica, Aix-en-Provence, 1989;
- » **CORSTENTS, G. / PRADEL, J.** European Criminal Law, Kluwer Law International, The Hague/ London/ New York, 2002;
- » **CORSTENS, G. / PRADEL, J.** Droit penal européen, Editions Dalloz, Paris, 1999;
- » **COUGHLAN, S. G.** The Adversary System: Rhetoric or Reality?, 8 Canadian Journal of Law and Society, 1994;
- » **DODIK, B.** Tužiteljska istraga - iskustva Bosne i Hercegovine, Savremene tendencije krivičnog procesnog prava u Srbiji i regionalna krivičnoprocesna zakonodavstva (normativni i praktični aspekti), Beograd, 2012;
- » **DRENSKI, LASAN, V. / NOVAK, J. / VALKOVIC, L.** Pravni i praktični problemi dobre obrane okrivljenika, HLJKP, br. 2/2009;
- » **DELMAS-MARTY, M. / SPENCER, J.** European Criminal Procedures, Cambridge: Cambridge University Press, 2002;
- » **D'ALEMBERTE, T.** Tributaries of Justice: The Full Access, Florida Bar Journal, April 1999;
- » **DHAMI, M.** Conditional Bail Decision Making in the Magistrates' Court, *The Howard Journal*, 2003, Vol. 43, no. 1;
- » **DAMASKA, M.** The Faces of Justice and State Authority, Yale University Press, 1986;
- » **ĐURDEVIC, Z.** Osvrt na rezultate rada radne skupine Ministarstva pravosuđa za usklađivanje Zakona o kaznenom postupku s Ustavom Republike Hrvatske, HLJKP, br. 1/2013;
- » **DAMASKA, M.** O mješanju inkvizitornih i akuzatornih procesnih formi, HLJKP, br. 2/1997;

- » **FEENEY, F. / HERRMANN J.** One Case Two Systems, Transnational Publishers, 2005;
- » **GALLIGAN, D.J.** Due Process and Fair Procedures, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- » **GOLDSTEIN, A. S.** Reflections on Two Models: Inquisitorial Themes in American Criminal Procedure, 26 Stanford Law Review, 1974;
- » **HODGSON, J.** Safeguarding Suspects' Rights in Europe: A Comparative Perspective, New Criminal Law Review 14 (4), 2011;
- » **HERRMANN, J.** Modeli reforme glavne rasprave u kaznenom postupku u Istočnoj Europi, (uporednopravna perspektiva), HLJKP, Vol. 4, br. 1/1997;
- » **HERRMANN, J.** Die Reform der deutschen Hauptverhandlung nach dem Vorbild des anglo-amerikanischen Strafverfahren, Bonn, 1971;
- » **HERRMANN, J.** Models for the Reform of Criminal Procedure in Eastern Europe, in: Essays in Honor of G. Müller (E. WISE (ed.)), 1994;
- » **HUCKLESBY, A.** Bail Support Schemes for Adults, *The Policy Press*, 2011;
- » **HUCKLESBY, A.** Police Bail and the Use of Conditions, *Criminology and Criminal Justice*, 2001, 1;
- » **HASSEMER, W.** Die Funktionstuchtigkeit der Strafrechtspflege – ein neuer Rechtsbegriff?, *Strafverteidiger*, Heft 6, 1982;
- » **ISRAEL, J. H. / LAFAVE, W.** Criminal Procedure – Constitutional Limitations, West, St. Paul, Minn., 2001;
- » **ИЛИЌ, Д.** Правото на обвинетиот да биде известен за обвиненијата против него и новиот модел на истражна постапка, Зборник во чест на проф. д-р Никола Матовски, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2011 год.;
- » **JOSIPOVIC, I.** Istražni zatvor vs. pritvor: reforma ili restauracija, HLJKP (Zagreb), vol. 15, br. 2/2008;
- » **KLIP, A.** European Criminal Law, Antwerp: Intersentia, 2012;
- » **КРАПАЦ, Д. / КАЛАЈЦИЕВ, Г. / КАМБОВСКИ, В. / БУЖАРОВСКА, Г.** Стратегија за реформа на казненото право

- на Р. Македонија, Министерство за правда на РМ, Скопје, 2007 год.;
- » **КАЛАЈЦИЕВ, Г.** За борбата со организираниот криминал и правната држава, ФООМ, Скопје, 2012 год.;
 - » **KRAPAC, D. / NOVOSEL, D.** Rad državnog odvjetnika u predistražnom postupku i razlozi odbačaja kaznenih prijava prema odredbama zakona o kaznenom postupku, HLJKP (Zagreb), vol. 17, br. 1/2010;
 - » **КАМБОВСКИ, В.** 10 години од примената на Кривичниот законик на Република Македонија (криминално-политичка анализа, состојби и тенденции), МРКК, бр. 2, 2006 год.;
 - » **KALAJDZIEV, G.** The Right to a Defence Attorney According to the New Code on Criminal Procedure – Challenges and Risks, in: Pro Bono Legal Aid, CEU, Tetovo, 2011;
 - » **КАЛАЈЦИЕВ, Г.** Право на сиромашните на бранител, Зборник на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2013 год.;
 - » **КАЛАЈЦИЕВ, Г.** Правична постапка, докторска дисертација, Правен факултет Скопје, 2004;
 - » **КАЛАЈЦИЕВ, Г.** Кон Предлог-законот за измени и дополнување на Законот за полиција, МРККП, бр. 1-2, 2012 год.;
 - » **КАЛАЈЦИЕВ Г. / МИСОСКИ Б. / ДРАКУЛЕВСКИ, Г, А. / ИЛИЌ, Д.** Судската ефикасност во справувањето со организираниот криминал и корупцијата, Коалиција „Сите за правично судење“, Скопје, 2013 год.;
 - » **KARAS, E.** Načelo jednakosti oružja kao konstitutivni element prava na pravični kazneni postupak iz članka 6 Europske konvencije za zatitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Zbornik PFZ, 57 (4-5), 2007;
 - » **KRAPAC, D.** Kazneno procesno pravo, II izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2003;
 - » **МАРИНА, П.** Коментар на Законот за кривичната постапка, Култура, Скопје, 1978 год.;
 - » **McCONVILLE, M.** Plea Bargaining: Ethics and Politics, Journal of Law and Society, Vol 25, no. 4, 1998;

- » **MISOSKI, B.** Protection of the Right to Bail as a Derived Human Right from Article 5 of the ECHR in Macedonia, SEE-LAW NET: Networking of Lawyers in Advanced Teaching and Research of EU Law Post-Lisbon Outcome of the SEE Graduates EU Law Teaching & Research Academy Collection of Papers, Saarbrucken, Germany, 2013;
- » **McEVAN, J.** Adversarial and Inquisitorial Proceedings, in: BULL, R. / CARSON, D. (eds.), Handbook of Psychology in Legal Contexts, Wiley, Chichester, 1995;
- » **NELLIS, M.** The Electronic Monitoring of Offenders in England and Wales, Recent Developments and Future Prospects, *British Journal of Criminology*, Vol. 31, no. 2, 1991;
- » **OPDENAKKER, S.** EU Procedural Rights – The Right to Legal Advice During Pre-Trial Detention, Universiteit Gent, Dissertation for Master Degree in European Criminology and Criminal Justice Systems by (00907253), academic year 2009-2010;
- » **PAVISIC, B.** Komentar Zakona o kaznenom postupku, Dušević & Kršovnik d.o.o. Rijeka, 2011;
- » **PAVISIC, B. / INSOLERA, G. / GIOSTRA, G.** Talijanski Kazneni Postupak, Pravni Fakultet Sveucilishta u Rijeci, 2002;
- » **PERRODET, A.** The Italian System, in: DELMAS – MARTY, M. / SPENCER, J.R. (eds.), European Criminal Procedures, Cambridge, 2002;
- » **RHODE, D. L. / LUBAN, D.** Legal Ethics, Fourth Ed., Foundation Press, New York, 2004;
- » **SENN, J. / SIEGEL, L.** Introduction to Criminal Justice, West Publishing Group, 1978;
- » **SALTZBURG, S. / CAPRA, D.** American Criminal Procedure, West Group, St. Paul, Minn., 2000;
- » **SPRONKEN, T/ VERMEULEN, G./ DE VOCHT, D./ VAN PAYENBROECK, L.** EU Procedural Rights in Criminal Proceedings, Brussels/Maastricht, 2009;
- » **SPRONKEN, T/ DE VOCHT, D.** EU Policy to Guarantee Procedural Rights in Criminal Proceedings: “Step by Step”, N.C. J. INT’L L. & COM. REG., Vol. XXXVII, 2011;

- » **TRECHEL, S.** Human Rights in Criminal Proceedings, Oxford University Press, 2005;
- » **TIEDEMANN, K.** 13 Thesen zu einem modernen menschenrechtsorientierten Strafprozess, Zeitschrift für Rechtspolitik, Heft 3, 1992;
- » **TIEDEMANN, K.** Verfassungsrecht und Strafrecht, C.F. Muller, Heidelberg, 1991.
- » **TIEDEMANN, K.** Movements to Reform Criminal Procedure and to Protect Human Rights во: General Report for the III-rd Section of the XV International Congress of Penal Law, RIDP 1993;
- » **ТРОМБЕВА, М. и др.** Истражна постапка, Прирачник, ОБСЕ, Скопје, 2013;
- » **ВЕТОРИ, Б. / КАМБОВСКИ, В. / МИСОСКИ, Б.** Спроведување конфискација на приноси од кривични дела, Прирачник за практичари, ОБСЕ, Скопје, 2011 год.;
- » **VAN NOSTRAND, M. and KEEBLER, G.** Pretrial Risk Assessment in the Federal Court, *Federal Probation, Journal of Correctional Philosophy and Practice*, vol. 73, no. 2, 2009;
- » **WISE, E.** Criminal Justice Policy and Comparativism, во: Comparative Criminal Justice Systems: From Diversity to Rapprochement, 17 Nouvelles études pénales, 1998;
- » **WHITE, W.** Evidentiary Privileges and The Defendant's Constitutional Right to Introduce Evidence, *The Journal of Criminal Law & Criminology*, vol. 80, no.2, 1989;
- » **YUHONG, Z.** A Brief Comparative Analysis of Criminal Legal Aid in Canada and China, (достапно на [www.icclr.law.ubc.ca/china_ccprcp/files/Presentations and Publications/35 Canadian Criminal Legal Aid System_English.pdf](http://www.icclr.law.ubc.ca/china_ccprcp/files/Presentations%20and%20Publications/35%20Canadian%20Criminal%20Legal%20Aid%20System_English.pdf));
- » **ZANDER, M.** *The Police and Criminal Evidence Act 1984*, Sweet & Maxwell; 6th revised edition, 2013.

ПРАВНИ ИЗВОРИ

- » Code of Practice for the Identification of Persons by Police Officers, Code D (governs the exercise by police of statutory powers to identify persons) (2011) www.gov.uk/police-and-criminal-evidence-act-1984-pace-codes-of-practice
- » Code of Practice for the Detention, Code C 6J (Code of Practice for the Detention Treatment and Questioning of Persons by Police Officers) (2012) www.gov.uk/police-and-criminal-evidence-act-1984-pace-codes-of-practice
- » Council of Europe Committee of Ministers Resolution no.(75)11 on the Criteria Governing Proceedings Held in the Absence of the Accused <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=591160&SecMode=1&DocId=651212&Usage=2>
- » Directive 2010/64/EU of the European Parliament and the Council of 20 October 2010 on the right to interpretation and translation in criminal proceedings <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:280:0001:0007:en:PDF>
- » Directive 2012/13/EU of the European Parliament of the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:142:0001:0010:en:PDF>
- » Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and in European arrest warrant proceedings, and on the right to have a third party informed upon deprivation of liberty and to communicate with third persons and with consular authorities while deprived of liberty <http://db.eurocrim.org/db/en/vorgang/272/>
- » Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings http://www.ecba.org/extdocserv/projects/poi/20132711_PropEC_PoI.pdf
- » European Convention on Human Rights http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

- » International Covenant on Civil and Political Rights <http://www.refworld.org/pdfid/3ae6b3aa0.pdf>
- » Human Rights Committee General Comment No.14/ 13, paragraph 11 <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom13.htm>
- » Хрватски ЗКП, Службен весник на Република Хрватска бр. 152/08, 76/09, 80/11, 121/11 91/12, 143/12, 56/13, 145/13
- » Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council 2013/0407 (COD) on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings
- » Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the right of access to a lawyer in criminal proceedings and on the right to communicate upon arrest, Brussels, 08.06.2011, COM (2011) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011PC0326&from=EN>
- » Police and Criminal Evidence Act 1984 <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>
- » Resolution of the Council of Europe of 30 November 2009 on a Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings http://www.ccbe.eu/fileadmin/user_upload/document/50th_anniversary/5_Roadmap_strengthening_procedural_rights_EN.pdf
- » Recommendation No. R(87) 18 of the Committee of Ministers of Council of Europe Concerning the Simplification of Criminal Justice <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=608011&SecMode=1&DocId=694270&Usage=2>
- » United States Sentencing Commission Guidelines Manual <http://www.ussc.gov/guidelines-manual/guidelines-manual>
- » Кривичен законик на Република Македонија, „Службен весник на РМ“ бр. 37/96, 80/99, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 166/12, 55/13, 82/13 и 28/14
- » Кодекс на адвокатската етика http://www.mba.org.mk/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=58
- » Закон за бесплатна правна помош, „Службен весник на РМ“ бр. 161/2009, 185/11 и 27/2014

- » Закон за кривична постапка, „Службен весник на РМ“ бр. 15/97, 44/2002, 74/2004, 83/2008 и 67/2009
- » Закон за кривична постапка (нов), „Службен весник на РМ“ бр. 150/2010
- » Закон за адвокатура, „Службен весник на РМ“ бр. 59/2002, 60/2006, 29/2007, 106/2008, 135/11 и 113/2012
- » Закон за полиција, „Службен весник на РМ“ бр. 114/2006, 6/2009, 145/12 и 41/2014
- » Закон за внатрешни работи, „Службен весник на РМ“ бр. 42/2014
- » Закон за јавно обвинителство, „Службен весник на РМ“ бр. 150/2007 и 111/2008
- » Закон за финансиска полиција, „Службен весник на РМ“ бр. 12/2014
- » Закон за царинска управа, „Службен весник на РМ“ бр. 46/2004, 81/2005, 107/2007, 103/2008, 64/2009, 105/2009, 48/10, 158/10, 53/11 и 113/12
- » Закон за правда за децата, „Службен весник на РМ“ бр. 148/2013
- » Закон за малолетничка правда, „Службен весник на РМ“ бр. 87/2007, 103/2008, 161/2008 и 124/2010

ИЗВЕШТАИ И СТАТИСТИКИ

- » Report of the Human Rights Committee Volume 1 – Third Interim Report of Republic of Macedonia under the International Covenant on Civil and Political Rights (7-25 July, 2008) http://www.ensaaf.org/publications/other/HRC_report_2009.pdf
- » Report to the Government of the Republic of Macedonia on the visit to "the Republic of Macedonia" from 21 – 24 November 2011, European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) <http://www.cpt.coe.int/documents/mkd/2012-38-inf-eng.pdf>
- » Report of the Open-Ended Intergovernmental Expert Group Meeting on Strengthening Access to Legal Aid in the Criminal Justice Systems, Vienna, 16-18 November 2011, Commission on Crime Prevention and Criminal Justice http://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/DRAFT_report_IEGM_legal_aid.web.pdf
- » Scheme for Evaluating Judicial Systems 2011, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2010/2010_FYROM.pdf
- » Scheme for Evaluating Judicial Systems 2012, European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/evaluation/2012/FYROM_en.pdf
- » SPACE I Survey 2010 – Annual Penal Statistics, Council of Europe http://www3.unil.ch/wpmu/space/files/2014/04/SPACE1_2010_English.pdf
- » SPACE I Survey 2011 – Annual Penal Statistics, Council of Europe http://www3.unil.ch/wpmu/space/files/2014/04/SPACE1_2011_English.pdf
- » SPACE I Survey 2012 – Annual Penal Statistics, Council of Europe http://www3.unil.ch/wpmu/space/files/2014/05/Council-of-Europe_SPACE-I-2012-E_Final_140507.pdf
- » SPACE II Report on Persons Serving Non-Custodial Sanctions and Measures in 2012, Council of Europe - Annual Penal Statistics http://www3.unil.ch/wpmu/space/files/2011/02/Council-of-Europe_SPACE-II-2012_Final-report_140417.pdf

- » Годишен извештај за примената на Законот за бесплатна правна помош во 2013 година, Министерство за правда на Република Македонија <http://www.pravda.gov.mk/documents/izvestaj-2014-bpp.pdf>
- » Годишен извештај за работата на Народниот правобранител – националниот превентивен механизам за 2013 година <http://ombudsman.mk/upload/NPM-dokumenti/2014/NPM%20Godisen%20izvestaj-2013.pdf>
- » Годишен извештај за работата на Народниот правобранител – националниот превентивен механизам за 2012 година <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cat/opcat/docs/NPMMacedonia.pdf>
- » Годишен извештај за состојбата и работењето на казнено-поправните и воспитно-поправните установи во Република Македонија за 2010 година, Министерство за правда на Република Македонија <http://www.pravda.gov.mk/tekstoviuis.asp?lang=mak&id=godizv>
- » Годишен извештај за состојбата и работењето на казнено-поправните установи во Република Македонија за 2011 година, Министерство за правда на Република Македонија <http://www.pravda.gov.mk/tekstoviuis.asp?lang=mak&id=godizv>
- » Годишен извештај за состојбата и работењето на казнено-поправните установи во Република Македонија за 2012 година, Министерство за правда на Република Македонија <http://www.pravda.gov.mk/tekstoviuis.asp?lang=mak&id=godizv>
- » Извештај за пријавени, обвинети и осудени полнолетни и малолетни сторители на кривични дела за 2013 година, Државен завод за статистика <http://www.stat.gov.mk/pdf/2014/2.1.14.11.pdf>
- » Извештај за пријавени, обвинети и осудени полнолетни и малолетни сторители на кривични дела за 2012 година, Државен завод за статистика <http://www.stat.gov.mk/pdf/2013/2.1.13.13.pdf>
- » Извештај за пријавени, обвинети и осудени полнолетни и малолетни сторители на кривични дела за 2011 година, Државен завод за статистика <http://www.stat.gov.mk/pdf/2012/2.1.12.12.pdf>

- » Извештај за работата на Врховниот суд на Република Македонија за 2012 година
- » Извештај за работата на Врховниот суд на Република Македонија за 2013 година
- » Извештај за работата на Јавното обвинителство на Република Македонија за 2012 година
- » Извештај за работата на Јавното обвинителство на Република Македонија за 2013 година
- » Извештај за работата на апелационите судови (Скопје, Штип, Гостивар и Битола) за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ВЈО – Битола за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ВЈО – Гостивар за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ВЈО – Скопје за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ВЈО – Штип за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Битола за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Велес за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Гевгелија за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Гостивар за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Кавадарци за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Куманово за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Неготино за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Прилеп за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Радовиш за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Скопје за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Струмица за 2011, 2012 и 2013 година

- » Извештај за работата на ОЈО – Тетово за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на ОЈО – Штип за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Битола за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Велес за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Гевгелија за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Гостивар за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Кавадарци за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Куманово за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Неготино за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Прилеп за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Струмица за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Тетово за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд – Штип за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за работата на Основен суд, Скопје 1 – Скопје за 2011, 2012 и 2013 година
- » Извештај за релативната сиромаштија во 2011 година, Државен завод за статистика <http://www.stat.gov.mk/pdf/2012/4.1.12.50.pdf>
- » Извештај за реализацијата на судскиот буџет за 2011 година, Судски совет на Република Македонија <http://www.ssrn.mk/SBSGodisniIzvestai.aspx>
- » Извештај за реализацијата на судскиот буџет за 2012 година, Судски совет на Република Македонија <http://www.ssrn.mk/SBSGodisniIzvestai.aspx>

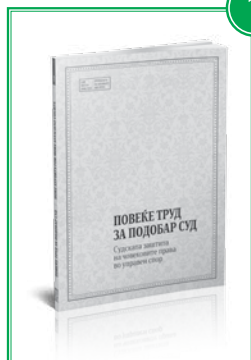
- » Завршен извештај, борба против организираниот криминал во РМ, ФИООМ, Билтен бр. 1, Скопје, 2007 год. <http://old.soros.org.mk/dokumenti/bilten.pdf>
- » Статистички податоци за покарактеристичните дела од областа на организираниот и економскиот криминал во периодот 2011 – 2012 година, Министерство за внатрешни работи на Република Македонија <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=567>
- » Статистички податоци за движењето на криминалот во Република Македонија во периодот 2001 – 2010 година, Министерство за внатрешни работи на Република Македонија <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=392>
- » Статистички податоци за движењето на криминалот по сектори за внатрешни работи во 2013 година, Министерство за внатрешни работи на Република Македонија <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=614>
- » Статистички податоци за покарактеристичните дела од областа на општиот криминал во периодот 2012 – 2013 година, Министерство за внатрешни работи на Република Македонија <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=615>
- » Статистички податоци за покарактеристичните дела од областа на организираниот и економскиот криминал во периодот 2012 – 2013 година, Министерство за внатрешни работи на Република Македонија <http://www.mvr.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=0&tabid=616>
- » Човековите права во полициската постапка – правна анализа за 2011 година, Коалиција на здруженија на граѓани „Сите за правично судење“ http://www.all4fairtrials.org.mk/Main_files/HRSP%202011%20MKD.pdf

Други анализи од едицијата Примената на законите под лупа

1

ПОВЕЌЕ ТРУД ЗА ПОДОБАР СУД

Судската заштита
на човековите права
во управен спор

MORE EFFORTS FOR MORE EFFICIENT COURTS

Court protection of
human rights in
administrative disputes

2

ПРЕКРШОЧЕН ОРГАН - ПОЗИТИВНА РЕФОРМА?

MISDEMEANOR BODY - POSITIVE REFORM?

3

ИЗВЕШТАЈ ВО СЕНКА ЗА КОМИСИЈА ВО СЕНКА

Извештај за работата на
Комисијата за заштита
од дискриминација
во првата година од
нејзиното постоење

SHADOW REPORT FOR SHADOWED COMMISSION

Commission for Protection
against Discrimination's
Performance in the
First Year of Operation

4

ПАРЛАМЕНТАРНАТА КОНТРОЛА НАД ВЛАДАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

PARLIAMENTARY CONTROL OVER THE GOVERNMENT OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

5

МАКЕДОНСКАТА ЛУСТРАЦИЈА (1999-2012 ГОДИНА)

Настани, изјави, наслови
Примена на
лустрациските прописи

MACEDONIAN LUSTRATION (1999 - 2012)

Events, Statements,
and Newspaper Articles
Application of Lustration Laws

6

**ШЕСТ ГОДИНИ
ПОДОЦНА:
РАСПУКА ЛИ СИДОТ
ОД ТИШИНА?**

Анализа на имплементацијата на Законот за слободен пристап до информациите од јавен карактер

**SIX YEARS
LATER:
IS THE WALL OF
SILENCE CRACKING?**

Analysis of the Implementation of the Law on Free Access to Public Information

7

**THE JUDGMENTS
OUGHT TO BE IMPLI-
MENTED**

Analysis of implementation of European Court of Human Rights' judgments in the Republic of Macedonia

**ПРЕСУДИТЕ (ТРЕБА ДА) СЕ
ИМПЛЕМЕНТИРААТ**

Анализа на имплементацијата на пресудите на Европскиот суд за човекови права во Република Македонија

8

**ПРАВНИТЕ
ПОТРЕБИ И
ПАТОТ ДО
ПРАВДАТА ВО
РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА.**

**LEGAL NEEDS AND
PATH TO JUSTICE IN
THE REPUBLIC OF
MACEDONIA**

9

**EFFECTIVE
DEFENCE IN
CRIMINAL
PROCEEDINGS
IN THE REPUBLIC
OF MACEDONIA**

**ЕФЕКТИВНА ОДБРАНА
ВО КРИВИЧНИТЕ ПОСТАПКИ
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

10

**REGULATORY
BODIES - A SUCCESSFUL
ACQUISITION?**

**РЕГУЛАТОРНИ
ТЕЛА - УСПЕШНА
ПРИДОБИВКА?**

